

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМЕНІ
М. І. ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ»**

На правах рукопису

КОНДРА ОЛЬГА РОМАНІВНА

УДК 338.439:332.1

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ
ТА РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Д и с е р т а ц і я

на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

Науковий керівник:

Борщевський В. В.,

доктор економічних наук

Львів – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ	11
1.1. Соціально-економічна сутність регіонального продовольчого ринку.....	11
1.2. Особливості формування і розвитку регіонального продовольчого ринку.....	30
1.3. Методичні засади дослідження регіонального продовольчого ринку.....	47
Висновки до розділу I.....	70
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТА АНАЛІЗ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ	72
2.1. Характеристика сучасного стану регіонального продовольчого ринку ...	72
2.2. Розвиток регіонального продовольчого ринку в контексті пріоритетів продовольчої безпеки і тенденцій ринкової кон'юнктури	94
2.3. Аналіз проблем інституційного забезпечення регіонального продовольчого ринку.....	107
Висновки до розділу II.....	136
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ	138
3.1. Моделювання тенденцій розвитку регіонального продовольчого ринку.	138
3.2. Нарощування виробничого потенціалу підприємств у контексті розвитку регіонального продовольчого ринку.....	151
3.3. Удосконалення механізму інституційного забезпечення регіонального продовольчого ринку.....	171
Висновки до розділу III.....	192
ВИСНОВКИ	195
ДОДАТКИ	227
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	198

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні проблеми розвитку ринкових відносин в Україні потребують нового погляду на місце регіонів у системі відносин при формуванні загальнодержавного продовольчого ринку. Продовольче забезпечення регіонів є об'єктивною передумовою нормальної життєдіяльності населення. Однак досягнутий рівень функціонування загальнодержавного і регіональних продовольчих ринків має низку вад. Актуальними залишаються питання вдосконалення процесів розвитку продовольчих ринків, особливо на рівні регіонів, їх територіальної організації на основі підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, переробної ланки та сфери торгівлі.

Розвиток регіонального продовольчого ринку у сучасних умовах характеризується низкою негативних явищ. Виробництво та споживання продуктів харчування має тенденцію до скорочення. Низка регіонів не спроможні забезпечувати себе продовольством у достатніх обсягах. Спостерігається залежність регіональних продовольчих ринків від імпорتنих поставок, у тому числі продовольчих товарів, які цілком рентабельно виробляти в регіоні. Значна частина сільськогосподарської сировини виробляється у господарствах населення, яка не завжди відповідає світовим стандартам якості та споживчої безпеки. Регуляторна політика, спрямована на розвиток регіонального продовольчого ринку, не дає належних результатів. Це чинить негативний вплив на функціонування агропродовольчого сектору економіки, знижує рівень задоволення споживчих потреб населення у вітчизняній продукції. В результаті цього ринкова кон'юнктура не є стабільною.

Вказаним проблемам присвячені численні наукові праці вітчизняних і закордонних учених-економістів. Зокрема, особливості формування, функціонування та регулювання ринку продовольчих товарів та його окремих складових досліджувалися у працях таких науковців, як: О. Азарян, О. Березіна, І. Буднікевич, А. Бутенко, І. Вахович, В. Геєць, Дж. Енджел, О. Зеленська, В. Карпов, Ф. Котлер, С. Кучеренко, І. Лазебна, Л. Лігоненко, К. Лінгарт,

Л. Лопотан, І. Лошенко, А. Мазаракі, Е. Мазейна, К. Макконел, В. Марцин, В. Павлов, В. Распопова, Б. Райзберг, К. Річард, П. Саблук, О. Тахумова та інші.

Водночас, більшість наукових розробок, присвячених вказаній проблематиці, недостатньо повно враховують весь комплекс чинників, пов'язаних з особливостями формування, функціонування та розвитку регіональних продовольчих ринків в контексті життєзабезпечення та еволюції господарських комплексів окремих регіонів. У науковій літературі недостатньо висвітленими залишаються також питання методики оцінки регіональних продовольчих ринків та прогнозування їх розвитку в сучасних умовах.

Актуальність проблеми зумовила вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась відповідно до науково-дослідних тем ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»: «Прогнозування розвитку сільських територій Карпатського регіону України» (номер державної реєстрації 0110U002027), де автором досліджено особливості формування та розвитку продовольчого ринку Львівської області в контексті оцінки його впливу на розвиток сільських територій регіону; «Соціально-економічний потенціал розвитку сільських територій Західного регіону України: шляхи нарощування та перспективи використання» (номер державної реєстрації 0113U000109), в межах якої проаналізовано особливості використання потенціалу сільських територій Західного регіону України при формуванні регіональних продовольчих ринків.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в обґрунтуванні організаційно-економічних основ і практичних рекомендацій щодо формування та розвитку регіональних продовольчих ринків.

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачено виконання таких основних завдань:

- узагальнити теоретичні засади формування та функціонування регіональних продовольчих ринків;

- дослідити організаційно-економічні та інституційні особливості формування і розвитку регіональних продовольчих ринків;
- визначити основні індикатори стану, динаміки і територіальної організації регіональних продовольчих ринків;
- виявити специфічні ознаки функціонування регіональних продовольчих ринків в контексті їх впливу на рівень продовольчої безпеки держави;
- провести оцінку тенденцій розвитку регіонального продовольчого ринку на прикладі Львівської області;
- визначити пріоритетні напрями збалансованого розвитку регіональних продовольчих ринків;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення системи організаційно-економічного та інституційного забезпечення регіональних продовольчих ринків.

Об'єкт дослідження – процеси формування та розвитку регіонального продовольчого ринку.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та науково-практичні засади формування та розвитку регіонального продовольчого ринку, організаційно-економічного механізму його регулювання.

Методи дослідження. Теоретичною та науково-методологічною основою дисертаційної роботи є фундаментальні положення, принципи та закони економічної науки, теорій та концепцій регіональної економіки, теорії міжнародної і міжрегіональної торгівлі та просторової теорії цін, а також наукові праці, методологічні та методичні розробки зарубіжних і вітчизняних авторів з питань регіональної та аграрної економіки, формування та функціонування ринків. Для реалізації поставлених завдань у дисертації використовувались методи: абстрактно-логічний (для узагальнення теоретичних засад формування та функціонування регіонального продовольчого ринку); методи аналізу та синтезу (для дослідження особливостей організаційно-економічного та інституційного забезпечення процесу формування та розвитку регіонального продовольчого

ринку); порівняльний метод (для дослідження особливостей розвитку регіональних продовольчих ринків); графічний метод (для оцінювання тенденцій розвитку регіональних продовольчих ринків); метод факторного аналізу (для оцінки впливу факторів на обсяги виробництва продовольчої продукції); метод кореляційно-регресійного аналізу (для виявлення сили зв'язку між рівнем факторних змінних й обсягами виробництва продовольчих товарів); метод трендового аналізу (для прогнозування обсягів виробництва продовольчих товарів і рівня споживання населенням регіону основних груп продовольства).

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України (Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України); статистичні та аналітичні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Львівській області; електронні ресурси глобальної інформаційної мережі Інтернет; наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених; дані підприємств та інших суб'єктів продовольчого ринку регіону.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретико-методичних положень, визначенні пріоритетів та обґрунтуванні стратегічних напрямів формування і розвитку регіонального продовольчого ринку в сучасних соціально-економічних умовах, зокрема:

удосконалено:

- сутність поняття «регіональний продовольчий ринок», під яким слід розуміти цілісну соціально-економічну систему, в основі якої лежить співпраця між покупцями та продавцями продовольчих товарів, ґрунтована на товарно-грошових та організаційно-економічних відносинах і зорієнтована на збалансування інтересів як суб'єктів господарювання, так і споживачів. Такий підхід, на відміну від існуючих, дозволяє врахувати інтереси не тільки виробників продовольчих товарів, але й інших суб'єктів цього ринку;

- удосконалено систематизацію чинників формування інституційно-організаційного забезпечення регіонального продовольчого ринку в розрізі різних ієрархічно-управлінських рівнів та регуляторних площин, що дозволило розкрити характерні особливості економічної мотивації суб'єктів цього ринку та специфіку їх взаємозв'язків;
- класифікацію регіональних продовольчих ринків, яка на відміну від існуючих, доповнена критеріями: за видами сировини, за ціною доступністю, за функціями учасників (суб'єктів) ринку. Виокремлення вказаних класифікаційних ознак дало змогу ідентифікувати деструктивні процеси і явища, спричинені недостатньою якістю сировинних ресурсів, ціновими диспропорціями та низьким рівнем розвитку ринкової інфраструктури;
- методичний підхід до оцінки стану продовольчої безпеки регіону, який, на відміну від існуючих, дозволив розширити систему індикаторів продовольчої безпеки, включаючи до їх складу: достатність споживання продуктів харчування; економічну доступність продуктів; місткість внутрішнього ринку; продовольчу незалежність регіону за окремими продуктами. Це дозволило здійснити кількісну оцінку динаміки та основних тенденцій розвитку продовольчого ринку регіону, а також визначити загрози та засоби їх усунення;

набули подальшого розвитку:

- підходи до удосконалення організаційно-інституційного забезпечення регіонального продовольчого ринку шляхом виділення ринкового, фінансового та державного механізмів його регулювання, комплексне використання яких сприятиме збалансованості інструментів регуляторного впливу в економічній, організаційній та правовій площинах;
- пропозиції щодо удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування регіонального продовольчого ринку за трьома ключовими напрямками: інтеграційним, агровиробничим та регуляторним. Відповідно до

визначених напрямів запропоновано систему заходів з нарощення виробничого потенціалу аграрних підприємств – суб'єктів регіонального продовольчого ринку, підвищення ефективності сільськогосподарської кооперації та посилення інституційної підтримки учасників цього ринку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні прикладних положень, аналітичних висновків і практичних рекомендацій щодо пріоритетів державної та регіональної економічної політики, спрямованої на розвиток регіонального продовольчого ринку. Зокрема, висновки та рекомендації дисертації використані: департаментом агропромислового розвитку Львівської обласної державної адміністрації при розробці механізмів виконання обласних програм підтримки агропромислового комплексу (довідка №19-02/16 від 04.04.2014р.); Львівською торгово-промисловою палатою для визначення пріоритетних напрямів мінімізації ризиків підприємств – суб'єктів регіонального продовольчого ринку, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність (довідка №19-16-4/310 від 05.03.2014 р.); департаментом економічного розвитку, торгівлі та промисловості Львівської обласної державної адміністрації в процесі внесення змін та доопрацювання «Стратегії розвитку Львівщини до 2015 року» (довідка №2-11-564 від 05.03.2014 р.); Львівською аграрною дорадчою службою для визначення напрямів подолання інституційних бар'єрів у функціонуванні регіонального продовольчого ринку, спрямованих на підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції (довідка №88 від 23.03.2015р.).

Низку науково-методичних напрацювань автора було впроваджено у навчальний процес Прикарпатського інституту імені М. Грушевського Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» під час викладання навчальних дисциплін: «Політична економіка», «Мікроекономіка», «Міжнародні організації» (довідка № 14/32 від 05.03.2013).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, розробки, обґрунтування та висновки, викладені у роботі, одержані автором особисто. З наукових праць, що опубліковані у співавторстві, у дисертації використані лише ті положення та ідеї, які є результатом особистої роботи автора.

Апробація дисертаційної роботи. Основні положення, висновки та рекомендації за результатами проведених досліджень апробовані на 11 науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, зокрема міжнародних: «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2009 р.), «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2010 р.), «Економіка в умовах сталого розвитку: контекст підприємств, регіонів, країн» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.), «Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки» (м. Луцьк, 2013 р.), «Регіональна політика в Україні: сучасний стан та стратегія реформування» (м. Львів, 2014 р.), «Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах» (м. Ужгород – м. Мукачево, 2015 р.); всеукраїнських: «Розвиток фінансово-кредитної системи України: здобутки, проблеми, перспективи» (м. Львів, 2007 р.), «Розвиток фінансово-кредитної системи України: здобутки, проблеми, перспективи» (м. Львів, 2008 р.), «Актуальні складові регіонального розвитку в контексті європейської інтеграції» (м. Феодосія, 2009 р.), «Теоретичні та прикладні аспекти аналізу фінансових систем» (м. Львів, 2009 р.), «Теоретичні та прикладні аспекти аналізу фінансових систем» (м. Львів, 2010 р.); засідання круглого столу: «Пріоритети, механізми та інструменти соціально-економічного розвитку периферійних та сільських територій західних регіонів України» (м. Львів, 2013 р.)

Публікації. За темою дисертаційної роботи опубліковано 21 наукову працю (18 одноосібних), у яких автору особисто належить 7,84 друк.арк., із них: 1

колективна монографія, 9 статей у науково фахових виданнях, в тому числі одна стаття у виданнях України включених до міжнародних наукометричних баз, а також одна стаття у наукових періодичних виданнях інших держав.

Обсяг й структура дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел (275 позицій). Робота має обсяг 198 сторінок комп'ютерного тексту. Вона містить 49 таблиць, 30 рисунків та 14 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

1.1. Соціально-економічна сутність регіонального продовольчого ринку

Ринкова економіка являє собою складний організм, що складається з величезної кількості різноманітних виробничих, комерційних, фінансових і інформаційних структур, що взаємодіють на фоні розгалуженої системи правових норм бізнесу і що об'єднуються єдиним поняттям – ринок [75].

У процесі формування та розвитку ринку суттєве наукове та практичне значення має соціально-економічна сутність ринку, що знаходить своє відображення в процесах виробництва, розподілу, споживання, розглядається у взаємозв'язку історичного минулого, сучасних реалій та майбутнього, теоретичного та практичного аспектів.

На кожному етапі розвитку суспільства відбуваються певні особливості функціонування ринку, утворюються певні інститути, механізми ринкових відносин. Можна стверджувати, що історично термін «ринок» з'явився разом з появою ринкових відносин, приблизно 7 тис. років тому.

Дослідження еволюції формування та розвитку продовольчого ринку в його національному та регіональному масштабах та узагальнення теоретичних основ дозволило ідентифікувати основні етапи його встановлення та розвитку: етап первіснообщинного ладу (XIV тис. до н. е.), етап капіталізму (IV – III ст. до н.е.), етап класичної політичної економії (кін. XVII – поч. XVIII ст.н.е.), радянський етап (перша половина XIX ст. - 1991 рр.), етап незалежності України (1991 р. – до сьогодні) (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Еволюція наукових підходів до дослідження продовольчого ринку*

Етапи	Наукові праці	Особливості наукової думки	Особливості розвитку
Період первіснообщинного ладу (XIV тис. до	Індія, Китай. «Повчання гераклеопольського	- Перші спроби осмислення господарської практики, проблем обміну, організації та управління державним господарством	Формування суспільної власності на

Етапи	Наукові праці	Особливості наукової думки	Особливості розвитку
н. е.)	царя своєму синові Мерікара», "Артхашастра", закони Ешнунни, закони Хаммурапі	удосконалення знарядь праці; - розвиток таких галузей господарювання як збиральництво, загінне полювання, рибальство; - зародилося землеробство, скотарство; - відбулося утвердження галузей відтворювального господарства, яке розпочалося з тваринництва.	основні засоби виробництва
Період капіталізму (IV – III ст. до н.е.)	Колективний трактат Стародавнього Китаю «Гуаньцзи», закони Лікурга, роботи Арістотеля, Ксенофонта, реформи Солона та Пісістрата,	- Надавали перевагу сільському господарству, землеробству. Виробництво продовольчих товарів визначалося як основоположною галуззю економіки держави і основним джерелом добробуту населення; - необхідність створення умов для розвитку дрібного землеволодіння та підвищення якості виробництва сільськогосподарської продукції; - недопустимість торгівлі на стихійних ринках, що заважало процесу формування основ натурального господарства; - необхідність заохочень з боку держави землеробської діяльності, надання допомоги у вигляді дешевих кредитів; - започатковано Арістотелем поняття «хрематистика».	Формування ринкових відносин і простого товарного виробництва, виникнення товарно-грошового обміну, появою грошей в якості загального еквіваленту
Період класичної політичної економії (кін. XVII – поч. XVIII ст.н.е.)	В. Петті (Англія)	Багатством нації є земельні угіддя, худоба та інше. Основою добробуту нації є сфера виробництва, а саме продукція сільського господарства та промисловості. Розвиток вільної торгівлі.	Формувався під розвитком ринкових відносин, їх широким і глибоким проникненням у всі сфери і функції суспільного господарства
	П. Буагільбер (Франція)	- Відстоювання інтересів селянства як основної рушійної сили розвитку аграрного ринку; - перехід до мануфактурного виробництва.	
	фізіократи – Ф. Кене, В. Мірабо, В.Гурне, А. Тюрго, П. Немур та інші	- Вперше поділено суспільство на класи на основі концепції «чистого продукту»: продуктивний (землероби), не продуктивний (ремісники, торговці), клас землевласників; - виділяли такі галузі господарства: землеробство, лісництво, скотарство, рибне господарство, діяльність з перевезення продукції, торгівля худобою та продовольчими продуктами; - принципи щодо політики землеробства: підтримка сільського господарства (податки мають бути пропорційні національному доходу); свобода вибору щодо вирощування сільськогосподарської продукції на власних земельних ділянках, об'єднання в крупні фермерства для більш ефективного виробництва продовольчої продукції, заохочення зовнішньої торгівлі, вільна конкуренція.	
Радянський період (перша половина XIX ст. - 1991 ррз.)	М.Я. Дем'яненко, І.В. Павлов, Я. Гамарник, В. Чубар, Д. Мануїльський, О. Шліхтер, Я.	- Надавалась перевага державній формі власності, як єдиній можливій формі власності; - вивчалось питання ефективності використання та функціонування	Формувався під впливом феодально-кріпосної системи з переходом до

Етапи	Наукові праці	Особливості наукової думки	Особливості розвитку
	Яковлев.	кооперативів та колгоспів; - аналізувалась внутрішні та міжколгоспна торгівля, де частка закупівель складала до 90 відсотків.	повної державної власності
Період незалежності України (1991 р. – до сьогодні)	С.М. Кваша, П.Т. Саблук, Л.М. Худолій, О.В. Боднар, Коваленко Ю.С., вчені Академії управління при Президентові України, ННЦ «Інститут аграрної економіки», Національного інституту стратегічних досліджень, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» та ін.	- Здійснюється аналіз досвіду формування та розвитку продовольчого ринку зарубіжних країн; - надаються практичні рекомендації щодо державного регулювання продовольчого ринку; - досліджується конкурентоспроможність продовольчих товарів на світовій арені; - надається аналіз перспектив залучення інвестицій в аграрний ринок України; - здійснюється аналіз обсягів виробництва та споживання сільськогосподарської продукції в середині країни, її регіонів та на світовому ринку; - розпочались ґрунтовні дослідження теоретико-методологічних основ формування та функціонування продовольчого ринку як на державному, так і регіональному рівнях; - досліджуються принципи ринкового механізму, вивченню піддаються інструменти та моделі державного регулювання продовольчого ринку, досліджується інфраструктура та логістична система галузей продовольчого ринку та інше.	Характерним є підривання класичного ринку, який був обмежений державним регулюванням, починається формування ринку під впливом платоспроможного попиту та пропозиції, а також на основі зарубіжного досвіду

*Джерело: розроблено автором

Дослідження еволюції формування та розвитку продовольчих ринків на національному та регіональному рівнях дозволило ідентифікувати основні періоди його становлення та розвитку в період незалежності України: *пострадянський період* (формування ринкової інфраструктури, господарських структур на засадах різноманітності форм власності, ринкових засад аграрної політики та державного механізму регулювання ринку); *перехідний період* (формування конкурентного середовища, активізація експорту продовольчих товарів, становлення фінансово-кредитної системи забезпечення основних продовольчих галузей та формування ринків основних видів сільськогосподарської продукції, посилення локального монополізму переробної промисловості); *сучасний період* (поява оптових ринків, інтенсивний розвиток торговельних мереж,

розвиток зовнішньоторговельних зв'язків, недосконалість системи державного регулювання продовольчого ринку та підтримки вітчизняних виробників тощо).

Спочатку ринок розглядали як базар, місце ринкової торгівлі (ринкову площу), де зустрічаються виробник і споживач [149]. Це пояснюється тим, що ринок виник ще в період розкладу первіснообщинного суспільства, коли обмін між общинами стає більш або менш регулярним.

З розвитком ремесла і міст торгівля розширюється, за ринками закріплюються певні місця (ринкові площі). Давньогрецький мислитель Анахарсіс зазначав, що ринок – це місце, спеціально визначене, щоб обманювати та обкрадати один одного [59, с. 87]. Слід зазначити, що дане визначення якнайповніше характеризує ринок в наш час.

З появою грошей та поглибленням суспільного поділу праці виникає система товарно-грошових відносин, відбувається розвиток товарного виробництва, як наслідок, виникає нове розуміння ринку як форми товарно-грошового обігу.

Перші спроби дати наукове визначення поняттю ринок були зроблені менше двох тисяч років тому. Першим науковцем, що замислювався над сутністю ринку і зумів її висвітлити у своїх працях, є класик економічної теорії Адам Сміт. Відповідно до його поглядів, ринок - це, насамперед, абстрактне поняття сфери обміну, і його слід розглядати як сферу економічної діяльності, де покупці і продавці збираються разом, і сили пропозиції та попиту впливають на ціни [224, с. 45].

Французький економіст і математик А. Курно вважав, що під терміном "ринок" слід розуміти не будь-яку ринкову площу, а загалом будь-який район, де відносини покупців і продавців вільні, і ціни легко й швидко вирівнюються [178, с. 103-106]. В такому трактуванні критеріями визначення ринку є свобода обміну і встановлення ціни.

З появою грошей та товарно-грошових відносин зустріч покупців та продавців стає несуттєвою. Враховуючи розвиток науково-технічного прогресу в

світі на сьогоднішній день виробник рекламує свій товар по телебаченню, створюються сайти в Інтернеті, рекламує на білбордах (щитах), пізніше збирає замовлення по телефону і вже наступного дня може розіслати товари поштою, не вступаючи у фізичний контакт з покупцем.

Сучасна економічна наука не має єдиного визначення поняття «ринок». Західною та вітчизняною наукою представлено велике різноманіття тлумачень даної дефініції, висвітлені різні її сторони (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Трактування поняття «ринок» вченими – економістами*

№	Автор	Визначення
1.	А. Сміт, Д. Рікардо	Розглядають ринок через призму капіталістичних взаємодій, він побудований на основі попиту, пропозиції і конкуренції.
2.	А. Курно	Будь-який район, на якому взаємовідносини покупців і продавців настільки вільні, що ціна на одні і ті самі товари мають тенденцію легко і швидко вирівнюватися.
3.	Словник української мови	Ринок як синонім терміну «базар» – певної ринкової площі, на якій велась торгівля.
4.	А. Маршал	Ринок – це будь-яка група людей, які вступають у тісні ділові відносини і укладають великі угоди щодо будь-якого товару.
5.	А. Пезеті	Відокремлював територіальні ознаки ринку. Ринок – це умовне місце, куди сходяться виробники товарів, які пропонують цей товар покупцям, і покупці, які пред'являють попит на товар.
6.	В.Я. Железнов	Ринок – місце, де здійснюється продаж - купівля товару
7.	К. Макконел, С. Брю	Ринок як інститут або механізм, що зводить покупців (представників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів і послуг.
8.	В.С. Джевонс	Ринок являє собою публічне місце в місті, де виставляють на продаж харчові продукти та інші предмети, з подальшим узагальненням до означення всякої групи людей, які вступають в тісні ділові стосунки і укладають угоди з приводу будь-якого товару.
9.	«Великий економічний словник» під редакцією А.Н. Азриліяна	Ринок – це сукупність соціально-економічних відносин у сфері обміну, завдяки яким здійснюється реалізація товарної продукції і остаточно визначається суспільний характер втіленої у неї праці; будь-який інститут або механізм, який водить разом покупців і продавців конкретного товару або послуг.
10.	Пол Л. Самюельсон, В. Нордгауз	Ринок - це механізм, через який покупці і продавці взаємодіють, щоб визначити ціну та кількість товару.
11.	С.В. Мочерний, М.В. Довбенко	Ринок – це регульована система (техніко-економічних та економічної власності) відносин між суб'єктами різних типів і форм власності і господарювання в межах окремих країн і світового господарства з приводу купівлі товарів і послуг згідно з законами товарного виробництва.
12.	С.В. Мочерний, О.А. Устенко	Розглядали ринок як сукупність економічних відносин між різними суб'єктами з приводу купівлі-продажу товарів і послуг, у процесі яких відбувається остаточно визнання їх вартості та реалізації ,

№	Автор	Визначення
		завдяки чому посилюється конкуренція між товаровиробниками, забезпечується безперервність суспільного відтворення, а також здійснюється опосередкований контроль споживачів за виробництвом.
13.	В.О. Білик, П.Т. Саблук	Ринок – це обмін, що організований за законами товарного виробництва та обігу; це економічний простір, на якому відбувається обмін товарами; конкретні відносини між виробниками і споживачами у процесі купівлі-продажу товарів (послуг); один із головних елементів складної системи господарювання, в якій тісно взаємодіють ринковий механізм та регулюючі інститути.

*Джерело: опрацьовано автором на основі: [224; 206; 223; 156; 149; 4; 18; 215, с. 75; 168; 169; 8; 256].

Вітчизняні автори, зокрема укладачі підручників «Основи економічної теорії» та «Економічна теорія. Політекономія» дають своє визначення категорії «ринок». Так, одні вважають, що ринок – це сукупність економічних відносин, які виникають між суб'єктами господарської діяльності у процесі виробництва й розподілу економічних благ, обміну результатами виробництва, товарного обігу на основі об'єктивних законів товарного господарства і обігу [180], а інші, що ринок – це система економічних відносин, пов'язаних з обміном товарів та послуг на основі широкого використання різноманітних форм власності товарно-грошових і фінансово-кредитних механізмів [68].

Проаналізувавши різні підходи до визначення поняття «ринок» можна виділити такі спільні риси (рис. 1.1):

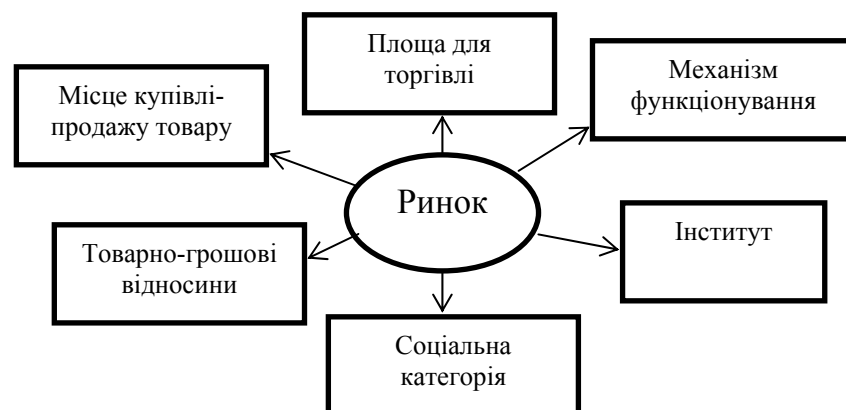

Рис. 1.1. Підходи до трактування «ринок»*

*Джерело: розроблено автором

- ринок як механізм, функціонує на основі системи економічних відносин між суб'єктами та об'єктами ринку, матеріальною основою яких є рух товарів і грошей, і діє на основі економічних законів ринку;
- ринок як інститут діє на основі «правил гри», які закріплені в законах, нормативних актах, принципах та соціальних нормах, відіграє важливу роль у передачі інформації й формуванні переваг, очікувань і дій індивідів;
- ринок як соціальна категорія проявляє себе в задоволенні життєво необхідні потреби людей, що забезпечує відтворення головної продуктивної сили суспільства – людського капіталу.

Пізнання ринку як економічної категорії неможливе без глибокого аналізу його структури, тобто елементів, з яких він складається і які взаємодіють між собою. Для цього слід обрати критерії, за якими здійснюється розмежування елементів ринку. Таких критеріїв може бути багато, оскільки ринок є складним і багатоманітним утворенням економічного життя. Найбільш поширеним є методичний підхід, що дозволяє розглядати структуру ринку з точки зору економічного призначення об'єктів ринкових відносин, за допомогою якого і виділяють ринок споживчих товарів та послуг та інші ринки [72, с. 184]. Необхідність забезпечення ефективності регулювання розвитку національного і регіональних ринків споживчих товарів вимагає науково-методичного обґрунтування таких важливих питань, як визначення цілей і пріоритетів його розвитку, розроблення моделей регулювання, визначення інструментарію впливу та прогнозування наслідків реалізації прийнятих регуляторних заходів

Ринок є структурованим і складається з окремих ринків (рис. 1.2). Він передбачає наявність носіїв ринкових відносин, тобто суб'єктів ринку, якими виступає держава, державні, громадські, кооперативні, приватні, аграрні та промислові підприємства, об'єднання, інтегровані формування, різноманітні установи та організації, особисті господарства і громадяни. Об'єктами ринкових взаємовідносин виступають результати праці (засоби виробництва,

предмети споживання, послуги, житло, наукові ідеї і т. д.), робоча сила, цінні папери, валюта [179, с. 140].

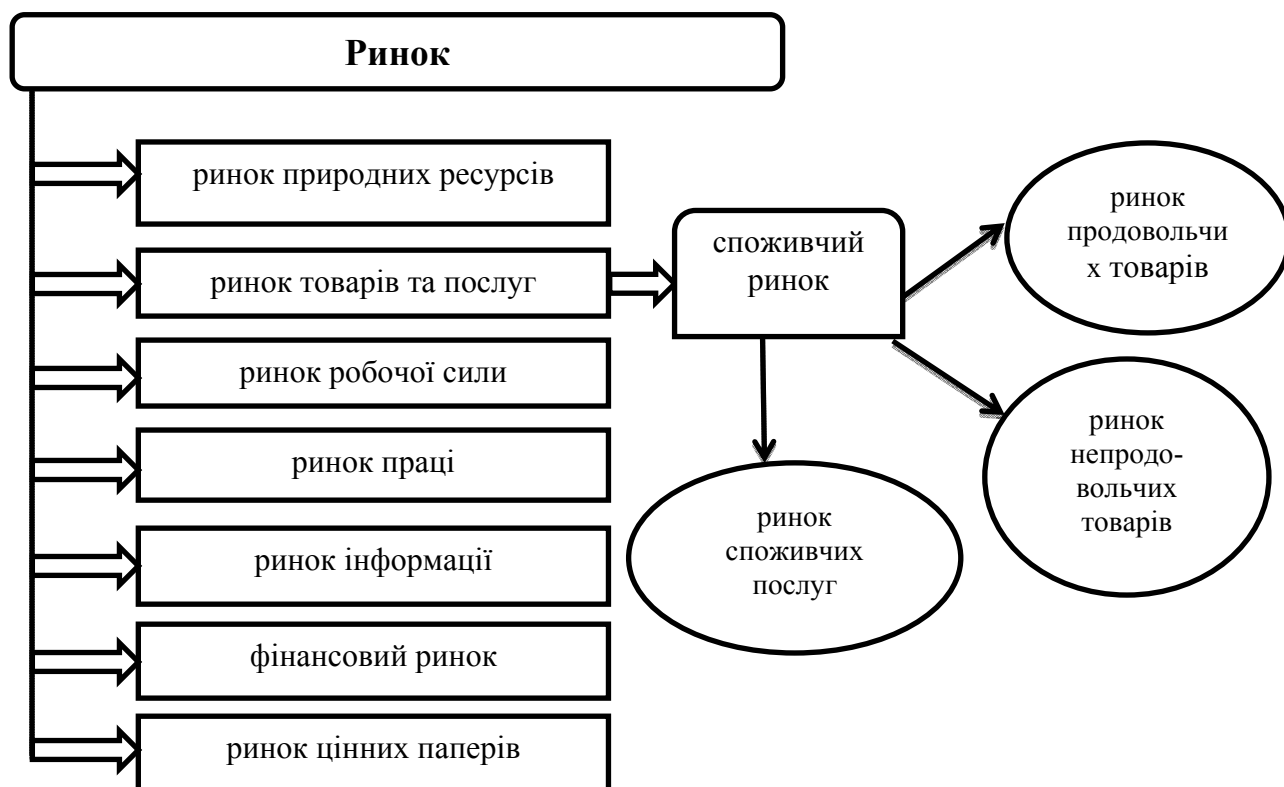

Рис. 1.2. Класифікація ринків за економічним призначенням*

*Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [242; 29]

Враховуючи об'єкт дослідження, нас найбільше цікавить саме споживчий ринок, оскільки до його складу входить продовольчий ринок.

Споживчий ринок містить три найбільших сегменти: ринок продовольчих товарів, ринок непродовольчих товарів, ринок споживчих послуг – що взаємодіють між собою і на основі взаємозалежної системи угод купівлі-продажу забезпечують потреби населення та сприяють ефективному функціонуванню економіки регіону.

Ринок непродовольчих товарів – це ринок з реалізації непродовольчих товарів вітчизняного та імпортного виробництва, які призначені для продажу його громадянам або суб'єктам господарської діяльності, але не з метою вживання в їжу людиною або твариною.

Ринок споживчих послуг – один з найважливіших компонентів споживчого ринку, який включає товари (послуги), що використовуються населенням для особистого або загальносімейного споживання.

Особливу роль у формуванні споживчого ринку відіграє ринок продовольчих товарів.

Продовольчий ринок визначає взаємозв'язки суб'єктів ринку, перебіг соціально-економічних процесів, організацію сільськогосподарського виробництва, загальну ситуацію в аграрному секторі.

Дослідження проблем формування ринків продовольчих товарів мали відповідне відображення в наукових працях учених-економістів – Амбросова В. Я., Бойка В. І., Зінов'єва Ф. В., Пасхавера Б. Й., Саблука П. Т., Шпичака О. М., Шубравської О. В. та ін. Розробкою методичних основ дослідження товарних ринків займалися вітчизняні та закордонні вчені: Гуменюк К. В., Додонов С. В., Лір В. Є., Паценко О. Ю., Точилін В. О., Чепурко В. В., A. Lissitsa, M. J. Farrell, K. Dellmann, K. L. Pedell, W. W. Cooper, M. Norman, B. Stocker та ін. При цьому, віддаючи належне їх безперечним здобуткам, варто зазначити, що на сьогоднішній день питання розвитку продовольчого ринку залишається актуальним і недостатньо вивченим.

На думку Поліщука О. А, продовольчий ринок необхідно розглядати як самоорганізовану відкриту систему, де економічні відносини між покупцями, продавцями й іншими учасниками ринку формуються вільно і самостійно, визначаються потреби держави та суспільства в цих послугах, виділена сфера ринкового і географічного простору продажу продукції та послуг, де вплив держави обмежений її регулюючою діяльністю [190, с. 59-60].

Часто продовольчий ринок розглядають як організацію сільськогосподарського виробництва, причому велика увага приділяється саме виробникам продукції (сільськогосподарським підприємствам), які виробляють готову продукцію для збуту чи як сировину для харчової промисловості. А от роль споживача дещо опускається, що на нашу думку не є вірним.

Більш чіткіше розуміння сутності продовольчий ринок наведено у працях Страшинської Л. В., яка зазначає, що продовольчий ринок – це складна організаційна система, що включає такі взаємодіючі елементи як виробники і постачальники сировини, виробники харчової продукції, торговельно-збутові організації, покупці та відповідну інфраструктуру. Функціонування продовольчого ринку забезпечується взаємоузгодженою діяльністю цих підприємств і організацій, що належать до різних галузей та форм власності, а також опосередкованим впливом держави, спрямованим на підтримання діяльності всіх складових даного продовольчого ринку. А також, продовольчий ринок необхідно розглядати як складну економічну систему, яка включає організаційні, економічні та правові методи регулювання, що застосовують у сфері виробництва, збуту продукції, яка спрямована на досягнення високих кінцевих результатів з найменшими витратами [234, с. 186].

Здійснюючи аналіз світової та вітчизняної літератури, можна побачити тотожність між визначеннями термінів продовольчий, аграрний, сільськогосподарський ринок, а також ринок сільськогосподарської продукції, агропромислової продукції, агропродовольчих товарів, що означають одне і теж поняття.

Мазейна Е. А. стверджувала, що продовольчий ринок – це економічний механізм, який розглядають як взаємодію об'єктивно діючих факторів, явищ і процесів у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання продовольчих товарів [145, с. 55-64].

Лингарт К. та Янда К. вважають, що продовольчим являється ринок, який постійно функціонує, забезпечуючи тим самим людство продуктами харчування, характеризується сезонністю виробництва і споживання і здатний замінити інші ринкові системи [131, с. 70-73].

К. Річард та Ул. Джозеф розглядають продовольчий ринок як систему зв'язку, розподілу й обміну товарів [207, с. 125].

Лозинська Т. М. продовольчий ринок бачить як систему, що складається із множини взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів, а отже, його стан визначається сукупністю значень параметрів, характерних для даної системи [137, с. 92-96].

Як відзначає П. Т. Саблук, «серед усіх ринків найважливіший – продовольчий ринок, оскільки лише його продукція забезпечує існування людства. В економічному відношенні продовольчий ринок – це сфера взаємодії суб'єктів ринку по забезпеченню виробництва і вільного руху сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, технологій, засобів виробництва і послуг для агропромислового комплексу, аграрної науково-технічної продукції. Продовольчий ринок є частиною національного ринку, на якому предметом купівлі-продажу виступають сільськогосподарська продукція та продовольство. Кінцевою метою і завданням функціонування продовольчого ринку є забезпечення продовольчої безпеки держави» [244, с. 6-7].

Категорія продовольчого ринку в економічній теорії традиційно звертає на себе увагу багатьох дослідників. Різні аспекти функціонування ринкового механізму вивчаються у численних публікаціях вітчизняних і закордонних авторів. При цьому, дедалі більшого значення вчені-економісти приділяють регіональним продовольчим ринкам, які складаються із сукупності господарських взаємозв'язків між виробниками та споживачами товарів на регіональному рівні. Кожен такий ринок має свої територіальні межі, переважаючі типи зв'язків, ринкову інфраструктуру, домінуючі чинники формування та функціонування, пріоритети розвитку тощо.

Так, Шпичак О. М. регіональний продовольчий ринок трактує як сукупність високолокалізованих соціально-економічних процесів і відносин у сфері обігу, що формується під впливом попиту і пропозиції кожної адміністративно-територіальної освіти. Проте даний підхід відразу істотно обмежує суб'єктний склад господарських відносин в регіоні, невиправдано звужує набір явищ і процесів, що формують регіональну економіку [263, с. 6].

Під регіональним ринком слід розуміти – товарний ринок, територіальні (географічні) межі якого охоплюють територію одного регіону або його частини [7].

Територіальні межі ринку – це регіон зі сферою взаємовідносин купівлі-продажу товару (групи товарів в межах одного товарного ринку), який може бути територією держави, області, району, міста тощо або їх частиною [31].

Важливим чинником при дослідженні продовольчого ринку є його аналіз з погляду його товарних, географічних і часових меж.

Товарні межі ринку – товар (товарна група), сукупність схожих, однорідних предметів господарського обороту, в межах якої споживач за звичайних умов може перейти від споживання певного виду предметів господарського обороту до споживання іншого. Така позиція законодавця відповідає одному з рішень Комісії ЄЕС, у якому давалося визначення товарного ринку через усі ті продукти, які споживач вважає заміниками або взаємозамінниками, виходячи з їх характеристик, цін і призначення [31, с. 22].

У свою чергу «географічні межі» ринку зумовлені розміщенням виробників та продавців товару. Це територія, на якій покупці виділеної групи набувають або можуть придбати товар. Межі ринку визначаються так само, як і товарна група: за принципом визнання покупцями рівної доступності товарів, що продаються в різних регіонах. Так, наприклад, якщо покупці вважають товар, який продається в одному регіоні, заміником товару, що продається в іншому регіоні, то ці регіони є географічним ризиком даного товару. Ті товари, які є близькими до заміника, належать до одного ринку. Наприклад, ринки чорного, сірого та житнього хліба є близькими субституційними (взаємозамінними) ринками з ринком білого хліба.

Часові межі ринку – час стабільності ринку, тобто період, протягом якого структура ринку, співвідношення попиту та пропозиції на ньому істотно не змінюються [7].

Ми вважаємо, що визначальними умовами для визначення територіальних меж ринку є: місцезнаходження покупців, які формують відповідний попит і можуть придбати цей товар у певному географічному пункті; місцезнаходження продавців, які формують пропозицію; встановлення мінімальної площі попиту на той товар, який є об'єктом правової оцінки, з метою виявлення меншої здатності до переміщення або попиту чи пропозиції. Наприклад, визначаючи межі ринку «Шувар» по продажу продовольчої продукції у Львівській області бралось до уваги те, що ряд виробників с/г продукції створили ряд стихійних «дрібнооптових базарів» на узбіччях доріг. У зв'язку з цим знайшлися зацікавлені інвестори, які провели опитування підприємств агломерації, вивчивши досвід інших гуртових ринків країн світу (найбільший гуртовий ринок у м. Мадрид, Іспанія) і України, визначили територіальні межі, де покупці можуть придбати товар, а продавці його реалізувати.

В економічній літературі регіональний продовольчий ринок розглядається з різних позицій (табл.1.3)

Таблиця 1.3

Трактування поняття «регіональний продовольчий ринок»

вченими – економістами

№	Автор	Визначення
1.	І. Назаренко і А. Г. Папц [172]	Вважають, що потрібно представляти регіональний продовольчий ринок не у вигляді архаїчного обміну товарами і послугами, прямо або через посередників, сумою актів купівлі-продажу між виробниками і споживачами, а складною системою, більшою мірою структурованої системи вертикальних зв'язків між виробниками сировини і кінцевими споживачами.
2.	В. Д. Гончаров [50]	Регіональний продовольчий ринок – це система економічних відносин, що складаються в процесі виробництва, обігу, розподілу продовольчих товарів, що характеризуються свободою господарюючих суб'єктів у виборі покупців і продавців, визначенні цін, формуванні ресурсів.
3.	Є. В. Васильєв [27]	Регіональний продовольчий ринок - це система економічних відносин купівлі-продажу продовольчих товарів, в рамках якої формується попит, пропозиція і ціна на них.

4.	А. А. Лаїшева [128]	Регіональний продовольчий ринок є системою товарно-грошових відносин, спрямованих на забезпечення виробництва, обміну, розподілу і споживання продовольства
----	------------------------	---

Регіональний продовольчий ринок є одним з найважливіших елементів споживчого ринку, який характеризує специфіку виробництва і споживання продукції в кожному конкретному регіоні. Основним критерієм його ефективності є збільшення рівня середньодушового споживання продуктів харчування, який досягається при умові підвищення темпів росту виробництва продовольства в порівнянні з темпами росту демографічних характеристик [15]. Значний вплив на рівень споживання продовольства має культура харчування, яка певною мірою визначається національними традиціями [82, с. 19-22].

У процесі функціонування регіональний продовольчий ринок покликаний забезпечувати і постачати населення необхідною кількістю продовольчих товарів. Забезпечення сталого, ефективного та збалансованого розвитку регіонального продовольчого ринку, а також продовольчої безпеки як регіону, так і країни в цілому є головним завданням економічної політики держави та регіонів.

Ефективність функціонування регіонального продовольчого ринку залежить від промислового і сільськогосподарського виробництва, а також розвитку інфраструктури в регіоні.

У результаті проведеного аналізу терміну «регіональний продовольчий ринок» можна виділити спільні ознаки, які є у визначеннях даної дефініції іншими науковцями. Так, спільним є те, що у визначенні регіонального продовольчого ринку є термін продовольчий товар (сільськогосподарська продукція, продовольство); регіональний продовольчий ринок розглядають як систему економічних (соціально-економічних, товарно-грошових) відносин; визначаються основні суб'єкти ринкових відносин (покупці, продавці, посередники); а також використовується поняття обміну, розподілу. Проте, в більшості визначень дефініції «регіональний продовольчий ринок» не враховується роль держави,

централізованих та місцевих органів влади як важливих суб'єктів регулювання даного ринку.

Отже, автором запропоновано власне визначення поняття «регіональний продовольчий ринок», під яким розуміємо цілісну соціально-економічну систему, на основі якої відбувається співпраця покупців та продавців за допомогою системи товарно-грошових та організаційно-економічних відносин, а також збалансування інтересів суспільства, суб'єктів господарювання та споживачів їх товарів під впливом інструментів держаного, регіонального та місцевого регулювання.

Для кращого розуміння сутності та значення регіонального продовольчого ринку слід розглянути його функції в економічній системі. Більшість дослідників виділяють такі основні функції досліджуваного ринку [13, 74, 160, 163, 90, 79, 10] (табл. 1.4):

Таблиця 1.4

Функції регіонального продовольчого ринку в економічній системі

Функція	Значення функції
Регулююча	Ринок приводить в рівновагу співвідношення між попитом і пропозицією, забезпечуючи встановлення рівноважної ціни. При цьому обсяг виробництва відповідає сукупним потребам, формуються необхідні пропорції між різними сферами та галузями економіки, між споживанням і нагромадженням, між платоспроможним попитом і пропозицією та встановлюється безперервність процесу відтворення.
Контролююча	Ринок допомагає споживачам контролювати виробництво, сприяє вирівнюванню цін, стимулює виробництво суспільно необхідної продукції та запобігає виготовленню непотрібних для суспільства товарів.
Інформаційна	Використовуючи різноманітні цінові та інші сигнали, ринок надає усім суб'єктам господарювання об'єктивну інформацію про стан реальних витрат виробництва, про якість, кількість та асортимент суспільно необхідних товарів, що постачаються на ринок. Дана інформація допомагає господарюючим суб'єктам налагоджувати власне виробництво відповідно до вимог ринку. Попереджуючи виробників про зміну споживчих потреб, ринок сприяє зміні асортименту, підвищенню якості продукції, зниженню індивідуальних витрат, тобто адаптації товаровиробників до вимог споживачів.
Інтегруюча	Дозволяє здійснити зв'язок між виробництвом і споживачем, тобто відбуваються господарські відносини та технологічні процеси просування продукції від виробників до кінцевих споживачів.
Ціноутворююча	На ринку остаточно визначають вартість товарів і послуг, їх реалізацію та перетворення продукту праці на товар.
Стимулююча	Ринок за допомогою цін стимулює виробників створювати саме ті товари і послуги, які необхідні споживачам, впроваджувати інновації, передову техніку, технологію та організовувати процес виробництва таким чином, щоб знижувалися індивідуальні витрати, підвищувалася конкурентоспроможність продукції, покращувалися її якісні споживчі характеристики. Іншими словами, ринок приводить у дію економічні інтереси, створює мотивацію до продуктивної, ефективної праці, що забезпечує високі кінцеві результати.

Функція	Значення функції
Відтворювальна	Ринок забезпечує безпосередність процесу суспільного відтворення, робить національну економічну систему єдиним цілим, розвиває зовнішньоекономічні зв'язки, сприяє інтегрованості національної економіки у світове господарство.
Конкуруюча	Функція посилення конкуренції як між виробниками однієї країни, так і виробниками всього світового господарства.
Розподільча	Дана функція ринку полягає в тому, що доходи, які отримують суб'єкти господарювання, – це, в основному, виплати за чинники виробництва, які залежать від ринкової ціни на цей чинник. Ринкова ціна, диференціюючи доходи товаровиробників, призводить до соціального розшарування суб'єктів ринку за доходами на бідних і багатих.
Санацияна (оздоровча)	За допомогою конкуренції ринок звільняє суспільне виробництво від економічно неефективних і нежиттєздатних суб'єктів господарювання і відкриває широкі можливості найперспективнішим, найефективнішим та найкориснішим для суспільства товаровиробникам.

Враховуючи те, що регіональний продовольчий ринок є складною просторово-економічною системою, яка складається з численних елементів і взаємозв'язків між ними, вивчення цього ринку потребує всебічного аналізу різноманітних факторів (табл.1.5), що визначають його формування і функціонування, а також виявлення особливостей ринкових взаємодій між ними. Лише на цій основі можна успішно виявляти пріоритетні напрями розвитку продовольчого ринку регіону, орієнтовані на його економічну модернізацію [114, с. 217-225].

Таблиця 1.5

**Фактори впливу на формування та розвиток
регіонального продовольчого ринку***

Фактор	Вплив
Економічне зростання регіону	<ul style="list-style-type: none"> - наявність та структурний склад природних, трудових та фінансових ресурсів; - розвиток технологій та технічного оснащення галузей сільського господарства і переробної промисловості; - наявність сільськогосподарського виробництва і з обсягом товарної продукції, достатнім для формування внутрішнього та міжрегіональних балансів товарів народного споживання; - обсяги експорту-імпорту споживчих товарів на регіональному та міжнародному рівнях; - інвестиційна привабливість регіону.
Обсяг попиту	<ul style="list-style-type: none"> - рівень цін на продовольчі товари; - величина заробітної плати і доходів домогосподарств; - чисельність постійного населення (споживачів) регіону; - структура споживчих потреб; - соціальні та економічні очікування мешканців (споживачів) регіону; - регіональна культура споживання (смаки та уподобання мешканців, їх стереотипи); - ефективність маркетингових інструментів, які використовуються підприємствами на регіональному ринку.
Взаємодія пропозиції і попиту	<ul style="list-style-type: none"> - формування ціни реалізації (роздрібною, гуртовою, поточною, ковзаючою);

Фактор	Вплив
	- методи поширення інформації про товар і самого товару; - методи стимулювання товаровиробників і споживачів товару.
Органи загальнодержавного та регіонального управління	- вплив державних інституцій на формування структури продовольчого ринку регіону; - ступінь інституційної підтримки підприємств; - сучасна нормативно-правова база щодо стимулювання створення нових підприємств для випуску продовольчих товарів, контроль за ціноутворенням, контроль за обмеженням ввезення тих видів імпортової сировини та продовольства, аналоги яких виробляються або можуть вироблятися вітчизняними товаровиробниками тощо.
Фактор непрямого впливу	- соціальне, політичне, культурне середовище; - соціально-психологічний стан населення.

*Джерело: розроблено автором

Ці фактори визначають пропозицію споживчих товарів і послуг на кожному регіональному ринку, а також попит населення на них.

У зарубіжній і вітчизняній літературі існують різні класифікації продовольчих ринків (рис. 1.3).

Рис.1.3. Класифікація продовольчого ринку*

*Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [16; 181]

На основі проведеного аналізу класифікацій продовольчого ринку різними вченими, нами було виділено основні блоки класифікації регіонального продовольчого ринку, а саме: доповнена більш детальною класифікація

продуктової структури регіонального продовольчого ринку – за видами продуктів, за видами сировини; за учасниками (суб'єктами) ринку, а саме: суб'єкти виробництва, споживання, продажу, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, суб'єкти інформаційно-фінансового та регулюючого забезпечення розвитку регіонального продовольчого ринку та за ціною доступністю продукції, де враховуються доходи населення (рис.1.4).

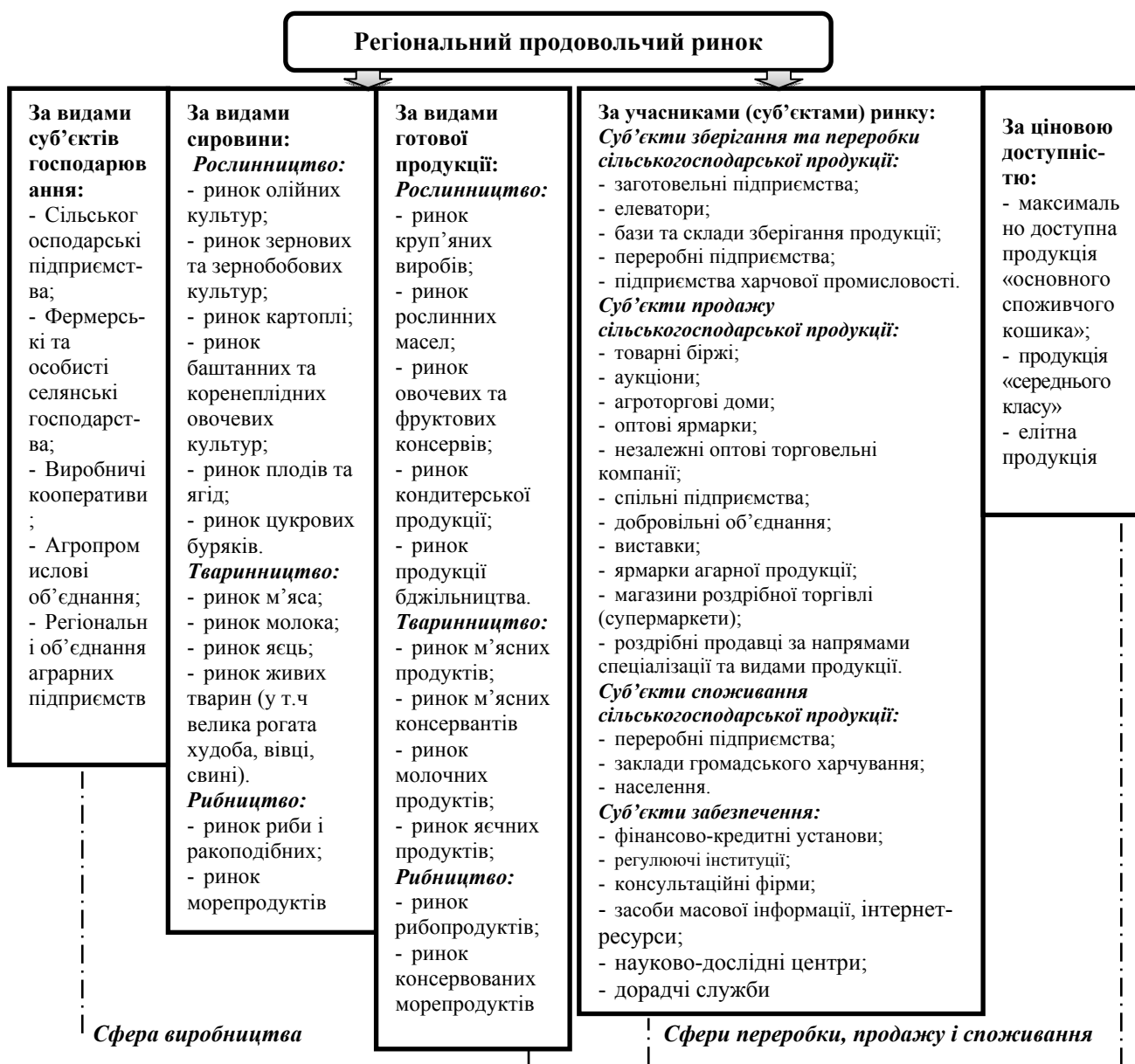

Рис.2. Структуроформуючі елементи регіонального продовольчого ринку*

*Джерело: розроблено автором

Узагальнена класифікація продовольчого ринку дає змогу на системній основі визначити тип їх впливу на ключові параметри соціально-економічного розвитку регіону.

Аналізуючи структуру регіонального продовольчого ринку можна сказати, що це певна організаційна побудова, що характеризує співвідношення між його елементами з їх власним порядком, способами зв'язку та закономірностями свого розвитку [57].

Структуру регіонального продовольчого ринку, як правило, розглядають з точки зору таких підходів:

- функціонального, який передбачає розгляд сукупності галузей, що виконують у межах регіонального продовольчого ринку певні завдання (забезпечення ресурсами, виробництво сировини, перероблення, зберігання, транспортування) [211, с. 173]. Відбувається взаємозв'язок між аграрною сферою (засоби виробництва, пункти заготівлі, переробки, транспортування), виробничою (виробничо-технічне забезпечення й обслуговування) та ринковою інфраструктурою;
- продуктовий, який передбачає класифікацію регіонального продовольчого ринку на окремі ринки продовольчих товарів, на яких реалізують продукцію кінцевим споживачам;
- територіальний, який передбачає взаємозв'язок між процесами виробництва, переробки сільськогосподарської сировини, її реалізації і споживання;
- організаційно-управлінський, який передбачає сукупність галузей і виробництв, які безпосередньо беруть участь у виробництві сировини, її переробці і постачанні продуктів харчування та технологічно пов'язані між собою;
- інституційний, який включає сукупність інститутів (інституціональних форм) регіонального продовольчого ринку, діяльність яких спрямована на його

ефективне функціонування, зниження транзакційних витрат, підвищення конкурентоспроможності регіону.

Отже, сутність регіонального продовольчого ринку доцільно трактувати як цілісну соціально-економічну систему, на основі якої відбувається співпраця покупців та продавців за допомогою системи товарно-грошових та організаційно-економічних відносин, а також збалансування інтересів суспільства, суб'єктів господарювання та споживачів їх товарів під впливом інструментів державного, регіонального та місцевого регулювання. На основі аналізу регіонального продовольчого ринку удосконалено класифікацію ринку в частині продуктової структури, учасників ринку (суб'єктів), а також цінова доступність продукції з урахування доходів населення, а також визначено основні функції та чинники впливу на формування та розвиток регіонального продовольчого ринку.

1.2. Особливості формування і розвитку регіонального продовольчого ринку

Однією з найбільш актуальних проблем сучасної соціально-економічної політики України є формування збалансованих регіональних продовольчих ринків для задоволення попиту населення в якісній продукції вітчизняного виробництва.

Продовольчий ринок є частиною національного ринку, на якому предметом купівлі-продажу виступають сільськогосподарська продукція та продовольство. Кінцевою метою і завданням функціонування продовольчого ринку є забезпечення продовольчої безпеки держави [198, с. 319].

Після дослідження соціально-економічної сутності продовольчого ринку наступним логічним етапом є з'ясування особливостей формування та розвитку регіонального продовольчого ринку.

Регіональний продовольчий ринок - це система економічних відносин об'єктів із виробництва сільськогосподарської і промислової продукції, технологій, засобів виробництва і послуг, здійснення їх обміну та купівлі-

продажу в межах регіону згідно специфічних форм дії законів товарного виробництва [167, с. 233].

При формуванні ефективного регіонального продовольчого ринку виникає ряд завдань щодо забезпечення населення продовольством за рахунок переважно внутрішніх джерел, поступового зменшення залежності від іноземних виробників продовольства, створення продовольчої безпеки як важливої складової національної безпеки. Забезпечення регіонального продовольчого ринку за рахунок власних товарних ресурсів залежить від стану аграрного виробництва, темпів розвитку харчових переробних підприємств [17].

Забезпечення регіонального продовольчого ринку власними товарними ресурсами залежить від ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств, які в свою чергу залежать від аграрної політики держави. Державна політика в аграрній сфері повинна забезпечувати створення державного фонду і запасів сировини та продуктів її переробки, а також централізувати державні закупівлі в потрібній кількості та якості сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки.

Формування регіонального продовольчого ринку розглядається як взаємодія об'єктивно діючих чинників, явищ і процесів у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання продовольчих товарів [145]. До основних чинників, які формують регіональний продовольчий ринок можна віднести цінову політику, ринкову кон'юнктуру, інфраструктуру ринку, попит і пропозицію продовольчих товарів, інституційне забезпечення, бюджетні обмеження споживачів і фактори циклічного та економічного росту. Дослідження чинників впливу є необхідною умовою при визначенні розвитку регіонального продовольчого ринку, які в роботі розглядаються на макро-, мезо- та мікрорівнях (рис. 1.5).

Ефективність функціонування регіонального продовольчого ринку безпосередньо залежить від інфраструктури ринку, яка повинна забезпечувати оптимальне поєднання інтересів продавців і покупців. Будучи сполучною

ланкою між виробником і споживачем, інфраструктура ринку дає можливість виробникам реалізувати вироблену продукцію, а покупцям створити умови для придбання товару в необхідному асортименті та кількості. Посередницькі функції виконують не тільки різноманітні торговельні підприємства, але й допоміжні служби, що спеціалізуються на товарах, характері й обсязі торгових операцій [18].

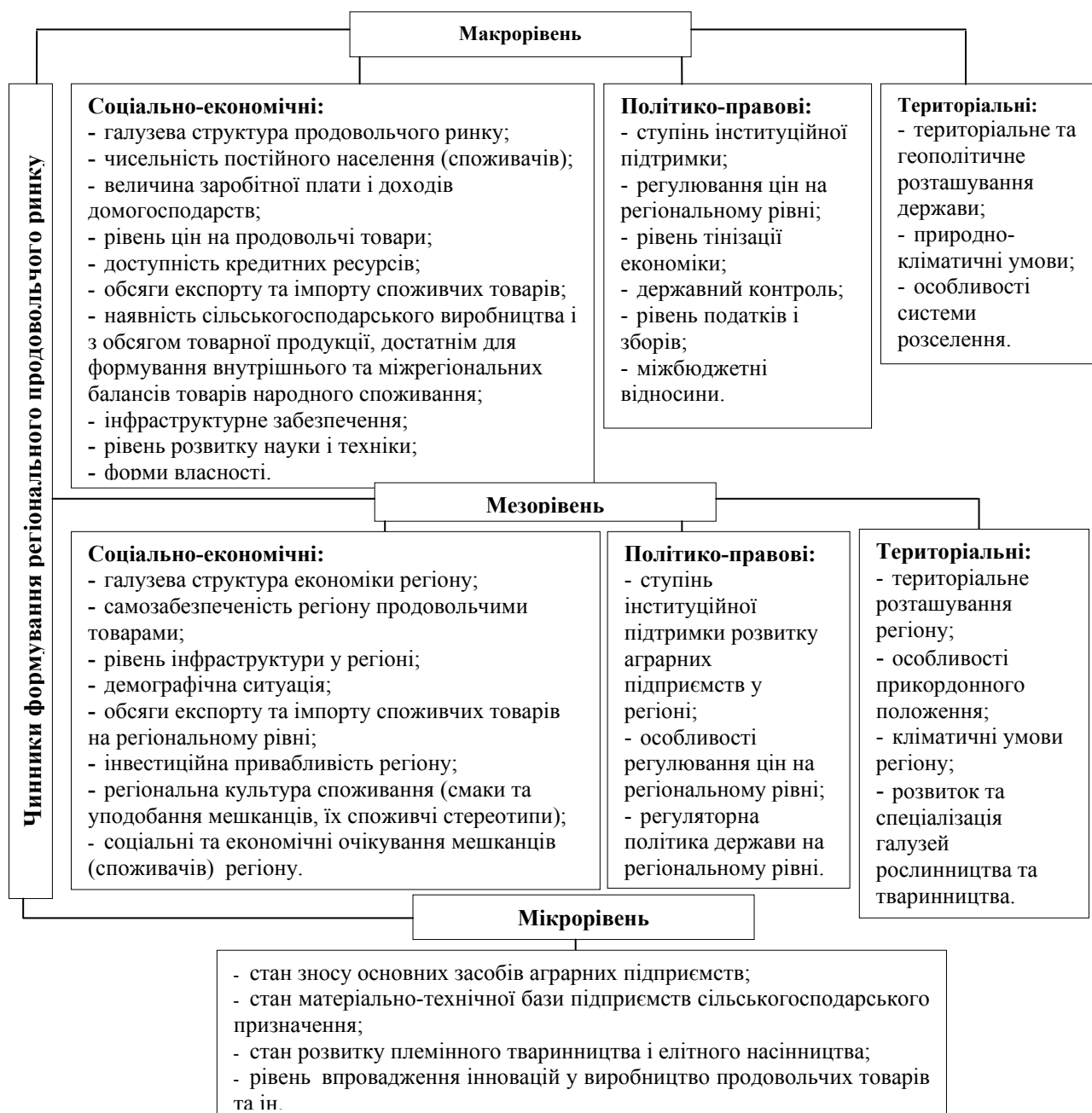

Рис.1.5. Класифікація чинників формування регіонального продовольчого ринку*

*Джерело: розроблено автором

Використання потенціалу продовольчого сектора з виробництва сільськогосподарської продукції та функціонування ринку перебуває у безпосередній залежності від стану його інфраструктури - сукупності допоміжних ланок і установ, які забезпечують ефективне функціонування аграрної економіки [225, с. 6].

Перші дослідники, виокремивши інфраструктуру як самостійний об'єкт дослідження, насамперед зосередили увагу на тому, що вона необхідна для забезпечення умов ефективного розвитку матеріального виробництва. Зокрема, російський економіст С. А. Хейнман визначав інфраструктуру як комплекс галузей, що забезпечують матеріальне виробництво [247, с. 74].

Основою становлення і розвитку інфраструктури регіонального продовольчого ринку є принцип забезпечення стійких конкурентних переваг усіх підприємницьких структур у ланцюгу товарообігу продовольства: товаровиробник гуртовик - роздрібна торгівля - кінцевий споживач [151, с. 74].

Склад інфраструктури продовольчого ринку - це система елементів, що забезпечують стабільне безперебійне функціонування господарських зв'язків в продовольчому комплексі, взаємодію суб'єктів продовольчого ринку та вільне просування ресурсів, товарів і послуг на ринку [260].

М.М. Некрасов у своїх роботах пропонував такі складові інфраструктури: обслуговуюча (обслуговує виробництво), соціальна (створює умови для життєдіяльності населення), інституціональна (підсистема управління економікою регіону), екологічна (контролює стан навколишнього середовища) [175].

Російський економіст А.М. Кочетов пропонує вважати складовими інфраструктури виробничу, соціальну, інституційну та екологічну інфраструктури [119]. Вітчизняні дослідники М. І. Белявцев та Л. В. Шестопалова включають до складу інфраструктури виробничу, персональну, соціально-побутову, екологічну та інституційну [14, с. 84].

Аналізуючи складові, які подають різні вчені, нами були виділені основні, які, на нашу думку, найповніше розкривають складову частину інфраструктури регіонального продовольчого ринку, а саме: комерційна (маркетингова), інституціональна, фінансово-кредитна, інформаційно-консультаційна та агросервісна (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Складові та елементи інфраструктури регіонального продовольчого ринку*

*Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [97, с. 142]

Одним із основних елементів комерційної або маркетингової інфраструктури є біржі, які відіграють суттєву організаційну роль на ринку. Біржі, як інституції ринкової інфраструктури, покликані виконувати функцію генераторів ринкових цін.

В сучасній інфраструктурі регіонального продовольчого ринку важливе місце посідає роздрібна торгівля, яка впливає на обсяги виробництва і

забезпечує життєво важливі потреби людей у продуктах харчування. До об'єктів роздрібної торгівлі належать: магазини, кіоски, палатки, ресторани, кафе, бари, їдальні тощо.

На регіональному рівні, як елемент нижнього рівня інфраструктури ринку, важливу роль відіграє гуртовий ринок, який виступає проміжною ланкою між товаровиробником і системою аграрних бірж у процесах збуту виробленої продукції і матеріально-технічного постачання.

Інституціональна складова регіонального продовольчого ринку забезпечує функціонування ринкової системи відповідно до мети і стратегії економічної політики держави, що формується переважно під дією інститутів на основі норм ринку (формальних та неформальних), інституціональних актів та угод.

Кредитно-фінансова інфраструктура є необхідним елементом регіонального продовольчого ринку, складовими якої є банки, кредитні установи, агропромислові групи, страхові компанії тощо. Основною функцією даних установ є здійснення різноманітних фінансових операцій для підприємств усіх галузей за рахунок коштів, залучених у вигляді вкладу.

Невід'ємною складовою інфраструктури ринку є інформаційно-консультаційна складова. Функцією даної складової є інформаційна підтримка виробничої та маркетингової діяльності сільськогосподарських товаровиробників, а також розповсюдження наукової інформації за допомогою дорадчих служб, які створюють систему інформаційно-консультаційного обслуговування.

Для інформаційної підтримки діяльності структур продовольчого ринку, дієвого регулювання продуктових ринків сформовані служби цінового моніторингу. Вони дозволяють забезпечити прозорість ринку, зменшити тиск монополізованих посередників на сільськогосподарських товаровиробників, допомогти виробникам у маркетинговій діяльності, здійснювати координаційно-узгоджувальну роботу з операторами продуктових ринків для підготовки і реалізації угод щодо ціноутворення та ін. [262].

Функцією аграрної складової інфраструктури регіонального продовольчого ринку є забезпечення безперервного виробничого процесу через забезпечення аграрних товаровиробників матеріально-технічними ресурсами.

Серед складових формування регіонального продовольчого ринку значну роль відіграє ринкова кон'юнктура, яка характеризується певним співвідношенням попиту та пропозиції на товари даного виду, а також рівнем і співвідношенням цін.

Поняття «кон'юнктура» виникло разом з розвитком ринку. Німецький економіст А. Вагнер в книзі «Основи політичної економії» (1892) навів перше наукове визначення поняттю кон'юнктура. На його думку, кон'юнктура – це «сукупність умов (природних, технічних, економічних, соціальних і правових), які визначають виробництво, збут і ціни товарів незалежно від бажання господарюючих суб'єктів». До найбільш важливих чинників, що впливають на кон'юнктуру, він відносив зміни в технології виробництва, коливання урожайності сільськогосподарських культур, зміни в економічній політиці і соціальній структурі суспільства, війни, стихійні лиха [11]. Дане визначення включає в себе не тільки сферу обміну, а й виробництво.

В основі концепції аналізу кон'юнктури У. Мітчелла є статистичне вивчення системи економічних показників, що характеризують дію різних чинників та економіко-математичне моделювання процесів зміни кон'юнктури (економічні барометри). Найбільшою популярністю у той час користувався «Гарвардський барометр» (У. Персонс), що включав наступні складові: барометр прибутків (облікові процентні ставки, індекси цін, курси акцій), барометр виробництва (надходження замовлень, постачання сировини і напівфабрикатів, обсяг виробництва, рівень зайнятості), барометр зовнішньої торгівлі, барометр збуту (відвантаження вироблених товарів, гуртовий і роздрібний товарообіг), барометр кредиту (грошовий обіг, депозити) [3].

С. С. Гарковенко під кон'юктурою ринку розуміє «стан економіки в цілому, окремої галузі або конкретного товарного ринку, що формується певними

факторами і виражається в конкретних показниках» [38, с. 65], у новому тлумачному словнику кон'юнктура ринку розуміється як «сукупність певних умов, обставин, збіг обставин, стан речей які характеризують стан товарного господарства (рух цін, розміри випуску продукції тощо)» [223, с. 886].

Під час аналізу тверджень поняття «кон'юнктури» ми дійшли висновку, що кон'юнктура продовольчого ринку визначається співвідношенням попиту і пропозиції, динаміки цін, товарних запасів, портфелів замовлень, що сформовані під впливом сукупності факторів і умов (рис. 1.7).

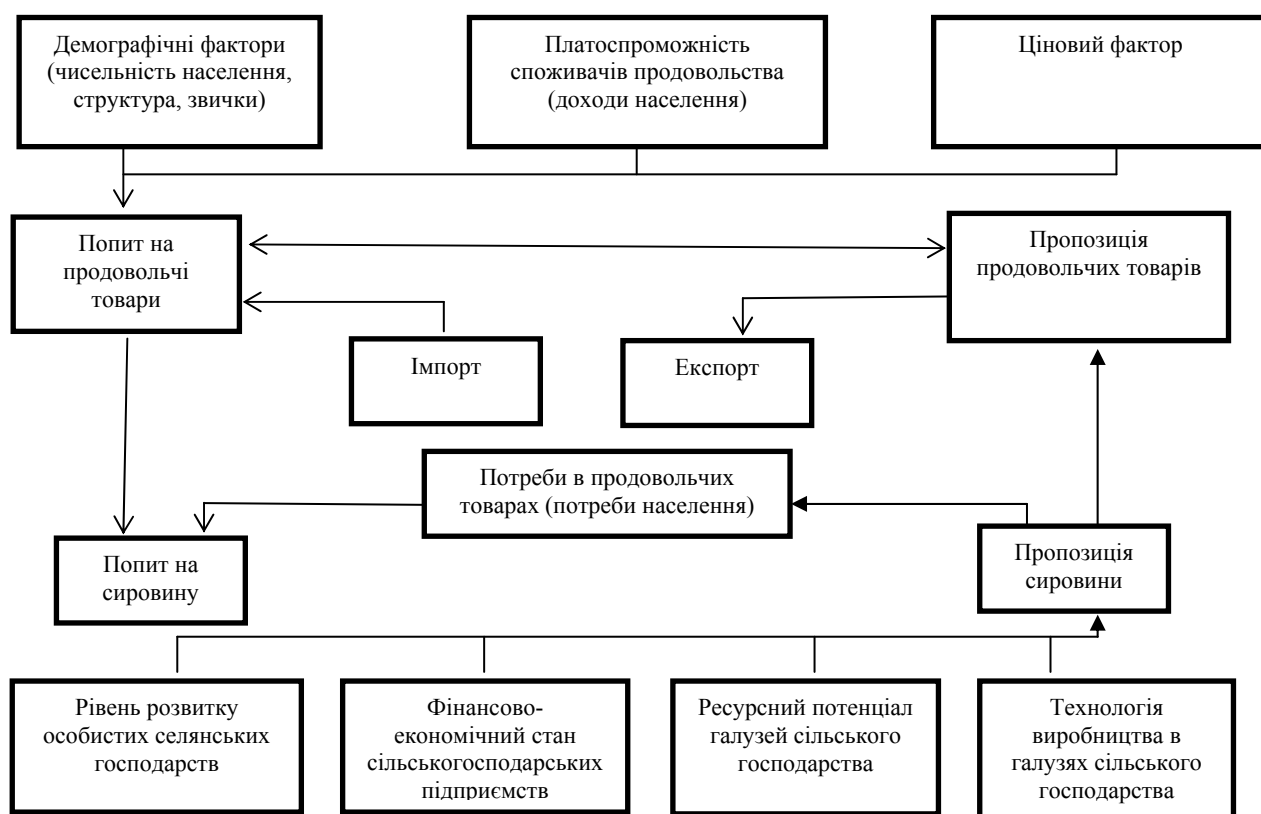

Рис. 1.7. Схема формування кон'юнктури регіонального продовольчого ринку*

*Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [270]

Визначальними показниками ринкової кон'юнктури є ціни, за якими продавці реалізують, а покупці купують товари чи послуги, їхні конкретні величини зазнають коливань відповідно до пануючих тенденцій в русі попиту і пропозиції.

Економічна наука визначила співвідношення попиту і пропозиції в процесі ринкового товарообігу загальнотеоретичним правилом формування ціни. Ще в XIX ст. англійський економіст А. Маршалл встановив закономірність у взаємодії цих двох складових ринку. У короткостроковому періоді вчений визначив головним ціноутворюючим фактором попит, а в довгостроковому – пропозицію. Зростання попиту спричиняє поступове підвищення ціни до певної межі, після чого відбувається її зниження від зменшення попиту [156].

Відомий вчений-економіст Ф. Котлер представив процес формування ціни у вигляді кругообороту, який складається з шести етапів:

- постановка завдань ціноутворення залежить від низки обставин: вибору ринку, особливостей товару, його якості, очікуваного прибутку. Має певне значення визначення можливості завоювання провідних позицій на ринку за показниками якості товару;
- визначення попиту. Ціна завжди залежить від попиту. Останній повинен враховувати ціну і кількість товарів, які пропонують продавці-конкуренти однорідних товарів, наявність реклами. Потрібно також знати еластичність попиту за цінами;
- оцінка витрат. Ціна має покривати всі витрати з виробництва, розподілу і збуту товарів. Ураховуються справедлива норма прибутку, зусилля і ризик підприємців;
- аналіз цін і товарів конкурентів. Потрібно знати ціни та якість товарів конкурентів. Для цього можна здійснити порівняльні покупки, зіставити ціну та якість. Запросити більшу, ніж конкурент, ціну можна тільки тоді, коли фірма впевнена, що її товар якісніший;
- вибір методів ціноутворення. Важливо знати всі методи ціноутворення. Слід уникати надто низької або надто високої ціни;

- установлення кінцевої ціни. Ціна, яка пропонується покупцю, має забезпечувати відшкодування собівартості продукції, враховувати ціни конкурентів і ціни товарів-замінників, особливості товару фірми [72].

Ціна є одним з найважливіших інструментів регулювання економічних процесів у державі. Зокрема, за допомогою цін виробництво підпорядковується суспільним потребам, вираженим у формі платоспроможного попиту, ціни стимулюють зниження витрат на виробництво і реалізацію товарів, запровадження досягнень науково-технічного прогресу, підвищення якості товарів [218, с. 25-30]. Усі ці регулюючі функції ціна може виконувати найефективніше лише за умов вільного ціноутворення, тобто тоді, коли вона формується під впливом ринкових чинників. Однак, як показує досвід, ринок та вільна (ринкова) ціна не є універсальними засобами регулювання економіки. Вони не здатні враховувати всієї різноманітності умов і цілей соціально-економічного розвитку країни. Світова практика підтверджує, що державне регулювання цін тією чи іншою мірою існує в усіх країнах [218, с. 25-30].

Формування ціни відбувається і під впливом таких факторів:

- фактор попиту і пропозиції. Якщо попит низький, то ціна, як правило, знижується, а якщо споживачів на один товар багато, а пропозиція низька, то відповідно ціни зростають;
- психологічний фактор, під час якого споживач суб'єктивно сприймає залежність між ціною товару та його властивостями. Багато покупців вважають, що чим вища ціна, тим товар якісніший;
- фактор престижності приводить до того, що на товар встановлюється висока ціна;
- фактор ціни частинами, а не лише цілими грошовими одиницями. Покупець сприймає ціну в 49 грн 10 коп. як справедливішу, порівняно з ціною 50 грн.

Ціна, як правило, формується з урахуванням тенденцій на державному та світовому ринках, курсу іноземної валюти, який останнім часом значно коливається.

Важливою складовою формування організаційно-економічного механізму продовольчого ринку є конкуренція.

Формування конкурентного регіонального продовольчого ринку є першочерговою умовою підвищення економічної і соціальної стабільності національної економіки.

Конкуренція наявна лише тоді, коли виробники та продавці здатні реагувати на зміну кон'юнктури ринку, на ті чи інші дії суперників, коли вони вільні у визначенні обсягу та асортименту продукції, у виборі постачальників і покупців своїх товарів, у визначенні цін і формуванні виробничої програми. Поза розвитком і без підтримки конкуренції механізми дії ринку не можуть повноцінно функціонувати [154].

Необхідною умовою виникнення конкуренції є наявність на ринку великої кількості незалежно діючих виробників будь-якого конкретного продукту або ресурсу. Якщо виробництво зосереджено в руках одного власника, то панує монополія, яка по суті заперечує конкуренцію [35, с. 18].

При аналізі поняття «конкуренція» і чинників, які на неї впливають, дійшли висновку, що конкурентний продовольчий ринок повинен забезпечувати:

- конкурентоспроможну продовольчу продукцію, яка повинна бути на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- стабілізацію процесу ціноутворення;
- пільгове оподаткування за суттєве зростання обсягу продовольчої продукції власного виробництва та реалізації її на експорт;
- інвестиції на придбання обладнання для виробництва та транспортування конкурентоспроможної продовольчої продукції;
- нейтралізацію процесу монополізації ринку.

Всі ці процеси повинні бути під контролем та підтримкою держави, центральних органів виконавчої влади та місцевих органів влади.

Проте у розвитку конкурентного середовища має місце дискримінація суб'єктів господарювання з боку органів виконавчої влади, які стримують розвиток підприємництва на регіональному продовольчому ринку:

- обмеження прав господарюючих суб'єктів щодо придбання та реалізації товарів, у тому числі шляхом встановлення квот, ліцензій у зовнішньоекономічній діяльності, митних тарифів;
- примушування господарюючих суб'єктів до пріоритетного укладання договорів, першочергового постачання товарів певному колу споживачів;
- заборони та обмеження на створення нових підприємств чи інших організаційних форм підприємництва у будь-якій сфері продовольчої діяльності, а також встановлення обмежень на провадження окремих видів діяльності, на виробництво певних видів товарів з метою обмеження конкуренції, у тому числі за рахунок запровадження ліцензування підприємницької діяльності;
- встановлення заборони на реалізацію товарів, вироблених в одному регіоні країни, в інший регіон;
- надання окремим господарюючим суб'єктам податкових, кредитних та інших пільг, бюджетних дотацій і субсидій (якщо це призводить до монополізації ринку певного товару);
- прийняття рішень про централізований розподіл товарів, який забезпечує монопольне становище на ринку певним господарюючим суб'єктам;
- запровадження обмежень на інвестиції, в тому числі іноземні, спрямованих на монополізацію товарних ринків [43, с. 153].

Підприємництво є важливим чинником економічної активізації регіонів в Україні, проте існує достатньо бар'єрів його розвитку (рис. 1.8). Їх ідентифікація дасть змогу створити необхідні передумови активізації підприємницької діяльності.

Рис. 1.8. Основні організаційні бар'єри розвитку регіонального продовольчого ринку*

*Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [132, с. 22]

До основних бар'єрів розвитку підприємництва в регіоні, на нашу думку, можна віднести:

- відсутність капіталу – найсерйозніша перешкода для розвитку підприємництва у регіоні, це стосується як браку капіталу для започаткування бізнесу, так і його модернізації. Найбільші труднощі пов'язані саме з початком господарської діяльності. Впровадження у виробництво нових або модернізованих продуктів чи технологій, таких як купівля ліцензії, ноу-хау, сертифікація, пов'язане з високою вартістю й потребує наукових досліджень і розробок;
- відсутність кваліфікованих кадрів – ця проблема існує в менталітеті населення, підкріплюється низьким рівнем освіти, відсутністю ідей та ініціатив. У зв'язку з переважанням апатії та очікування, які існують в країні, необхідна діяльність, спрямована на пробудження економічної активності;
- проблеми технічної інфраструктури – підвищення цін на газопостачання, електропостачання, тепlopостачання, водопостачання та водовідведення, санітарне очищення та утилізацію відходів, транспорт (ціна на бензин) сприяє

збільшенню витрат, що призводить до росту цін на кінцевий продукт для споживача;

- брак ринків збуту, бо вони зайняті монополістами, та відсутність фінансування для розвитку;
- відсутнє організаційно-правове забезпечення, а саме: недостатні правові гарантії усіх форм власності та захисту приватної власності як основної умови розвитку підприємницької діяльності; відсутність єдиної державної політики підтримки підприємництва, зокрема малого, відповідної нормативно-правової бази та дійового механізму реалізації такої політики та інші;

Подолання наявних бар'єрів має декларуватися в державних і місцевих програмах розвитку.

Діяльність державних і місцевих органів з метою задоволення місцевих потреб у продуктах харчування повинна сприяти місцевим підприємцям у розвитку виробничого потенціалу своїх підприємств; сприяти комерційній діяльності місцевих підприємців на продовольчих ринках інших регіонів; сприяти формуванню оптимальної виробничої структури регіонального продовольчого бізнесу; формувати єдину для регіону систему продовольчого забезпечення на основі створення умов для взаємодії підприємницьких структур – різного масштабу, спеціалізації та різних форм господарювання тощо.

Забезпечити сталий розвиток продовольчого ринку неможливо без налагодження дієвої системи державного та місцевого управліннь на різних рівнях, а це потребує створення організаційно – інституційного середовища, адекватного ринковим умовам господарювання. Так, М. Латинін наголошує, що «відсутність збалансування інтересів усіх суб'єктів державного управління та детальних обрахунків ефективності прийнятих регуляторних актів досить часто ускладнює соціально-економічну ситуацію в країні в цілому, призводить до нестабільності законодавства, зниження інвестиційної привабливості в сільському господарстві» [129, с .83].

Необхідно зазначити, що з моменту проголошення незалежності України, зроблено значні кроки в напрямку створення організаційно-інституційних засад здійснення регуляторної політики на загальнодержавному і регіональному рівнях. Мова йде про створення умов для організації виконання владних повноважень держави, виходячи з принципу розподілу сфер влади на законодавчу, виконавчу та судову. За Конституцією України [262], єдиним законодавчим органом в Україні є Верховна Рада, яка не лише приймає закони, а й затверджує загальнодержавні програми соціально-економічного розвитку, розглядає і приймає рішення щодо схвалення програм Кабінету Міністрів України, виконує інші функції щодо регулювання окремих сфер економіки. Крім Верховної Ради, регуляторну політику в продовольчому секторі економіки здійснює сукупність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади, територіальні органи центральних органів виконавчої влади, державні спеціалізовані установи та організації [76]. Загальне регулювання продовольчого ринку забезпечується Міністерством аграрної політики України, при цьому міністерство, так само як і уряд, може видавати власні нормативно-правові акти, які мають підзаконний характер [260, с. 345].

Державне регулювання повинне будуватися з урахуванням одного із основних принципів – повного господарського самоврядування всіх організаційно-правових форм [220, с. 51-52]. Відповідно, основними функціями органів державного регулювання та управління продовольчим ринком регіонального рівня повинні стати: створення організаційних, правових, інформаційних та інших передумов для здійснення господарської діяльності; формування та реалізація системи економічних нормативів щодо регулювання продовольчого і земельного ринку регіону на користь як товаровиробників, так і споживачів; організація робіт з формування ефективної та дієвої мережі ринкової інфраструктури; проведення цілеспрямованої соціальної, продовольчої, науково-технічної політики на регіональному рівні; здійснення

контролю за використанням сільськогосподарських земель, збереження їх родючості, організації карантинного, санітарного, екологічного і ветеринарно-фітопатологічного контролю; забезпечення надійного управління об'єктами державної власності. У соціальній сфері необхідною є активізація діяльності регіональних органів влади та місцевого самоврядування, спрямованих на забезпечення гарантій продовольчої безпеки для вразливих верств населення, продовольчого постачання соціальних установ й інших соціально значущих об'єктів тощо [220, с. 51-52].

Для досягнення пріоритетів соціально-економічного розвитку регіонів у загальнодержавному вимірі необхідне застосування науково-обґрунтованих та виважених нормативно-правових, організаційно-управлінських, фінансово-економічних заходів інтегрованої системи у вигляді взаємопов'язаних форм, методів та способів їх органічного поєднання.

На основі систематизації поглядів економістів, що досліджували вплив факторів на формування та розвиток регіонального продовольчого ринку, нами були виділені наступні фактори впливу:

- Рівень розвитку сільського господарства регіону;
- Рівень розвитку переробки сировини на сільськогосподарському підприємстві в регіоні;
- Розвиток міжрегіональних і міжгалузевих зв'язків;
- Розвиток інфраструктури;
- Платоспроможний попит населення регіону;
- Кадровий потенціал регіону;
- Демографічна ситуація;
- Рівень розвитку матеріально-технічної бази;
- Рівень механізації і автоматизації транспортно-складських і торгових процесів;
- Розвиток та спеціалізація галузей рослинництва та тваринництва.

На основі аналізу даних факторів було визначено основні особливості формування та розвитку регіонального продовольчого ринку, зокрема велика кількість учасників даного ринку, значний вплив інфраструктури, наявність диспаритету цін, взаємозв'язок кон'юнктури продовольчого ринку з динамікою розвитку світових ринків, розвиненість конкуренції (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Особливості формування та розвитку регіонального продовольчого ринку*

Ознака ринку	Характеристика ознаки
Суб'єкти ринку	<ul style="list-style-type: none"> - споживачі, які хочуть придбати сільськогосподарську продукцію в аграрних підприємств для особистого споживання або наступного перепродажу, переробки; - аграрні підприємства, які виробляють готову сільськогосподарську продукцію з метою переробки або подальшого продажу; - посередники, через яких відбувається постачання сировини та готової сільськогосподарської продукції.
Типи конкуренції	<ul style="list-style-type: none"> - конкуренція продуктів (виникає між альтернативними і товарами, що заміняють один одного, такими, як яловичина і свинина, масло і олія і т.д.); - конкуренція виробництва (суперництво продавців аналогічних видів товарів, може виникнути між торговельними марками в межах якихось груп продукції); - міжрегіональна конкуренція (конкуренція між регіонами); - інституційна конкуренція (суперництво між конкуруючими підприємствами, продовольчими магазинами тощо); - функціональна конкуренція (виникає у випадках, коли фірми конкурують за посередницьке право, наприклад, зберігання, фінансування, перевезення).
Характер попиту	Низька еластичність, сезонний, нестійкий.
Розвиток кон'юнктури	Розвиток сільськогосподарських підприємств в найбільшій мірі залежить від кон'юнктури ринку, попит на регіональному продовольчому ринку більш вразливий із соціальної точки зору.
Регуляторна політика держави	Чинна законодавча база регулювання ринку сільськогосподарської продукції є фрагментарною, неповною, характеризується суперечністю і незавершеністю.
Інформаційне забезпечення розвитку ринку	Виробники сільськогосподарської продукції не володіють достовірною і своєчасною інформацією щодо кон'юнктури ринку, нових виробничих технологій, каналів збуту продукції.
Розподіл продукції на ринку	Повільне формування схем просування продукції до споживача, торгівля має стихійний характер.
Інфраструктура ринку	Сформовані інститути ринку не забезпечують такого просування продукції, яка б відповідала інтересам усіх учасників ринку.
Мета закупівлі продукції	Забезпечення населення необхідними продуктами харчування, переробка сировини рослинного і тваринного походження.
Продукція	Високий рівень взаємозамінності, унікальність, товари першої

Ознака ринку	Характеристика ознаки
	потреби.
Ціна	Завищення роздрібних цін на сільськогосподарську продукцію, значні коливання, диспропорції.
Характер зв'язків між суб'єктами ринку	Відсутні тривалі стабільні зв'язки.
Види ризиків	Внутрішні та зовнішні ризики відносно діяльності суб'єкта господарювання з урахуванням особливостей розвитку ринку (виробничі, маркетингові, фінансові, юридичні та кредитні).
Бар'єри розвитку	Велика кількість бар'єрів, що перешкоджають вступу нових підприємців на ринок для конкуренції з уже діючими на ньому суб'єктами бізнесу.

**Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [91, с. 139]*

Отже, формування регіонального продовольчого ринку відбувається на основі ефективного функціонування інфраструктури ринку як сполучної ланки між продавцем і покупцем, сукупності умов та чинників, які впливають на кон'юнктуру ринку, тобто зміну попиту, пропозиції та ціни, підвищення конкурентних характеристик продовольчих товарів і весь цей процес відбувається під контролем держави, центральних і місцевих органів влади.

1.3. Методичні засади дослідження регіонального продовольчого ринку

Дослідження регіонального продовольчого ринку базується на методології, яка вважається системою теорій, принципів та правил наукового дослідження. З наукової точки зору, методологія є складним та багатоступеневим утворенням, що охоплює низку методів, пізнавальних процедур та операцій, за допомогою яких можна дати глибоку і всебічну характеристику досліджуваного явища чи процесу [64, с. 29-30].

Одним із ключових чинників методологічного забезпечення наукового дослідження виступає методичний інструментарій, який відповідає основним принципам і підходам обраної методології.

Регіональні продовольчі ринки як структуроутворюючі одиниці системи національної економіки можуть бути охарактеризовані багаточисельними параметрами в залежності від мети дослідження, обсягу доступної

інформаційної бази, кола користувачів інформації тощо. Правильна методика дослідження, оцінка динаміки розвитку регіонального продовольчого ринку є одна з перших основ для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, форм та методів його регулювання, застосування заходів антимонопольного законодавства, економічного прогнозування та планування розвитку ринку, визначення перспективних напрямів його розвитку з урахуванням впливу домінуючих внутрішніх і зовнішніх чинників [164].

Від насиченості регіонального продовольчого ринку товарами тваринного та рослинного походження залежить продовольча безпека як самого регіону, так і цілої країни. Тому особливої актуальності набувають дослідження тенденцій та особливості розвитку ринку, аналіз збалансованості між попитом населення та товарною пропозицією, впливу цінового та інших чинників на якість і рівень життя населення.

Проблема забезпечення населення продовольством – це головне стратегічне завдання для будь-якої держави. В Україні ця проблема на сьогоднішній день носить особливо гострий характер. Внаслідок зниження продовольчого потенціалу агропромислового комплексу відбувся спад виробництва та погіршення якості продукції сільського господарства [48]. Така ситуація призвела до того, що імпортна сільськогосподарська продукція поступово витісняє вітчизняну продукцію з ринку, що спричиняє зростання цін і дефіцит якісної продукції. Тому для вирішення питання задоволення потреб населення в продуктах харчування необхідно сформувати адекватну методіку дослідження регіонального продовольчого ринку. Це завдання вимагає вирішення низки проблем як теоретичного, так і прикладного характеру.

Теоретичною основою дослідження стали неокласична та інституційна економічна теорії, засадничі положення щодо розвитку конкурентної ринкової економіки, методологічні напрацювання вітчизняної школи регіоналістики, концепція розвитку аграрного ринку України та її регіонів, наукові розробки вітчизняних вчених з питань формування продовольчого ринку.

На теоретичному рівні дослідження важливим є діалектичний інструментарій, особливо методи індукції та дедукції. На початковому етапі дослідження слід використовувати індуктивний метод, яким передбачається збирання, систематизація й узагальнення достовірних фактів, пов'язаних з практикою і причетних до досліджуваної проблеми. Наступною стадією індуктивного методу є виведення з них економічних принципів, теорій, узагальнень [64, с. 30]. В дослідженні крім індуктивного методу застосовують дедуктивний, коли вирішення проблеми починають не із збирання фактів, а з теоретичного, абстрактного осмислення її, спираючись при цьому на логіку мислення, випадкові спостереження, інтуїції.

Для забезпечення системного підходу до об'єктів дослідження, крім загальних методів пізнання індукції і дедукції, в дисертаційній роботі використовуються специфічні методи і прийоми дослідження, такі як: економіко-статистичний, монографічний, екстраполяційний, графічно-табличний, нормативний, економіко-математичний, багатовимірний порівняльний аналіз.

Процес дослідження ринку, включаючи регіональний продовольчий ринок, умовно можна поділити на дві частини, які можна класифікувати як аналітичну та проектну. В аналітичній частині проводиться оцінка стану регіонального продовольчого ринку, тобто визначення типу ринку, аналіз ринкових перетворень, що відбулися на ринку, обсягів виробництва та реалізації сільгосппродукції, ефективності їх виробництва, продовольчої безпеки регіону, ринкової кон'юнктури, диспаритету цін на продукцію сільгоспвиробництва та фактори її виробництва, обсягу споживчого попиту та рівень його задоволення за рахунок виробничих потужностей регіону, ефективності заходів державного регулювання ринку продовольства. В проектній частині дослідження продовольчого ринку будується модель споживчого попиту на продовольчу продукцію, що дає змогу прогнозувати його зміни та обґрунтовувати пріоритетні напрямки розвитку

сітьгоспвиробництва та необхідний ступінь регулювання регіонального продовольчого ринку [148].

Для аналізу та оцінки рівня розвитку регіонального продовольчого ринку використовується інформація про його стан за допомогою наступних джерел інформації:

– офіційна державна статистика – про економічні, соціальні, демографічні процеси, явища, які дозволяють оцінити стан ринку і вплив на нього окремих факторів. За допомогою статистичних даних Головного управління статистики України та Львівської області проводимо дослідження розвитку продовольчого ринку Львівської області в сфері виробництва, споживання сільськогосподарської продукції, даємо аналіз зміни середніх споживчих цін, вплив на зміну виробництва у зв'язку зі скорочення населення та середнього доходу домогосподарств;

– відомча статистика – про стан, розвиток і результати діяльності окремих міністерств, відомств, підприємств і організацій щодо поставок, задоволення заявок і замовлень, які можуть обґрунтувати потреби ринку. На основі цих даних аналізуємо стан розвитку підприємств, виробництво продукції по наповненню споживчого кошика, асортимент і канали збуту;

– дані з опитувань населення, вибіркові обстеження, щоб одержати відомості, які не занесені в офіційну і відомчу статистику, про споживання, виробництво, асортимент і якість товарів, наміри та мотиви поведінки покупців, характеристики використання товарів і послуг; оцінку споживчих якостей виробів, ступінь і характер незадоволеного попиту населення і т. ін. [146].

Зазвичай, основною метою дослідження ринків є визначення їх місткості та кон'юнктури, вивчення співвідношення попиту і пропозиції на різні групи товарів, виявлення частки окремих виробників шляхом проведення відповідної ринкової сегментації. У цьому контексті вагомим значення набуває систематизація ринкових складників.

З огляду на сьогоднішні проблеми регіонального продовольчого ринку дедалі більшу роль відіграє визначення рівня збалансованості попиту і пропозиції. Для цього за допомогою методів статистики досліджується процес формування попиту, регіональне розміщення виробництва і ринкової діяльності у взаємозв'язку з асортиментом і якістю продовольчих товарів, виконання програм розвитку їх асортименту та якості.

Для дослідження попиту на продукцію сільського господарства необхідно забезпечити проведення правильного аналізу динаміки споживання продукції населенням у відповідному регіоні. Під час аналізу цінової ситуації на продовольчому ринку доцільно розглядати ціновий спектр реалізації в гуртовому та роздрібному збуті.

Для збалансованості попиту і пропозиції вивчають і прогнозують попит споживачів на продовольчі товари, обґрунтовують потребу в них, раціональне розміщення їх збуту за торговельними системами, ланками, просторовими мережами, комплектують асортимент збуту за потребою. За результатами опитувань спеціалістів торгівлі і промисловості, наприклад, про рух товарів, попит на товари та послуги, оцінюють збалансованість ринку, перспективи розвитку асортименту, пріоритети окремих економічних рішень.

Збалансованість попиту і пропозиції відображає стан регіонального продовольчого ринку. Для вирішення проблем формування та розвитку цього ринку методами статистики вивчають процес становлення попиту, регіональне розміщення виробництва і ринкової діяльності у взаємозв'язку з асортиментом і якістю товарів та послуг, виконання програм розвитку асортименту та якості товарів і послуг; провадять економіко-соціологічне дослідження формування ринків нових товарів та послуг з урахуванням споживчих потреб різних груп споживачів [114, с. 25].

Збалансованість попиту і пропозиції певного i -го продукту в країні (Kit) у визначений проміжок часу розраховується за формулою [64, с. 77]:

$$Kit = \frac{Rit}{Qit} * 100\% \quad (1.1)$$

де *Rit* – обсяг пропозиції на регіональному продовольчому ринку, яка включає обсяг власного виробництва та імпортні закупівлі і-го виду продукції за певний проміжок часу;

Oit – загальний обсяг реального (фактичного) попиту на певний і-ий вид продукції.

Основна мета вивчення кон'юнктури ринку – встановити зв'язок між діяльністю підприємства і ринком, забезпечити рівновагу попиту і пропозиції – виявлення і модулювання тенденцій та закономірностей розвитку ринку [118].

Кон'юнктура регіонального продовольчого ринку являє собою сукупність різноманітних чинників і умов в їхньому постійному розвитку і взаємодії. Вона відображається у визначеному співвідношенні попиту, пропозиції, динаміки цін, товарних запасів, портфелів замовлень тощо.

Для вивчення кон'юнктури ринку регіонального продовольчого ринку та підготовки прогнозів його розвитку необхідно передусім з'ясувати, в якій фазі свого циклу перебуває економіка регіону на тлі господарського комплексу держави загалом. Потім дати комплексну характеристику економіки за попередній рік, виявити і проаналізувати всі фактори, що впливають на кон'юнктуру ринку, і зробити обґрунтований кон'юнктурний прогноз.

Вивчення і прогнозування кон'юнктури ринку здійснюють у такій послідовності: загальне оцінювання особливостей товарного ринку, вивчення динаміки виробництва товару, аналіз використання наявних виробничих потужностей, аналіз попиту і пропозиції (з урахуванням запасів товарів у виробників і каналах збуту); аналіз товару і його збуту (передусім із погляду зміни конкурентоспроможності виробу); аналіз динаміки цін, факторів, які впливають на їх зміну; вивчення конкурентів, аналіз їх сильних і слабких сторін, аналіз експортно-імпортних відносин [100, с. 192-193]. Для цього використовують ряд показників: показники, що характеризують попит та пропозицію, ступінь збалансованості ринку (коефіцієнт еластичності попиту і пропозиції, динаміка виробництва та споживання, індекси цін); рівень

економічної концентрації, монополізації, конкуренції і обсяги ринку (коефіцієнт концентрації, коефіцієнти Джині, Херфінделя-Хершмана, Розенблюта, Лінда, Лернера); масштаби ринкових операцій і ступінь ділової активності (обсяг ринку, виробничий потенціал, рівень капіталовкладень, ступінь зносу, оновлення і вибуття основних виробничих фондів, рівень завантаженості виробництва, ринкова доля сільгосп підприємств і приватних господарств населення); торгівлі (сальдо торгівельного балансу, зміни в товарній структурі, довжина каналів реалізації за кількістю рівнів, наявність вертикально інтегрованих каналів, збутові можливості пропозиції); рівень комерційного ризику (курс акцій, обсяг продажу акцій, кількість угод, обсяг інвестицій, наявність інфраструктури ринку, інвестиційні та непередбачувані ризики) [148].

Важливим показником кон'юнктури регіонального продовольчого ринку є показники його місткості, насиченості і частки.

Місткість ринку – можливий обсяг продажу товару, тобто максимальна його кількість, яка може бути реалізована в межах певного ринку, при даному рівні цін за конкретний термін часу. Аналіз виробництва і споживання основних видів продовольчої продукції в регіоні дозволяє визначити місткість основних ринків продовольства на рівні адміністративних районів, зокрема ринків цукру, олії, м'яса і м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів, хліба і хлібобулочних виробів, фруктів і ягід тощо.

Визначення місткості ринку – доволі складна процедура, яка потребує великої кількості інформації. Місткість ринку можна розраховувати різними способами і методами. Так, метод ланцюгових підстановок найчастіше використовують, коли фірма виходить на продовольчий ринок із новим товаром. При використанні цього методу “ланцюжок” можна будувати і на підставі інших характеристик. На ринку товарів продовольчого призначення, якщо споживачів небагато і кожен з них може укласти договір на велику поставку, для визначення місткості ринку використовують метод сумування ринків. Він передбачає відокремлення усіх потенціальних споживачів товару на

кожному з ринків та підсумування можливих обсягів збуту. Місткість ринку товарів, коло споживачів яких доволі широке, може бути визначена за допомогою статистичних методів, що враховують як тенденції минулих років у збуті товарів, так і перспективні (фактори науково-технічного прогресу, їх динаміку) [100, с. 192-193].

Розрахунок місткості ринку на підставі норм споживання певного товару. Цей розрахунок використовується здебільшого для продовольчих товарів, сировини і витратних матеріалів. Основою для розрахунків являються річні норми споживання на одну людину і загальна чисельність населення. Таким чином, отримуємо суму підсумку місткості, шляхом множення норми споживання однієї людини на значення загальної чисельності населення.

$$M = C_d * Ч_n \quad (1.2)$$

де M – місткість ринку;

C_d – норма споживання на душу населення;

$Ч_n$ – загальна чисельність населення.

Визначивши місткість ринку, кожна фірма має визначати та стежити за динамікою зміни своєї частки на ринку.

Частка ринку – це та частина місткості ринку, яка покривається окремою компанією. Вона розраховується як відношення обсягу продажу цієї компанії на ринку до загальної місткості ринку. Досить часто компанія може розраховувати свою частку щодо основного конкурента, як відношення свого обсягу продажу до його обсягу продажу.

В практичних розрахунках ринкова частка підприємства (питома вага товарів фірми в загальній місткості даного ринку збуту) визначається за формулою:

$$P_{ЧП} = \left(\frac{V_3}{M} \right) * 100\% \quad (1.3)$$

де $P_{ЧП}$ – ринкова частка підприємства;

V_3 – обсяг збуту товарів фірми на даному ринку;

M – місткість даного ринку.

Щоб її використати, необхідно спочатку встановити обсяги продажу того чи іншого товару. Обсяг продажу – це обсяг реалізованої продукції місцевими виробниками, що не враховує ввезення (імпорт) товару та вивезення (експорт) виробленої продукції.

Насиченість ринку продовольчої продукції можна розрахувати відношенням наявного обсягу виробництва до потенційної місткості регіонального ринку цією продукцією:

$$Q = \frac{V}{Z} * 100\% \quad (1.4)$$

де Q – насиченість ринку;

V – обсяги виробництва відповідної продукції;

Z – потенційна місткість регіонального ринку

Після вивчення і проведення аналізу кон'юнктури регіонального продовольчого ринку формуються висновки, в яких дають оцінку стану ринку: сприятлива кон'юнктура (ознакою якої є збалансований і сталий ринок і обсяг продажу, що зростає, врівноважені ціни і т.п.) або, навпаки, несприятлива кон'юнктура (ознакою якої є диспропорція ринку, відсутність чи несприятливі зміни в попиті, різкі коливання чи кризи збуту, дефіцит товарів, невиправдане зростання запасів і т.п.).

На підставі отриманої інформації складають кон'юнктурний прогноз на рік-півтора наперед. Кінцева мета такого прогнозу – визначення потенційних можливостей фірми, якими слід скористатись, і потенційних небезпек, котрих треба уникати [25, с. 294].

Важливим принципом аналізу продовольчого ринку є його сегментація за видами продовольчої продукції, які наповнюють споживчий кошик покупця.

Проблеми охоплення ринку починаються вже з самої сегментації ринку. Адже правильно розбити ринок на сегменти, враховуючи всі географічні, демографічні, психологічні принципи, теж складає неабияку проблему. А сама поведінка споживача – це “чорний ящик” його свідомості. Потім, коли ринок вже розбитий на сегменти, потрібно вибрати цільовий сегмент, саме той, на

якому ти хочеш виступити зі своїм товаром. І тут треба враховувати багато різних факторів. Потім залишається надати своєму товару певного місця в очах споживача, а це теж потребує великих витрат.

Сегментування ринку – результат того, що потенційні споживачі різнорідні і однакові загальні пропозиції не цікаві для всіх, тому сегментація ринку передбачає розбивку ринку на конкретні групи споживачів, кожна із яких потребує окремих комплексів маркетингу [110, с. 1703-1708].

Стан регіонального продовольчого ринку оцінюється за допомогою здатності самозабезпеченості продовольчою продукцією мешканців певного регіону. Вона ґрунтується на визначенні рівня споживання продовольчої продукції на душу населення, коефіцієнта забезпеченості продовольством.

Оцінку рівня самозабезпеченості регіонів основними продовольчими товарами доцільно здійснювати за показниками виробництва продовольства в розрахунку на одну особу.

Вивчення підходів до вирішення проблеми продовольчої самозабезпеченості регіону показало, що досить успішно використовується методика оцінювання рівня самозабезпеченості регіону споживчими товарами.

$$P_{сер} = \frac{B_0}{C_0} * 100\% \quad (1.5)$$

де $P_{сер}$ – рівень самозабезпеченості регіону, %;

B_0 – виробництво на душу населення, кг (шт.) / рік;

C_0 – споживання на душу населення, кг(шт.) / рік.

Рівень самозабезпеченості, розрахований за наведеною вище формулою, показує, на скільки відсотків регіон за рахунок власного виробництва продовольчих товарів покриває існуючі потреби своїх мешканців у цих товарах [2, с. 189-194].

Для визначення інтегрального показника самозабезпеченості регіонів України продовольством у розрізі товарів, які наповнюють продовольчий кошик, визначено індекси відносно середньоукраїнського значення [161, с.32].

Сумарний індекс дозволив згрупувати регіони України таким чином:

- найвищий рівень самозабезпеченості продовольством – Київ та Київська область;
- рівень самозабезпеченості продовольством вище середнього – Черкаська, Полтавська, Вінницька, Волинська, Чернігівська та Тернопільська області;
- середній рівень самозабезпеченості продовольством – Сумська, Миколаївська, Хмельницька, Кіровоградська, Рівненська, Житомирська, Одеська області;
- рівень самозабезпеченості продовольством нижче середнього – Херсонська, Харківська, Дніпропетровська, Львівська, Чернівецька, Запорізька області;
- найнижчий рівень самозабезпеченості продовольством – Закарпатська, Івано-Франківська, Донецька, Луганська області та АР Крим [161, с. 32].

За показниками споживання продуктів харчування на душу населення на основі кластерного аналізу (метод багатомірного статистичного дослідження, до якого належать збір даних, що містять інформацію про вибіркові об'єкти, та упорядкування їх в порівняно однорідні, схожі між собою групи [124]) здійснено групування регіонів України. Виділено такі групи з подібною структурою споживання [161, с. 33]:

- кластер 1: Київська, Одеська, Донецька, Запорізька, Дніпропетровська області;
- кластер 2: Миколаївська, Харківська області;
- кластер 3: Львівська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Волинська, Хмельницька, Житомирська, Чернігівська, Чернівецька області;
- кластер 4: Полтавська, Херсонська, Черкаська, Кіровоградська, Сумська, Вінницька області;
- кластер 5: Луганська область та АР Крим.

В умовах нестачі продовольства на світовому рівні актуалізується проблема залежності регіонального продовольчого ринку від імпорту,

насамперед у контексті гарантування продовольчої безпеки окремих регіонів та України в цілому.

Рівень залежності регіону від імпорتنих заготівельних видів продовольчих товарів (Kz) розраховується як відношення обсягу зовнішніх закупівель продукту (Pzt) до обсягу його внутрішнього споживання (Hvt) [64, с. 77]

$$Kz = \frac{Pzt}{Hvt} * 100\% \quad (1.6)$$

де Pzt – обсяг зовнішніх закупівель продукту;

Hvt – обсяг внутрішнього споживання

Продовольча безпека регіону – це стан економіки, забезпечений відповідними ресурсами, потенціалом і гарантіями, а також при якому, незалежно від внутрішніх і зовнішніх загроз, зберігається необмежена у часі здатність держави (суспільства) забезпечувати економічну та фізичну доступність для всього населення життєво важливих продуктів харчування в обсягах, якості й асортименті, достатніх для розширеного відтворення кожної особи у звичних умовах і мінімально необхідних для підтримки здоров'я та працездатності в надзвичайних продовольчих ситуаціях [114, с. 67].

Регіональну продовольчу безпеку можна визначити як можливість і здатність регіону задовольнити потребу населення продуктами харчування в обсязі, структурі, якості та калорійності, які відповідають раціональним нормам, на основі найбільш повного використання можливостей регіонального виробничого потенціалу та системи міжрегіональних зв'язків відповідно до територіального поділу праці. Продовольча безпека регіону повинна забезпечувати вирішення двох завдань: продовольча забезпеченість населення регіону в поточному періоді і можливість її поліпшення в довгостроковій перспективі, незалежно від внутрішніх і зовнішніх загроз [257, с. 335-344].

Продовольча безпека має розглядатися у рамках країни в цілому та в регіональному аспекті зокрема, що зумовлюється різноманітністю природно-кліматичних умов, соціально-економічним становищем окремих територій,

демографічною ситуацією [258]. Задоволення потреб у продовольстві повинно здійснюватися відносно кожної конкретної людини у місцях її проживання. Причому основний тягар у формуванні продовольчої безпеки покладається саме на суб'єкти держави, які несуть безпосередню відповідальність перед населенням за його достатнє забезпечення якісним продовольством.

Для оцінки продовольчої безпеки регіону використовують критерії, індикатори і їх порогові значення.

Уряд України розробив і постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.07 № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» затвердив «Методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки» [194].

Індикатори, що характеризують стан продовольчої безпеки регіону, розраховуються за такими основними групами харчових продуктів: хліб і хлібопродукти; картопля; овочі, баштанні; фрукти, ягоди і виноград; цукор; олія; м'ясо і м'ясопродукти; молоко і молокопродукти; риба і рибопродукти; яйця.

Проте ця методика включає визначення рівня продовольчої безпеки на рівні держави і не враховує регіональних відмінностей у розвитку продовольчого ринку.

Нами були враховані особливості формування продовольчих ринків у розрізі окремих регіонів і вибрано низку індикаторів, що характеризують стан продовольчої безпеки окремого регіону:

- індикатора достатності споживання продуктів харчування:

$$C = \frac{cf}{cp} * 100\% \quad (1.7)$$

де C – індикатор достатності споживання окремого продукту;

cf – фактичне споживання окремого продукту на одну особу за рік;

cp – раціональна норма споживання окремого продукту на одну особу за рік, погоджена з МОЗ;

- індикатор економічної доступності продуктів:

$$E = \frac{Bx}{Bc} * 100\% \quad (1.8)$$

де E – індикатор економічної доступності продуктів;

V_x – витрати населення на харчування за рік;

V_c – сукупні витрати населення за рік;

- місткість внутрішнього ринку окремих продуктів:

$$M_i = \Phi_i * Ч \quad (1.9)$$

де M – місткість внутрішнього ринку i -го продукту;

i – вид i -го продукту;

Φ – річне середньодушкове споживання i -го продукту;

$Ч$ – середньорічна чисельність населення

- продовольча незалежність за окремим продуктом:

$$Pi = \frac{I_i}{M_i} * 100\% \quad (1.10)$$

де Pi – частка продовольчого імпорту i -го продукту;

i – вид i продукту харчування;

I_i – імпорт i -го продукту;

M_i – місткість внутрішнього ринку i -го продукту.

Критерії продовольчої безпеки – це граничне значення індикатора, що є межею, за якою продовольча ситуація в країні вважається небезпечною.

Граничним (пороговим) критерієм для економічної доступності продуктів вважається його 60-відсотковий рівень, продовольча незалежність за окремим продуктом – 30-відсотковий рівень.

Аналіз обсягів виробництва сільськогосподарським підприємством аналізують в динаміці.

Обсяг виробництва сільськогосподарської продукції – один з основних показників, які характеризують діяльність сільськогосподарських підприємств. Від його величини залежить об'єм реалізації продукції, а отже, і ступінь задоволення потреб населення в продуктах харчування, а промисловості – в сировині [136].

Обсяг виробництва продукції рослинництва залежить від двох факторів першого порядку – посівної площі та урожайності, обсяг виробництва

продукції тваринництва – від поголів'я тварин і середньорічної продуктивності одиниці поголів'я.

Аналіз показників здійснюється порівнянням у динаміці за низку років (слід порівнювати з аналогічним періодом минулих років), з досягненнями передових підприємств, зважаючи на дотримання умов порівнянності.

Основне завдання комплексного аналізу обсягів виробництва та реалізації продукції – це є аналіз конкурентних позицій підприємства та його здатності до швидкого маневрування ресурсами при зміні кон'юнктури ринку.

Мабуть, для кожного підприємця важливо знати, як покупець на ринку сприйме його товар. Ринок – це, свого роду, не опановане життєдайне середовище для кожного починаючого підприємця. Кожен, хто виробляє товари, потім їх буде продавати, а, отже, буде вступати в стосунки з ринком. Ринок складається зі споживачів – людей, якими являємося ми з вами. Щоб виграти у складній боротьбі з конкурентами, підприємець повинен дослідити всі бажання покупців, їхні прагнення і сподівання. І тому, хто виділить і знайде найважливіше, усміхнеться вдача [110, с. 1703-1708].

Дослідження діяльності підприємств на регіональному продовольчому ринку доцільно проводити за такою схемою.

Рис.1.9. Аналіз підприємств щодо випуску продовольчої продукції*

*Джерело: розроблено автором

Конкурентоспроможність – це якісна характеристика продукції, яка відрізняє її від продукції-конкурента як за ступенем відповідності конкретній потребі, так і за витратами на її задоволення [80].

Оцінка конкурентоспроможності продукції базується на дослідженні потреб покупця і вимог ринку. Для того, щоб товар задовольняв потреби, він повинен відповідати визначеним параметрам.

Асортимент продукції підприємства є чи не з основних індикаторів ділової активності підприємства та його конкурентоспроможності. Під асортиментом розуміють перелік усіх видів продукції, що виробляється із зазначенням обсягів випуску [69]. Оновлення асортименту продукції (послуг) із урахуванням зміни кон'юнктури ринку є одним із важливих показників діяльності підприємства.

Кожне досліджуване нами підприємство працює під власною торговою маркою. Торгова марка (знак для товарів і послуг, торговельна марка) – це позначення, що використовується для індивідуалізації товарів або послуг однієї особи від товарів або послуг інших осіб. В першу чергу, торгова марка є об'єктом індивідуалізації, тобто дозволяє товари або послуги однієї особи відрізнити від товарів і послуг інших осіб [249, с. 216].

Кінцевий фінансовий та економічний результат підприємства залежить від обсягу та якості реалізованої продукції. Збут сільськогосподарської продукції - це багатогранна економічна активність підприємства на шляху від виробника до споживача. Реалізація сільськогосподарської продукції значною мірою залежить від фізичної якості сільськогосподарської сировини, готових продуктів харчування, цілеспрямованих затрат сільськогосподарського виробника, територіального поділу виробників і споживачів сільськогосподарської продукції й затрат у галузях переробки і торгівлі [66].

Якщо, наприклад, реалізація картоплі, овочів, яєць, фруктів може здійснюватися в напрямі від виробника до споживача, то інші види продукції, щоб бути готовими до споживання як продукт харчування, потребують

промислової доробки або переробки. Їх шлях ускладнюється тим, що між виробником і споживачем з'являється заготівельна (посередницька) організація, переробна і торговельна структура, котрі виконують ще й функції збереження та доведення продукції до якості, яка б задовольняла споживача [66].

Аналіз збуту виготовленої продукції проводиться як на зовнішній ринок, тобто за межі області, країни, так і в межах даного досліджуваного регіону.

Результативність функціонування підприємств на регіональному продовольчому ринку залежить від повноти, раціональності та ефективності використання виробничого потенціалу.

Виробничий потенціал з точки зору економічної теорії можна охарактеризувати як матеріальну умову для відтворення земельних, трудових та матеріально-технічних ресурсів та як сукупність збалансованих факторів для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств незалежно від форми власності [30]. Він є однією з основних характеристик підприємства і безпосередньо пов'язаний з соціально-економічним розвитком країни.

Формування ефективних, адаптованих до сучасних умов господарювання механізмів управління розвитком і формуванням регіонального продовольчого ринку неможливе без комплексного дослідження такої категорії як виробничий потенціал. Під виробничим потенціалом ми розуміємо сукупну спроможність всіх ланок регіональної економіки виробляти промислову та сільськогосподарську продукцію, здійснювати інвестиційну та інноваційну діяльність і надавати послуги населенню та бізнесу.

Проблема вимірювання величини виробничого потенціалу досить важлива як у теоретичному, так і практичному плані. Знання виробничих потенціалів підприємств дозволяє визначити сумарний потенціал галузі й народного господарства, створює основу для забезпечення спряженості суміжних підприємств і виробництв. Значення виробничих потенціалів підприємств необхідні для виявлення витрат виробничих ресурсів (величин його елементів), що вимагаються для оптимізації національно-господарських

або галузевих темпів і пропорцій розвитку, визначення напрямів інвестиційної політики. Величина виробничого потенціалу являє собою характеристику матеріальних умов відновлення продукції й підвищення її якості й може бути основою для прогнозування обсягів сільськогосподарського виробництва [121, с. 209].

Здійснюючи аналіз структури виробничого потенціалу, ми дійшли висновку, що виробничий потенціал підприємства включає наступні блоки:

- трудовий потенціал (робоча сила), який включає рівень освіченості, знань, інтелекту працівника, а також перекваліфікацію, професійні навички, стимули і мотивації (заробітна плата, премії, надбавки);

- засоби виробництва:

➤ потенціал основних виробничих фондів (технічний та технологічний стан основних засобів; ступінь оновлення основних засобів; ефективність і раціональність використання основних засобів; модернізація застарілого і зношеного обладнання);

➤ потенціал оборотних активів (матеріальні і грошові засоби, які забезпечують безперервність всіх процесів, які відбуваються на підприємствах: постачання, виробництво, збут, фінансування);

➤ потенціал землі та природно-кліматичні умови (земельні, мінерально-сировинні, водні, рекреаційні ресурси).

Досліджуючи різні методики визначення величини виробничого потенціалу, ми побачили, що це завдання є досить складним, так як немає єдиної методики розрахунку.

Найбільш поширеними методом розрахунку величини виробничого потенціалу підприємств є груповий метод, до якого можна віднести наступні показники [65, с. 100]:

➤ коефіцієнти придатності основних засобів:

$$K_{п} = 1 - K_{з} \text{ або } K_{п} = 100\% - K_{з} \quad (1.11)$$

де $K_{п}$ – коефіцієнт придатності основних засобів;

Кз- коефіцієнт зносу основних засобів

➤ коефіцієнт зносу основних засобів:

$$K_z = Z_o / \Phi_k \quad (1.12)$$

де Кз - коефіцієнт зносу основних засобів;

Зо – сума зносу основних засобів;

Фк - балансована вартість основних засобів

➤ оновлення та вибуття основних засобів:

$$K_o = \frac{\Phi_y}{\Phi_k}; K_v = \frac{\Phi_v}{\Phi_k} \quad (1.13)$$

де Ко, Кв – коефіцієнт оновлення (вибуття) основних засобів;

Фу, Фв – вартість введених (виведених) основних засобів за звітний період;

Фк - балансована вартість основних засобів

➤ Фондовіддача:

$$\Phi_v = V_p / \Phi_k \quad (1.14)$$

де Фв – фондівіддача,

Вп – вартість виробленої продукції за звітний період;

Фк - балансована вартість основних засобів.

➤ Рентабельність:

$$P = \left(\frac{P_z}{\Phi_k} \right) * 100\% \quad (1.15)$$

де Р – рентабельність основних засобів;

Пз – загальний прибуток за звітний період;

Фк - балансована вартість основних засобів

➤ Фондомісткість;

➤ Фондоозброєність;

➤ Коефіцієнт реальної вартості основних фондів у майні підприємства.

Також є інші методи, за якими розраховують величину виробничого потенціалу. До них можна віднести оцінку виробничого потенціалу за підходом Козаченка [95, с. 190-197], оцінювання виробничого потенціалу підприємства на підставі аналізу рівня ефективного використання структурних робочих місць [210, с. 147], вимірювання величини виробничого потенціалу підприємства на

базі поелементного підходу [210, с. 155], оцінювання ефективності використання основних елементів виробничого потенціалу підприємства [210, с. 164].

Маючи вартість кожного елемента виробничого потенціалу підприємства, можна розрахувати загальну його величину:

$$\Pi = \text{Во.ф} + \text{Вм} + \text{ФОП} \quad (1.16)$$

де Π – величина виробничого потенціалу підприємства;

Во.ф. – вартість основних фондів;

Вм. – річні витрати на матеріальні витрати виробництва;

ФОП – фонд оплати праці.

Існує велика кількість методів щодо дослідження виробничого потенціалу розвитку підприємств на регіональному продовольчому ринку, проте в період динамічного розвитку економіки загалом і продовольчого виробництва зокрема потребує істотного вдосконалення та доповнення існуючих методів.

Основою для аналізу інституційного забезпечення розвитку продовольчого ринку стали закони Міністерства економіки України, Міністерства аграрної політики України, дані статистичної звітності підприємств харчової промисловості, а також нормативні документи контролюючих органів як на державному, так і регіональному рівнях.

Методологія прогнозування розвитку регіонального продовольчого ринку включає основні принципи, закони, підходи, моделі й методи побудови прогнозів, а також розкриває і характеризує логіку прогнозування.

Методи прогнозування розвитку продовольчого ринку можна поділити на якісні та кількісні, а також інтуїтивні (експертні) та змішані (рис. 1.10).

Як правило, якісні методи прогнозування використовуються коли недостатньо інформації і побудовані, передусім, на думках і припущеннях експертів та фахівців. Їх використовують за відсутності числових даних або коли отримати їх дуже складно, зокрема дуже витратно. При цьому майбутнє прогнозують експерти, до яких звертаються по допомогу.

Рис. 1.10. Класифікація методів прогнозування розвитку регіонального продовольчого ринку*

*Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [271, 187, 44, 197]

До складу якісних методів входять: метод експертних оцінок, який можна поділити на індивідуальні та колективні експертні оцінки; думка «журі», який полягає у поєднанні й усередненні думок експертів, різновидом даного методу є метод «мозкового штурму» учасники якого генерують всі думки, ідеї, а після цього їх оцінюють; спільна думка працівників збуту; модель очікування споживача ґрунтується на опитуванні споживачів, на основі якого керівник може передбачити сукупний попит.

Кількісні методи використовують коли достатньо інформації для виявлення статистики достовірних тенденцій або залежностей. Прикладами цих методів є аналіз часових рядів. Головна ідея аналізу часових рядів полягає у побудові тренду на основі минулих даних і наступному екстраполюванні цієї лінії у майбутнє.

До складу кількісних методів входять: метод екстраполяції трендів, який ґрунтується на об'єктивній інформації. В основі даного методу лежать статистичні спостереження за динамікою певного показника, визначення

тенденції його розвитку і "продовження" цієї тенденції для майбутнього періоду [25].

Важливе місце у системі методів даної групи відводиться методам кореляційно-регресійного аналізу, який полягає в побудові та аналізі економіко-математичної моделі у вигляді рівняння регресії.

Останнім блоком методів прогнозування є змішані методи, до яких відносять метод "Дельфі", метод аналізу ієрархій, Fuzzy - технології та інші.

Метод «Дельфі» розроблений відомим економістом О. Хельмером, який поєднував творчий підхід до вирішення проблеми та достатню точність прогнозу. Даний метод базується на анонімності експертів, використанні результатів попереднього опитування та статистичної обробки.

Одним із сучасних методів, що належить до групи змішаних методів прогнозування, є fuzzy-технології, які з економічної точки зору прийнято розглядати як сукупність теоретичних основ, методів, алгоритмів, процедур і програмних засобів, що базуються на використанні нечітких знань і оцінок експертів для вирішення широкого кола завдань [216, с. 205].

Для здійснення прогнозу розвитку регіонального продовольчого ринку автором запропоновано алгоритм, який включає аналіз динаміки розвитку регіонального продовольчого ринку, виокремлення основних параметрів, що визначають розвиток регіонального продовольчого ринку (попит, пропозиція, ціна), визначення основних факторів впливу на основі проведеного аналізу, вибір оптимальних методів прогнозу, розрахунок прогнозних показників, оцінка результатів прогнозу, опис загального сценарію розвитку регіонального продовольчого ринку на основі отриманих результатів, надання рекомендацій щодо підвищення ефективності розвитку регіонального продовольчого ринку (рис. 1.11).

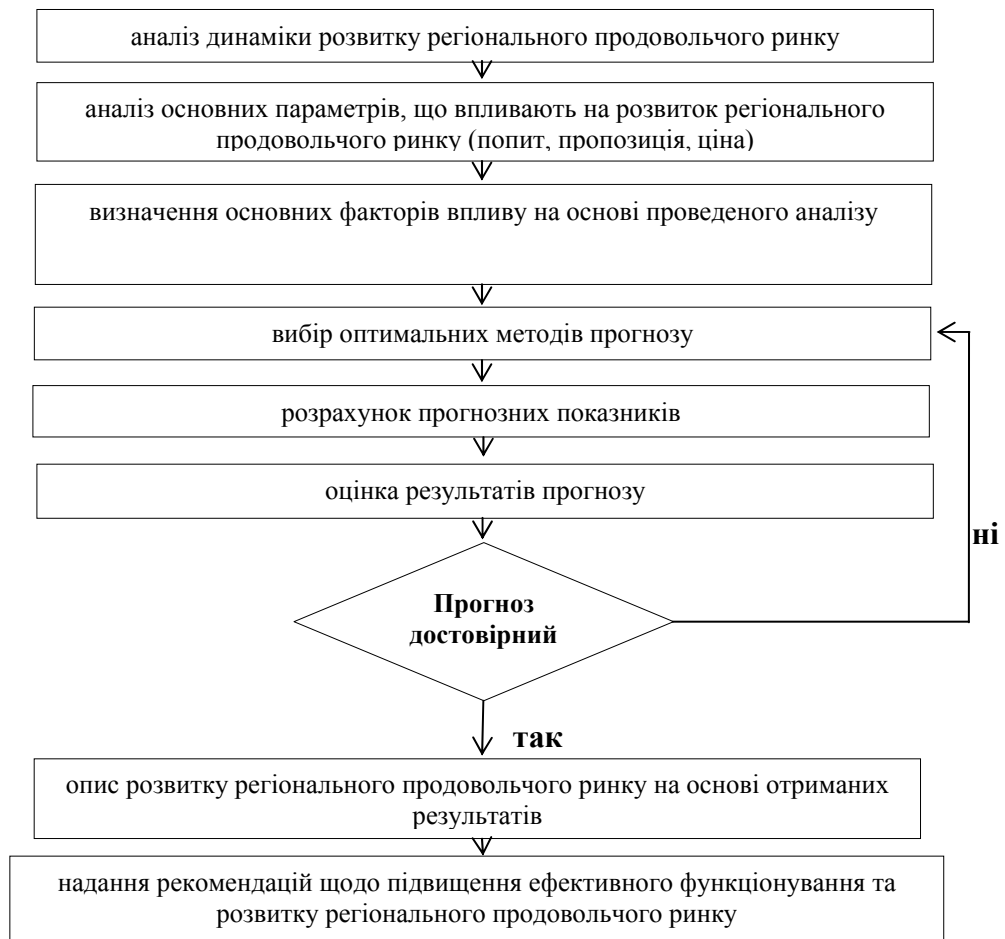

Рис. 1.11. Алгоритм прогнозу розвитку регіонального продовольчого ринку*

*Джерело: розроблено автором

На основі прогнозу розвитку регіонального продовольчого, як важливого елементу механізму розвитку, розробляються оптимальні поточні й перспективні плани розвитку та ухвалюються управлінські рішення, що є визначальним при визначенні основних параметрів розвитку ринку в майбутньому.

Отже, для дослідження регіональних продовольчих ринків в практиці застосовують різні методи моделювання, прогнозування, економічної оцінки, а також використання оцінок і прогнозів експертів.

Висновки до розділу I.

1. Розвиток та формування регіонального продовольчого ринку відбувається під впливом історичних процесів, а також соціально-економічних факторів, які визначають його як цілісну систему взаємозалежних складових, які об'єднанні в одну мету - задоволення потреб населення.
2. Аналіз різних підходів до розуміння сутності регіонального продовольчого ринку показав, що це цілісна соціально-економічна система, на основі якої відбувається співпраця покупців та продавців, за допомогою системи товарно-грошових та організаційно-економічних відносин, а також збалансування інтересів суб'єктів ринку під впливом інструментів держаного, регіонального та місцевого регулювання.
3. У результаті дослідження автором удосконалено класифікацію регіонального продовольчого ринку, яка розкриває ринок не тільки зі сторони пропозиції, а й характеризує цей ринок з огляду на критерії попиту.
4. Охарактеризовано групу соціально-економічних факторів, які впливають на розвиток та формування регіонального продовольчого ринку, а саме ринкова інфраструктура, кон'юнктура, ціна, бар'єри розвитку та інституційне забезпечення. На основі аналізу даних факторів автором було визначено основні особливості формування та розвитку регіонального продовольчого ринку, зокрема велика кількість учасників даного ринку, значний вплив інфраструктури, наявність диспаритету цін, взаємозв'язок кон'юнктури продовольчого ринку з динамікою розвитку світових ринків, розвиненість конкуренції.
5. Враховуючи особливості формування регіонального продовольчого ринку автор застосував методичні підходи щодо аналізу стану продовольчої безпеки регіону на основі індикаторів стану, а саме індикатор достатності споживання продуктів харчування, індикатор економічної доступності продуктів, ємність внутрішнього ринку окремих продуктів та продовольча незалежність за окремим продуктом.

6. Методичні засади дослідження доповнено аналізом підприємств щодо випуску продовольчої продукції, оцінкою інституційного забезпечення розвитку регіонального продовольчого ринку, а також механізмом формування та нарощування виробничого потенціалу підприємств.

7. Окреслено етапи прогнозування розвитку регіонального продовольчого ринку на основі прогнозу обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу, що розкривається у послідовності наступних дій: виокремлено основні фактори, що впливають на зміну обсягів виробництва; вибір оптимальних методів прогнозування; розрахунок прогнозних показників; оцінка результатів прогнозування; опис загального сценарію розвитку продовольчого ринку регіону на основі отриманих результатів прогнозування; надання рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування регіонального продовольчого ринку.

8. Результати даного розділу опубліковані у роботах автора [41, 84-85, 88, 100-110,114].

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА АНАЛІЗ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

2.1. Характеристика сучасного стану регіонального продовольчого ринку

Виступаючи важливим і невід'ємним елементом сучасної ринкової економіки, продовольчі ринки являють собою розвинену форму організації процесу товарного обігу сільськогосподарської продукції і продовольства [96, с. 101-105]. За допомогою реалізації всієї сукупності своїх функцій продовольчі ринки забезпечують поєднання виробництва і споживання сільськогосподарської продукції, тобто крайні фази відтворювального процесу. Це визначає їхні пріоритетні позиції в ланцюгу руху товарів агропромислового комплексу від виробників до споживачів.

Стосовно сучасного стану регіональних ринків продовольчої продукції нашої країни необхідно вказати, що практично всі вони відрізняються поступовим підвищенням цін на товари та послуги, недостатньою насиченістю товарними запасами, невідповідністю між попитом та пропозицією за значною кількістю товарних позицій.

Формування ефективного регіонального продовольчого ринку є доволі складною справою, оскільки вимагає вирішення багатьох суперечливих завдань [16]. Чільне місце при цьому посідають завдання щодо забезпечення населення продовольством за рахунок переважно внутрішніх джерел, поступового зменшення залежності від іноземних виробників продовольства, забезпечення продовольчої безпеки як важливої складової національної безпеки. Забезпечення національного продовольчого ринку власними товарними ресурсами, у першу чергу, залежить від стану аграрного виробництва, темпів розвитку харчових переробних підприємств.

Інститутом аграрної економіки УААН при аналізі поточної кон'юнктури ринків сільськогосподарської продукції та продовольства України

пропонується виділяти 13 видів ринків: зерновий, борошна, насіння соняшнику, олії, цукру, картоплі, овочів та баштанових культур, плодів і ягід, кормів, молока, м'яса великої рогатої худоби, м'яса свиней, м'яса птиці і яєць [171].

Львівська область є одним з найбільших регіонів України (3,6% площі країни). Її землі придатні для вирощування зернових культур, картоплі, овочів, цукрових буряків, льону тощо. В регіоні є сприятливі умови для розвитку м'ясо-молочного скотарства, свинарства і птахівництва.

Найбільш розвиненими районами області, що спеціалізуються на виробництві продовольчої продукції, є: Жидачівський, Городоцький, Золочівський, Мостиський, Пустомитівський, Яворівський, Миколаївський, Сокальський і Самбірський.

У досліджуваному регіоні достатньо розвинуте рослинництво. Основними напрямками рослинництва на Львівщині є вирощування зернових, технічних культур (картоплі, цукрових буряків, льону-довгунця та інших), овочівництва, садівництва, вирощування фруктів, ягід, горіхів, культур для виробництва напоїв і прянощів. Найбільшу питому вагу у виробництві продукції мають вирощування картоплі, зерна, цукрових буряків, овочів.

Тваринництво представлене розведенням великої рогатої худоби м'ясо-молочного напрямку, свинарством, вівчарством, птахівництвом (табл. 2.1).

Автором в аналітичній частині досліджується період 2007-2013 років із тим розрахунком, щоб охопити передкризовий період, кризу 2008-2009 років і посткризовий етап розвитку регіонального продовольчого ринку.

Таблиця 2.1

Динаміка виробництва товарів рослинного та тваринного походження у Львівській області, тис. т. *

№	Індикатор, одиниця виміру	2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2013 до 2007 %	
		Загал не	На одну особ	Загал ьне	На одну особ	Загал ьне	На одну особ	Загал ьне	На одну особ	Загал ьне	На одну особ	Загал ьне	На одну особ	Загал ьне	На одну особ	Загал ьне	На одну особ
1.	Виробництво зернових і зернобобових культур	611,5	-	837,2	-	822,5	-	622,6	-	961,6	-	1065,6	-	1186,1	-	194	-
2.	Виробництво хліба і хлібобулочних виробів	75,3	29,9	72	29,4	68,5	28,2	70,9	27,8	68,9	26,9	61,7	24,2	57,3	22,6	70,1	75,6
3.	Виробництво м'яса та м'ясопродуктів (в забійній вазі)	98,6	38,4	105,8	41,4	107,5	42,1	115,1	45,1	116,5	45,8	123,3	48,5	133,1	52,4	135	136,5
4.	Виробництво молока та молочних продуктів	813,4	317,2	731,6	286,1	682,5	267,5	656,2	257,6	629,2	247,6	620,9	244,3	619,4	243,9	79,1	76,9
5.	Виробництво яєць, тис.шт	542,2	212	548,2	214	571,5	224	576,8	226	543,9	214	519,9	205	530,8	209	97,9	98,6
6.	Виллов риби та рибпродуктів, т	1620	630	1486	580	1590	620	1287	500	932	370	1123	440	1144	450	70,6	71,4
7.	Виробництво плодів та ягід	91,5	36	88,2	35	90,6	36	90,1	35	91,1	36	93,9	37	97,3	38	106,3	105,6
8.	Виробництво овочів та баштанних культур	432,4	169	422,3	165	412	161	411,8	162	469,6	185	471,2	185	456,7	180	105,6	106,5
9.	Виробництво картоплі	1522	594	1371	536	1504	590	1259	541	1825	718	1830,8	721	1573,4	620	103,4	104,4
10.	Виробництво цукрових буряків (фабричних)	498,6	-	584	-	316,2	-	529,5	-	673,8	-	834,5	-	653,7	-	131,1	-

*Джерело: розраховано на основі [47]

У Львівській області зерновиробництво є однією зі складових сільського господарства і основною галуззю кожного її району, яка забезпечує більшій частині сільськогосподарських підприємств достатній прибуток. Виробництво цієї культури в порівнянні з 2007 роком у 2013 році зросло на 94%.

Після обробки і збуту зерна з нього виготовляють такі соціально-значущі продукти, як борошно і крупи. Ринок борошна та хлібобулочних виробів є сьогодні стратегічно важливим для держави ринком.

Незважаючи на важливе значення хліба для українського суспільства, його виробництво у Львівській області щорічно скорочується (див. табл.2.1). Так, у 2013 році виробництво хліба та хлібобулочних виробів скоротилося на 29,9% в порівнянні з 2007 роком.

Основною причиною зменшення обсягів виробництва хлібобулочних виробів є зменшення попиту на нього. Попит впав, у свою чергу, через суттєве зменшення кількості населення в області. Так, державна служба статистики повідомляє, що за 2013 рік населення Львівщини скоротилось на 1,2 тис осіб в порівнянні з 2012 роком. Крім того, офіційною статистикою не враховуються обсяги випікання хліба невеликими пекарнями, супермаркетами та домашніми господарствами. Специфікою ринку є нетривалий термін реалізації продукції, що впливає на кількість виробників та їх частку ринку. Ринок хліба та хлібобулочних виробів значною мірою залежить від ситуації на ринку борошна та коливань на зерновому ринку, який чутливий до сезонних факторів та державного регулювання.

За даними представників хлібопекарської галузі, зараз близько 40-60% виробництва хліба перебуває у тіні, що позначається на його якості та цінній політиці. Жорстким регулюванням та обмеженнями чиновники можуть посприяти виведенню у тінь близько 90% хлібобулочного виробництва [272].

До основних проблем та перспектив, які впливають на розвиток хлібопекарської галузі і на діяльність підприємств в області, можна віднести (рис. 2.1):

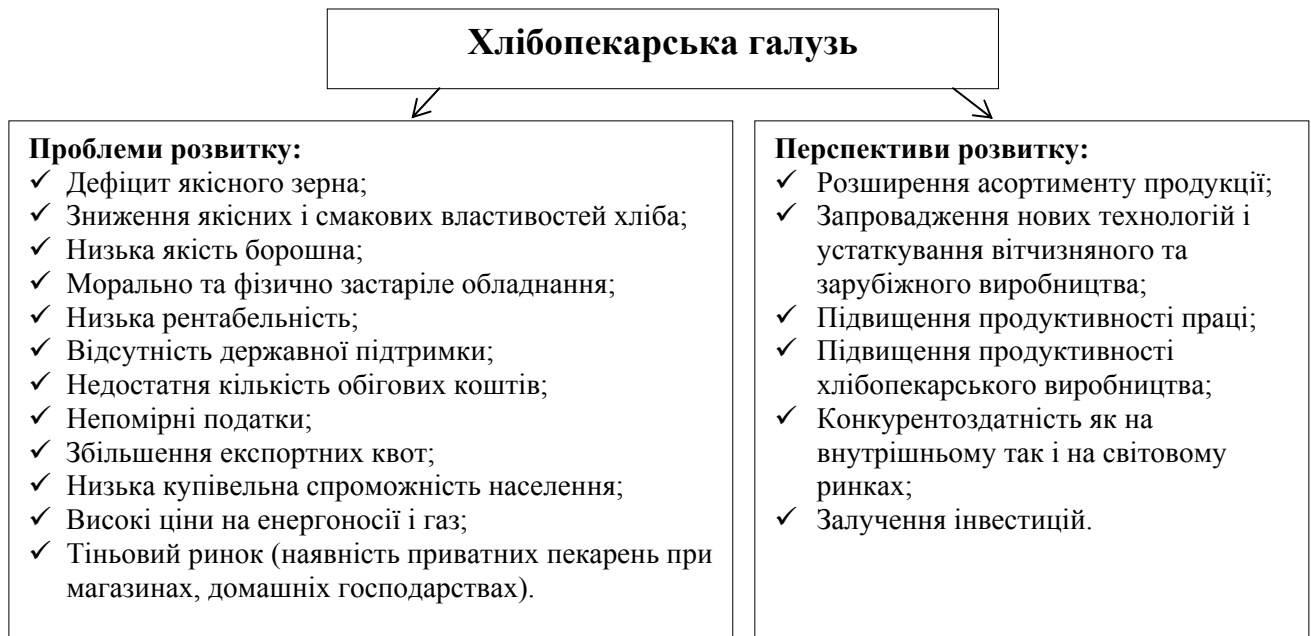

Рис. 2.1. Проблеми та перспективи розвитку хлібопекарської галузі у Львівській області*

*Джерело: розроблено автором

Проблемам розвитку зернового господарства, борошномельної і хлібопекарської промисловості повинна приділятися особливо велика увага. Всі організаційно-господарські заходи, економічні механізми стимулювання розвитку продуктивних сил мають бути спрямовані, насамперед, на розвиток зернопромислового комплексу, тобто збільшення виробництва зерна, помолу борошна і випікання хліба з тим, щоб повністю забезпечити населення у хлібі і хлібопродуктах.

Вагома частка в структурі роздрібного товарообороту Львівської області належить м'ясу, ковбасам, м'ясним консервам, напівфабрикатам, концентратам тощо.

Ринок м'яса і м'ясної продукції необхідно розглядати як одну зі складових агропродовольчого ринку області, який складається з окремих ринкових сегментів (ринок яловичини, ринок свинини, ринок м'яса, овець і кіз, ринок птиці).

Станом на 2013 рік у Львівській області згідно з даними Держкомстату України зафіксовано збільшення виробництва м'ясної сировини. Зростання загального обсягу виробництва м'яса виробниками відбулося за рахунок м'яса птиці та свинини, а обсяги яловичини та телятини знижувалися (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка виробництва м'яса по видах у всіх категоріях господарства (у живій вазі) у Львівській області (тис. т)*

№	Вид м'яса	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 до 2007 у %
1.	Усього в т.ч:	146	154,3	155,9	165,1	166,8	174,1	188,3	129
2.	- яловичина і телятина	68,3	63,8	60,1	54,9	55,6	46,7	51,1	74,8
3.	- Свинина	30,3	29,8	33,9	43,2	40,8	44,4	53,5	176,6
4.	- м'ясо свійської птиці	42,1	55,8	57,1	62,0	65,7	77,8	78,6	186,7

*Джерело: розраховано на основі [47]

Основою для збільшення обсягів виробництва м'яса є наявність відповідної чисельності поголів'я худоби і птиці та забезпечення умов для подальшого його збільшення (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Чисельність поголів'я худоби та птиці в усіх категоріях господарств у Львівській області, тис. голів*

№	Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 до 2007 %
1.	Велика рогата худоба	353,3	317,5	299,8	283,7	251,9	237,6	240,4	68
2.	у.ч. корови	215,1	192,1	177,7	171,7	161,7	155,9	146,6	68,2
3.	Свині	254,7	253,4	258,7	305,8	296,3	287,3	334,7	131,4
4.	Вівці та кози	21,7	21,0	21,0	22,5	22,6	25,3	31,8	146,5
5.	Птиця всіх видів	7185,9	7265,2	7987,1	8148,0	7961,5	8474,8	9063	126,1

*Джерело: розраховано на основі [47,55]

Спостерігається скорочення поголів'я великої рогатої худоби у сільськогосподарських підприємствах регіону. Станом на 2013 рік у зазначеній категорії господарств чисельність великої рогатої худоби зменшилася на 32%, у т. ч. корів – на 31,4%, проте відбувся приріст свиней – на 31,4%, овець та кіз – на 46,5%, птиці – на 26,1% в порівнянні з 2007 роком.

Виробництво молока та молочних продуктів у Львівській області теж мало негативну тенденцію (див. табл. 2.1).

Зменшення пропозиції молока у 2013 році порівняно з 2007 роком відбулось в усіх категоріях господарств. Але якщо в сільськогосподарських підприємствах в останні три роки виробництво молока стабілізувалось і в 2013 році зросло на 8,6% в порівнянні з 2007 роком, то в господарствах населення падіння виробництва молока продовжувалось щорічно на 6,7-10,1%. Оскільки господарства населення виробляють 96,4-97% молока, то його виробництво в цьому секторі є визначальним у загальному виробництві даного продукту (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Виробництво молока всіх видів в усіх категоріях господарств
у Львівській області, тис. т*

№	Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 до 2007 %
1.	Всі категорії господарств	813,4	731,3	682,5	656,2	629,6	620,7	619,4	76,1
2.	у тому числі сільгоспідприємства	24,3	23,7	24,7	22,9	23,1	25,7	26,4	108,6
3.	у тому числі господарства населення	789,1	707,6	657,8	633,3	606,5	595,0	592,9	75,1

*Джерело: розраховано на основі [47; 237]

Одна з основних проблем молочної галузі – сировинна, тому що на внутрішньому ринку є дефіцит молока, що спричинено низкою чинників, зокрема сезонністю виробництва. Влітку молока виробляють у 2,5-3 рази більше, ніж узимку і молокопереробні підприємства змушені переробляти надлишки сировини на промислову групу товарів.

Птахівнича галузь була і залишається важливою складовою у забезпеченні населення продуктами харчування, а переробної промисловості – сировиною. Протягом останнього часу яйця та м'ясо птиці є найдоступнішими продуктами для населення.

Упродовж 2007-2013 років має місце стійка динаміка збільшення поголів'я птиці (табл. 2.3), обсягів виробництва м'яса птиці і яєць у птахівничих підприємствах країни і Львівської області зокрема (див. табл. 2.1).

Понад половину яєць в Україні виробляють сільськогосподарські підприємства, частка яких у загальних обсягах виробництва складає 60%. У Львівській області цей показник становить лише 24%. Це зумовлено, передовсім, значними інвестиціями нових власників у технічне переоснащення і розширення виробничих потужностей цих підприємств, їх ефективним менеджментом, якісним поліпшенням племінних ресурсів, удосконаленням ветеринарного обслуговування, державною підтримкою галузі.

Риба та рибна продукція відіграє значну роль у забезпеченні продовольством населення країни.

Виллов риби у Львівській області з кожним роком зменшується (див. табл. 2.1). У 2013 році цей показник скоротився на 29,4% у порівнянні з 2007 роком. Основна кількість риби і рибної продукції надходить до нашого міста з Одеси, де є порти, і з Києва, де найбільше розмитнюють цей продукт. На Львівщині є приватні підприємці, які в невеликих ставках розводять коропів, карасів, щуку, іноді – товстолоба.

Основним чинником розвитку внутрішнього ринку плодів та ягід є попит. Він формується перш за все під впливом споживчих смаків, доходів населення та цін реалізації.

Основними фруктами, які вирощуються у Львівській області є яблука, груші, сливи, вишні, а овочами, які користуються попитом, є «борщовий набір». Закупівлю фруктової та овочевої продукції, переважно здійснюють жителі міст, споживачі із середнім та високим рівнем доходів.

Протягом 2007-2013 років намітилась тенденція до невеликого збільшення обсягів виробництва фруктів та плодоовочевої продукції, але овочів дещо скоротилось (див. табл. 2.1). Так, 2013 році виробництво овочів в області порівняно з попереднім роком дещо зменшились і становило 456,7 тис. т. Валовий збір плодоягідних культур у 2013 році становив 97,3 тис. т. Відносно 2012 року плодів та ягід зібрано більше на 3,4 тис. т, або на 3,7%. У структурі

виробництва плодів та ягід переважала частка зерняткових культур (72,8%), кісточкових зібрано 17,6%, ягідних – 5,2%, горіхоплідних – 4,4% [47].

Картопля була і залишатиметься однією із головних стратегічних сільськогосподарських культур не тільки в Україні, а у цілому світі. Картопля займає четверте місце у світі за об'ємом вирощування після рису, пшениці та кукурудзи.

У загальному виробництві картоплі в Україні питома вага Львівської області протягом 2007-2013 рр. коливалася в межах 6,7-8,0%, тобто вона входить до п'ятірки передових областей – виробників картоплі у країні.

Виробництво картоплі у Львівській області зростає, це підтверджують дані Головного управління статистики Львівської області (див.табл. 2.1).

З даних цієї таблиці ми можемо спостерігати перемінну тенденцію виробництва картоплі, так у 2010 році рівень її найнижчий всього 1259 тис. т, проте вже в 2011 – 1825 тис. т, а в 2012 – 1830,8 тис. т, але у 2013 році знову спад на 257,4 тис. т в порівнянні з попереднім роком.

Економічна криза відчутно позначилась на цукровому виробництві, що призвело до різкого спаду пропозиції цукру, витіснення вітчизняних товаровиробників із зовнішнього продовольчого ринку, а також значне скорочення підприємств по виробництву даного продукту. Хоча є і позитивні тенденції розвитку, а саме: збільшення пропозиції фабричного цукрового буряку на 31,1% у 2013 році в порівнянні з 2007 роком.

Природно-кліматичні умови Львівщини, а особливо її рівнинних районів, які характеризуються помірним не жарким літом з достатньою кількістю опадів, якнайкраще підходять для вирощування цукрового буряку. На теренах Львівської області цукрові буряки вирощується переважно у Сокальському, Радехівському, Бродівському та Жовківському районах.

Нарощування обсягів виробництва цукрових буряків у Радехівському районі, спричинено, перш за все, розташуванням на території району цукрового

заводу. Підприємство вирішило самостійно вирощувати дану культуру на орендованих землях для забезпечення себе сировиною.

Незважаючи на суттєве нарощення в області виробництва цукрових буряків, виробництво цукру почало скорочуватись, згідно інформації поданої Головним управлінням статистики у Львівській області. Якість виробленого цукру за показниками кольоровості і вологості не достатня для того, щоб конкурувати на зовнішніх ринках.

В сучасних умовах однією з головних проблему Львівській області є забезпечення харчовими продуктами населення за рахунок власного виробництва, їх фізичної та економічної доступності для всіх верст населення у відповідності до раціональних норм споживання. Вирішення даної проблеми залежить від ряду чинників, а саме: диспропорції у виробництві сільськогосподарської продукції, низька її рентабельність, висока концентрація виробництва аграрної продукції в господарствах населення, низький рівень розвитку ринкової інфраструктури продовольчого ринку, невідповідність рівнів пропозиції та попиту продуктів харчування, значна частка імпорту сільськогосподарської та харчової продукції, зміна кліматичних умов в країні та світі тощо [214, с. 195].

Аналіз споживання основних продовольчих продуктів на одну особу за рік свідчить про те, що продовольчий ринок Львівської області функціонує в умовах невеликого попиту переважної більшості населення майже на всі продовольчі продукти (табл. 2.5).

Зменшення споживання стосується таких продуктів як хліб і хлібопродукти (-9,8%), молоко і молокопродукти (-4,7%), риба (-8,2%), олії (-2,1%). В той же час споживання м'яса і м'ясопродуктів (+22,9%) яєць (+28,3%), картоплі (+0,2%), овочів й баштанних (+13,9%), плодів та ягід (+ 26) та цукру (+4,4%) протягом аналізованого періоду суттєво збільшилось. Проте, незважаючи на збільшення попиту на деякі продукти, рівень раціональної норми не досягнутий.

Таблиця 2.5

Динаміка споживання продуктів тваринного і рослинного походження на одну особу у Львівській області*

№	Індикатор, одиниця виміру+	Мінімальні норми	Раціональні норми ++	Фактичне значення							
				2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 до 2007 %
1.	Споживання хліба та хлібопродуктів (за рік/особа), кг	94	101	118,8	119,2	115,3	104,7	105,9	106	107,2	90,2
2.	Споживання м'яса та м'ясопродуктів (за рік/особа), кг	52	80	40,1	44,7	45,4	45,9	45,4	48,2	49,3	122,9
3.	Споживання молока та молочних продуктів (за рік/особа), кг	341	380	250,5	233,9	218,2	210,5	207,6	226,1	238,7	95,3
4.	Споживання яєць (за рік/особа), шт.	231	290	230	238	250	266	287	288	295	128,3
5.	Споживання риби та рибопродуктів (за рік/особа), кг	12	20	12,2	14,8	12,2	11,3	10,8	10,9	11,2	91,8
6.	Споживання овочів та баштанних (за рік/особа), кг	105	161	127,1	128,4	121,9	126,1	147,8	148,0	144,8	113,9
7.	Споживання плодів та ягід(за рік/особа), кг	68	90	39,3	41,9	43,0	45,5	45,9	47,9	49,5	126
8.	Споживання картоплі (за рік/особа), кг	96	124	158,3	155,3	168,7	154,5	177,8	174,3	158,6	100,2
9.	Споживання цукру (за рік/особа), кг	32	38	36,5	39,3	36	33,9	36,4	36,8	38,1	104,4
10.	Споживання олії та інших рослинних жирів (за рік/особа), кг	8	13	14,6	14,5	16,3	15,7	14,7	14,2	14,3	97,9

+ Затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.2000 р. № 656

++ За термінологією МОЗ України "Орієнтовний набір основних продовольчої сировини і харчових продуктів для забезпечення у середньому на душу населення на 2005-2015 роки"

*Джерело: розраховано на основі [47]

Зростання цін на продовольчі товари призвело до того, що населення почало обмежувати себе в їх споживанні. Ця тенденція свідчить про економічну кризу в регіоні, що впливає на продовольчу безпеку в країні в цілому. Енергетичні потреби населення забезпечуються за рахунок дешевих (доступніших) продуктів (хлібобулочних виробів, яєць, картоплі, овочів), що свідчить про незбалансованість харчування населенням. Споживання таких

продуктів, як м'ясо, молоко, риба, плоди і фрукти значно зменшилось, хоча й має тенденцію до зростання протягом 2007-2013 рр.

Серед основних причин скорочення рівня споживання продовольства є низькі доходи населення.

На нашу думку, регіональний продовольчий ринок повинен формуватися на основі механізму прозорості, зрозумілості та надійності формування ціни на сільськогосподарську продукцію під контролем державних та місцевих органів влади.

У Львівській області ціни практично на всі види продовольчих товарів постійно зростають, внаслідок чого вони стають недоступними для все більшої кількості населення (табл. 2.6). Моніторинг цін проводиться щодавно на визначені продовольчі продукти згідно постанови Кабінету Міністрів України №803 від 13 червня 2002 року зі змінами і доповненнями (додаток Б).

Таблиця 2.6

Динаміка споживчих цін на продукти рослинного та тваринного походження у Львівській області, кг*

№	Продукт	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014 до 2007 %
1.	Хліб житній і житньо-пшеничний	2,6	3,35	3,63	4,07	4,44	5,07	5,35	7,12	273,8
2.	М'ясо та м'ясопродукти:									
	- яловичина	29,37	39,85	40,83	39,83	48,46	52,15	50,68	67,88	231,1
3.	- свинина	25,63	37,80	39,47	39,45	42,79	47,49	45,53	63,74	248,7
4.	- птиця	15,83	17,88	18,37	20,00	22,71	22,82	20,53	30,4	192
5.	Молоко та молочні Продукти	3,25	3,91	5,07	6,5	7,47	7,46	8,2	9,23	284
6.	Яйця (10 шт)	7,45	10,43	9,56	7,84	9,60	9,04	11,01	14,4	193,3
7.	Риба та рибопродукти	17,17	20,25	21,97	21,96	22,76	22,71	22,98	27,22	158,5
8.	Овочі та баштанних:									
	- капуста	2,27	0,88	2,71	4,61	0,94	2,09	1,69	2,3	101,3
9.	- морква	3,11	2,20	3,62	3,81	2,46	2,32	3,14	2,84	91,3
10.	Плоди та ягоди (яблука)	6,89	6,73	6,77	6,36	5,97	6,09	5,72	7,31	106,1
11.	Картопля	2,00	2,34	2,60	4,26	1,74	1,54	4,57	2,76	138

*Джерело: розраховано на основі [47; 55]

Наведені дані в таблиці свідчать, що протягом 2007-2014 років ціни на окремі види продовольчої продукції зросли практично у 1,5 – 2,5 рази, у той же час середній рівень зарплати за сім років зріс на 1 434 грн. (рис. 2.2)

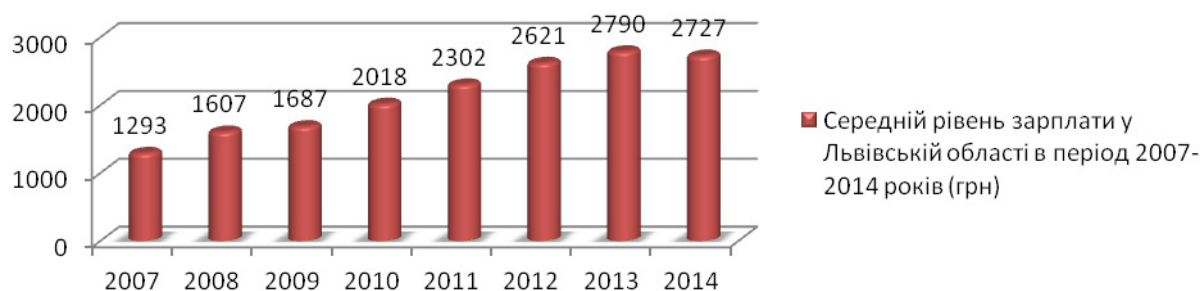

Рис. 2.2. Середній рівень зарплати у Львівській області в період 2007-2014 років*

*Джерело: розраховано на основі [47]

Станом на 2013 рік витрати на харчування становлять 54% від усіх сукупних витрат (табл. 2.7). Отже, для того, щоб якимось вижити в умовах продовольчої кризи, населення змушене витратити більшу половину своїх доходів на придбання продуктів харчування.

Таблиця 2.7

Витрати населення на харчування у Львівській області, грн*

№	Рік	Сукупні витрати	Витрати на харчування	Витрати на харчування, %
1.	2007	1 829,3	976,71	53,4
2.	2008	2 639,3	1408,90	53,3
3.	2009	2 828,7	1554,78	55
4.	2010	3 153,1	1767,63	56,1
5.	2011	3 424,3	2062,22	60,2
6.	2012	3660,2	2078,59	57,8
7.	2013	4108,5	2315,58	54

*Джерело: розраховано на основі [32; 47]

Формування ціни на продовольчому ринку відбувається під дією попиту і пропозиції, якості продукції, строку й місця продажу, рівня податків і ринкових зборів, собівартості виробництва та реалізації продукції, що дає можливість товаровиробникам оцінити рівень конкурентоспроможності виробленої продукції та здійснити оцінку власної господарської діяльності.

На ціноутворення в харчовій промисловості впливають: виробник, споживач, держава та імпортери продовольства. Вивчення впливу цих суб'єктів на підприємство харчової промисловості обумовлює визначення особливостей ціноутворення.

На підприємствах харчової промисловості вартість сировини становить 80-90% ціни виробу. У зв'язку з цим кінцева ціна на виріб залежить від ціни сировини і матеріалів, які виробляє агропромисловий комплекс. Постачальниками сировини для харчової промисловості виступають рослинництво та тваринництво. А тут спостерігається пряма залежність ціни від погодно-кліматичних умов, які є передумовою врожайності. Посушливе чи, навпаки, занадто вологе літо може стати основним чинником зміни цін на продукти харчування в харчовій промисловості [186].

Основними двома факторами, що впливають на збільшення доходів підприємств від реалізації, є збільшення ціни реалізації, а також збільшення обсягів реалізації.

На основі таблиці 2.8 більш детально розглянемо середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції підприємствами Львівської області.

Таблиця 2.8

Середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції підприємствами (крім малих) у Львівській області, грн/т**

№	Продукція*	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 до 2007 %
1.	Зернові та зернобобові культури	989,1	1 210,4	993,6	1 256,8	1 502,2	1 564,1	1340,9	135,6
2.	Худоба та птиця у (живій вазі)	6296	9303,8	9038,3	9564,1	10775,6	11968,3	11410,6	181,2
3.	Молоко та молочні продукти	1528,3	2013,3	1849,6	2722,4	2953,7	2663,6	3147,9	206
4.	Яйця за тис.шт	259,6	385,4	408,0	454,3	437,8	566,5	627,3	241,6
5.	Овочі	2 485,5	2 582,5	4 200,0	4 799,2	4 767,7	4 159,9	4822,8	194
6.	Картопля	995,4	900,9	1 054,8	2 450,0	1 941,1	854,3	1648,8	165,6
7.	Цукрові буряки	168,9	198,7	499,8	473,3	440,4	363,3	434	257

*Дані подаються без ПДВ, транспортних, експедиційних та накладних витрат, але з урахуванням дотацій і доплат.

**Джерело: розраховано на основі [47]

Відповідно до поданої таблиці, бачимо, що ціни реалізації продукції поступово зросли в 1,5-2 рази у 2013 році в порівнянні з 2007 роком, що призвело і до зростання споживчих цін на деяку сільськогосподарську продукції.

Проте, в умовах ринку часто складається ситуація, коли підприємства знижують або підвищують ціни, що обумовлене сповна об'єктивною причиною – зміною кон'юнктури ринку і є нормальною практикою в ціноутворенні.

Найголовнішим завданням на сьогодні для виробників є впровадження планування виробництва сільськогосподарської продукції та гарантування її збуту з обмеженою кількістю посередників, з використанням домовленостей між товаровиробниками та споживачами за прийнятними для обох сторін цінами.

Аграрне підприємство є реальним суб'єктом ринку, проте не має можливості збувати продукцію кінцевому споживачеві. Йдеться про класичний принцип “виробник – споживач”, адже лише у цьому випадку ціна а продукцію буде достатньою, щоб відшкодувати витрати виробництва та одержати прибуток. Тут працює “золоте правило ринку”: виробив – продав – одержав прибуток. Кінцевий покупець буде цілком підпорядкований цій пропозиції й не диктуватиме умови продажу [213, с. 84].

Існує досить значна різниця між цінами на сільськогосподарську продукцію в гуртовій мережі та на міських ринках. Цінова ситуація міських ринків досить активно змінюється під впливом попиту і пропозиції.

Через відсутність прямих зв'язків у системі “виробник споживач” рівень ціни на продукцію визначає не пропозиція (тобто аграрне підприємство), а посередник. Відтак, ціна, сформована таким чином, практично не забезпечує прибутку аграрію, а виробництво стає збитковим.

Посередник, придбавши продукцію нижчою за собівартість, продає її кінцевому споживачеві за ціною, яка забезпечує йому надприбутки [250]. А ринковий механізм набуває форми: підприємство-виробник – збиток; посередник – надприбуток; переробник – прибуток; кінцевий споживач.

Тому найголовнішим завданням на сьогодні для виробників є впровадження планування виробництва сільськогосподарської продукції та гарантування її збуту з обмеженою кількістю посередників, з використанням домовленостей між товаровиробниками та споживачами за прийнятними для обох сторін цінами.

На основі дослідження можна зробити висновок, що на ціну продовольчого товару впливає:

1. Величина попиту і пропозиції сільськогосподарської продукції на продовольчому ринку. Збільшенні попиту на продовольчу продукцію призведе до конкуренції між споживачами через дефіцитний товар, внаслідок чого і зросте ціна. І навпаки, при збільшенні пропозиції ціна буде спадати.
2. Рівень інфляції. Чим вищий рівень інфляції, тим більше будуть зростати ціни і навпаки.
3. Сезонність виробництва сільськогосподарської продукції. Найнижчі ціни на продовольчі товари можна побачити в період збору врожаю та випасання худоби (червень-жовтень), а найвищі ціни – в період дефіциту пропозиції на продукцію це період січень-червень.
4. Канали реалізації (збуту) продукції. Великий вплив на величину ціни мають посередники. Чим більше кількість посередників між продавцем і кінцевим споживачем тим вища ціна і навпаки.
5. Рівень державного регулювання зміни ціни. На основі державних закупок, надання дотацій, пільг, пільгових кредитивів, встановлення спеціального податкового режиму, квотування відбувається регулювання ціни з боку держави і залежно від ситуації на ринку то стримує зростання цін, то їх примусово підвищує.
6. Розвиток інфраструктури. Якщо інфраструктура регіону розвинута, тобто існує велика кількість складів, зерносховищ, сільськогосподарських засобів виробництва, транспортних засобів, вартість збирання, зберігання та

транспортування буде низькою, як наслідок – ціна також буде низькою. І навпаки, при низькому рівні інфраструктури ціну будуть підвищуватися.

7. Конкуренція на ринку. Поки на ринку функціонує велика кількість виробників, доти ціна на продовольчі товари буде стабільна і вплив виробників на формування ціни буде мінімальний. А при монополізації ринку, де підприємства-монополісти диктують свої правила, ціну на продукцію будуть високими.

8. Інші фактори, такі як погодні умови, платоспроможність населення, рівень експортних та імпорتنих цін на продовольчі товари.

У Львівській області функціонують багато підприємств з випуску сільськогосподарської продукції. Більшість з них достойно презентують свій товар не тільки на прилавках магазинів області, але і за її межами.

Водночас, олігополіями на ринку продовольчих товарів можна назвати ВАТ Львівський хлібозавод №1, Львівський хлібозавод №5, ТзОВ «Барком», ЗАТ «Галичина», ВАТ «Львівський міський молочний завод», який входить до складу холдингу ТОВ «Торговий дім „Західна молочна група», ВАТ «Молокозавод Самбірський», ВАТ «Жидачівський сирзавод», ТзОВ «Яблуневий дар», ВАТ «Радехівський цукровий завод». Також існує низка менших підприємств, які за своїм впливом на ринок наближаються до великих товаровиробників (додаток В).

На сьогодні ВАТ Львівський хлібозавод №1 вважається єдиним за своєю комплектацією в Україні хлібозаводом європейського рівня. Підприємство спеціалізується на виготовленні хлібних напівфабрикатів та продукції високого ступеня готовності (заморожений хліб). Середньодобова потужність виробничого підрозділу – 16 тон або 360 тисяч хлібців на добу. Асортимент підприємства налічує 42 найменування продукції, яка реалізується у роздрібній мережі під торговими марками «Наминайко» та «Хлібна хата».

Станом на 2014 рік на ВП «Львівський хлібозавод № 1» ПАТ «Концерн Хлібпром» працює 700 осіб. Його потужність складає 130 тон хлібобулочних

виробів за добу. В асортименті виробничого підрозділу – 19 найменувань хлібобулочних виробів та 11 сортів хліба, а також унікальний «живий» сухий хлібний квас і панірувальні сухарі. Особливою популярністю користуються житні сорти хліба – «Карпатський» і «Гетьманський». Окрім споживачів Львівщини і України, смаковими якостями даного товару насолоджуються і країни світу, такі як Австрія, Вірменія, Німеччина, Греція, Туреччина тощо.

Основним виробником м'ясних продуктів в області є підприємство ТзОВ "Барком" під торговою маркою «Родинна ковбаска». Підприємство займається вирощенням свиней, великої рогатої худоби, іншої сільськогосподарської продукції, виготовленням та реалізацією продуктів громадського харчування. Сьогодні по всій Україні у компанії більше сотні торгових точок (тільки в столиці їх 46), підприємство є одним з найбільших в Західній Україні.

Аналізуючи підприємства, які спеціалізуються на виробництві молока та молокопродуктів, ми дійшли висновку, що найбільшим монополістом ринку Львівщини є ЗАТ «Галичина». Його потужність складає 600 тон виробів за добу. Асортимент продукції різноманітний: молоко, сметана, йогурт, маслянка, кефір, масло, сухе молоко, десерти, ряжанка, чотири види енергетичних напоїв «12 вітамінів».

Одним із лідерів з випуску елітних сирів є ВАТ «Молокозавод Самбірський» з виробничою потужністю 60 тон виробів за добу. Найбільш відомими для споживачів є такі сири, як «Костромський», «Естонський», «Ярославський», «Гауда», «Маасдам», «Мармуровий», «Мисливський», «Радомер», «Сметанковий».

Найбільшим підприємством з переробки овочів та фруктів можна назвати ТзОВ «Яблуневий дар», що реалізує свою продукцію під торговою маркою «Галіція». Основною продукцією компанії є концентровані фруктові соки (яблучний, вишневий) та фруктові пюре (яблучне, полуничне, чорничне, малинове тощо). Сьогодні підприємство "Яблуневий дар" є лідером у своїй галузі на території України і входить у першу десятку переробників фруктів і

ягід в Європі. Річна потужність заводу з виробництва концентрованого соку становить 10 тис. тон. Основними споживачами концентратів є виробники соків з України, Росії, Німеччини, Польщі та інших країн Західної Європи (70% продукції іде на експорт).

У Львівській області працює один з найбільших заводів з виробництва цукру в Україні – ВАТ «Радехівський цукровий завод», потужність якого становить 6 тисяч тон переробленої сировини за добу. Основною продукцією, що виробляється підприємством, є цукор-пісок. Підприємство співпрацює із такими великими компаніями світу, як Nestle та Coca-Cola.

У Львівській області станом на 2013 рік сільськогосподарську продукцію виробляють 583 великих і середніх підприємств різних форм власності, із них – 257 приватних. У приватному секторі продукцію сільського господарства виробляють 1190 селянських (фермерських) господарств та 343 тисячі господарств простого населення [240].

Львівська область має достатньо конкурентоспроможних підприємств, які беруть участь у розвитку продовольчого ринку регіону. Ці підприємства своїми виробами витісняють з ринку низькоякісну імпорتنу продукцію, посилюють й активізують ринкову конкуренцію. Намітилися такі характерні тенденції: подальше поглиблення асортиментних груп; створення нових видів продукції; досягнення нових рівнів якості; перехід до нових видів сировини і вдосконалення самої системи просування товарів на ринок.

Найбільш характерним прикладом нового бачення і інноваційного підходу до забезпечення роботи продовольчих ринків в регіоні є багатофункціональний комплекс «Шувар», розташований в м. Львові, який був заснований у 1991 році і розпочав свою діяльність як магазин роздрібною торгівлі. На даний час ринок «Шувар» входить до десятки найбільших гуртових ринків Європи за обсягами торгівлі плодоовочевою продукцією.

Можна сміливо стверджувати, що гуртовий ринок – це місце зустрічі гуртового попиту та пропозиції, які виявляють реальну ціну та вирівнюють її,

оперативно переміщуючи товарні потоки [2]. Ефективне функціонування та становлення гуртових ринків повинно базуватися на підтримці держави. Держава повинна бути зацікавлена в розвитку гуртових ринків як в перспективному виді діяльності, так як це є інвестиційно-приваблива ніша, тоді в гуртові ринки будуть вкладатися кошти.

Важливим ресурсом, що має значний вплив на формування та розвиток регіонального продовольчого ринку, є земля. Її ефективне використання є гарантією зростання пропозиції продовольчих товарів, а відтак і зниження цін на них.

За даними Львівської обласної державної адміністрації на початок 2013 р. земельний фонд Львівської області становив 2183,1 тис. га, в т.ч. землі сільськогосподарського призначення – 1293,6 тис. га (59,3%; в Україні 70,9%). Площа сільськогосподарських угідь складає 1265,0 тис. га, з них рілля займає 796,1 тис. га (62,9% загальної площі сільськогосподарських угідь; в Україні – 78,1%), пасовища 257,6 тис. га (20,4%; в Україні – 13,2%), сіножаті 187,6 тис. га (14,8%; в Україні – 5,8%) [143].

Більшість сільськогосподарських угідь – 801,1 тис. га, або 63,3% перебуває у користуванні господарств населення (в цілому для України цей показник становить 38,2%), 463,9 тис. га (36,7%; по Україні – 49,5%) – у користуванні сільськогосподарських підприємств, з них 49,6 тис. га (3,9%) у користуванні фермерських господарств.

Забезпеченість населення області земельними угіддями становить 0,47 га на 1 мешканця (показник по Україні 0,89 га), в т.ч. ріллею 0,31 га (по Україні 0,70 га).

Ефективність використання земельних ресурсів області у сфері сільськогосподарського виробництва має значні резерви. Проте урожайність сільськогосподарських культур є значно нижчою, ніж в розвинутих країнах Європи зі схожими ґрунтово-кліматичними умовами, а питоме виробництво валової продукції є у 6-7 разів меншим. Виробництво валової продукції сільськогосподарства в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь у

Львівській області в досліджувані роки становило в середньому близько 300 євро, тоді як у країнах ЄС – понад 2 тис. євро.

Аналіз динаміки експортно-імпортних операцій продовольчими товарами на Львівщині показав, що експорт деяких сільськогосподарських продуктів має стрімку тенденцію до зростання (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка експорту-імпорту продукції сільськогосподарськими підприємствами у Львівській області, т*

№	Показник	2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013	
		Експ	Імп.	Експ	Імп.	Експ	Імп.	Експ	Імп.	Експ	Імп.	Експ	Імп.	Експ	Імп.
1.	Хлібобулочні та кондитерські вироби з борошна	131,5	3,4	186,1	7,2	503,7	79,5	640,9	275,8	604,3	269,2	629,4	260,5	725,9	561
2.	М'ясо та харчові м'ясні продукти	72,2	2108,3	13,7	101903,8	-	86808,9	-	81589,1	163,3	92166,4	1802,9	121201,2	2675,9	51284,1
3.	Молоко та молочні продукти	223,0	102,3	65,5	672,4	28,0	8,8	32,0	241,3	352,0	78,4	17,2	36,1	10	205,9
4.	Риба і ракоподібні	75,3	1914,3	69,5	5840,6	106,4	4527,7	74,1	2610,1	-	2731,1	-	2483,6	-	1805,5
5.	Цукор	-	0,1	5,0	0,6	-	-	-	1,5	4,9	2,5	167,3	2,0	780,5	2
6.	Олія соняшникова	13021,8	5,2	6693,1	-	13878,9	-	54800,0	-	93078,2	-	234261,4	-	60732,4	-

*Джерело: розраховано на основі [47]

На початок 2014 року частка Львівщини в загальнодержавному експорті становить 2,4% і наша область посідає 12 місце за обсягами експортних поставок серед регіонів України. Серед товарів, які Львівщина експортувала, переважали готові харчові продукти, переважно продукти переробки плодів та овочів – 140 млн дол. (11,6%), частково зерно. Було експортовано трохи більше тисячі тон кореня петрушки, картоплі, горіхів, майже 400 тон грибів, ягід, тепличних овочів [47].

У 2013 році загальна сума отриманих коштів від експорту становить 1,5 млн дол., при виробництві в області картоплі, овочів, плодово-ягідних культур на суму 375 млн дол. [47].

Львівщина, як прикордонний регіон, має всі умови для розвитку двосторонніх відносин із країнами Євросоюзу. Імпорт з ЄС на сьогодні становить близько 75% імпорту Львівщини загалом. У той же час у зовнішній торгівлі України на країни Європейського Союзу припадає лише третина її обсягів.

Більшість імпортованої продукції має вітчизняні аналоги і здешевлення цієї продукції та підвищення її якості може призвести до підвищення конкурентоздатності вітчизняних товарів та, як наслідок, зменшення від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі. Проте необхідно зауважити, що значна кількість продукції завозилась не для власних потреб, а з комерційною метою для подальшого перепродажу в інші регіони [208].

Підсумовуючи дані дослідження, можна виділити сильні та слабкі сторони, а також можливості та загрози розвитку продовольчого ринку регіону за допомогою SWOT-аналізу (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

SWOT-аналіз розвитку продовольчого ринку Львівської області*

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Вигідне стратегічне розташування, близькість до ринків збуту інших держав, областей; ✓ Значні транзитні можливості; ✓ Розвинена транспортна інфраструктура; ✓ Багатопрофільне сільське господарство; ✓ Стабілізація сільськогосподарського виробництва; ✓ Сприятливі агрокліматичні умови для вирощування окремих сортів сільськогосподарської продукції (картоплі, цукрових буряків, пшениці); ✓ Наявність сегментів з високим рівнем виробництва (хлібобулочних виробів, картоплі, цукру); ✓ Наявність потужної та багатогалузевої харчової і переробної промисловості; ✓ Наявність висококваліфікованої робочої сили. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Слаборозвинена ринкова та виробнича інфраструктура АПК; ✓ Складне фінансове положення сільськогосподарських товаровиробників; ✓ Загострення соціальних проблем сільської місцевості; ✓ Слабка конкурентоспроможність виробництва, несприятлива структура експорту; ✓ Високий рівень безробіття; ✓ Несприятлива структура доходів населення та її тенденції; ✓ Застарілі основні фонди підприємств; енергомісткі технології.
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Зростання кількості високотехнологічних підприємств, які будуть використовувати місцевий природно-ресурсний потенціал та робочу силу; ✓ Підвищення ефективності виробництва та нарощування експорту агропродовольчої продукції. ✓ Зміцнення конкурентних позицій на європейському та світовому ринках. ✓ Спеціалізація на виробництві органічної продукції; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Зростання тіньового сектора економіки; ✓ Низькі темпи оновлення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств; ✓ Зростання ризиків техногенного характеру; ✓ Зниження кваліфікації працівників, посилення трудової міграції робочої сили;

<ul style="list-style-type: none"> ✓ Поглиблення економічних взаємозв'язків з ЄС; ✓ Активізація транскордонного співробітництва; ✓ Зростання обсягів залучених іноземних інвестицій; ✓ Будівництво нових автотранспортних магістралей і розвиток інфраструктури аграрного ринку. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Негативні зміни в соціальній та демографічній структурі сільських територій; ✓ Деградація інфраструктури аграрного ринку; ✓ Підвищення рівня конкуренції з боку інших регіонів та іноземних товаровиробників; ✓ Зниження купівельної спроможності населення; ✓ Зростання імпортозалежності продовольчого ринку.
--	---

**Джерело: розроблено автором*

Отримані результати можуть використовуватися при розробці стратегічних і програмних документів на регіональному рівні, зокрема Стратегії розвитку Львівської області, Програми розвитку продовольчого ринку регіону, а також для вирішення цілого ряду поточних проблем, зокрема тих, що потребують прийняття невідкладних рішень органами державної влади й місцевого самоврядування.

Загалом, проведений аналіз свідчить, що у Львівській області функціонує велика кількість підприємств по випуску продовольчих товарів, які здатні забезпечити населення регіону сільськогосподарською продукцією, хоч дана продукція поступається своєю якістю іноземним аналогам. Відбувається недоспоживання певних груп товарів, що пов'язано з низькою платоспроможністю населення, високим рівнем цін на продовольчі товари та зменшенням чисельності населення в регіоні. Незважаючи на власні запаси продовольчих товарів, великий обсяг товару імпортується з інших країн світу.

2.2. Розвиток регіонального продовольчого ринку в контексті пріоритетів продовольчої безпеки і тенденцій ринкової кон'юнктури

Важливим аспектом формування та розвитку регіонального продовольчого ринку є безпековий. Адже, як було зазначено, від ефективності

функціонування різних ланок вказаного ринку значною мірою залежить рівень продовольчої безпеки окремих регіонів, а в кінцевому підсумку – держави.

В умовах прагнення України інтегруватися у європейське співтовариство проблема продовольчої безпеки набуває особливого значення. Тільки та держава, яка здатна забезпечити населення якісними продуктами харчування, спроможна вести належну економічну політику.

В умовах формування та розвитку регіонального продовольчого ринку питання його продовольчої безпеки набуває особливого значення, надто з огляду на необхідність посилення економічної самостійності регіонів, що передбачається різними варіантами проектів адміністративно-територіальної реформи в Україні. Продовольча безпека регіону залежить, по-перше, від можливості забезпечити пропозицію продовольства для населення регіону в достатній кількості, якості та асортименті, по-друге, від можливості різних груп населення придбати необхідну (раціональну) кількість продовольства високої якості. Завданням регіональних органів влади є забезпечення рівноправних умов для функціонування продовольчого ринку, зокрема, створення реальних, а не декларативних можливостей продати свою продукцію усім виробникам, у тому числі і дрібним, боротьба з монополізацією продовольчого ринку перекупниками [117].

Забезпечення продовольчої безпеки регіону є проблемою, яка щороку набирає все більшої актуальності. Диспропорції у виробництві сільсько-господарської продукції, низька її рентабельність, концентрація виробництва в господарствах населення, відсутність повноцінної та доступної інфраструктури аграрного ринку, критично низький рівень технічного забезпечення сільського господарства, невідповідність рівнів виробництва та споживання продуктів харчування в регіоні та відсутність на державному рівні прийнятої методики та затверджених індикаторів, що характеризують рівень продовольчої проблеми регіону, робить дане дослідження надзвичайно актуальним [19, с. 48].

Ми вважаємо, що «індикатори продовольчої безпеки» доцільно визначати не як «характеристику», а як «показники» рівня та структури споживання населенням основних харчових продуктів, їх економічної доступності, ємності внутрішнього ринку продовольства, достатності державних продовольчих ресурсів та продовольчої незалежності, якості та безпеки продовольства, рівня розвитку аграрного сектору економіки.

Продовольча безпека Львівської області відзначається нестабільністю. Так, ми можемо побачити, що практично повна безпека у сфері виробництва й споживання зернових, картоплі та цукрових буряків і загрозна у сфері забезпечення населення області молоком, яйцями, м'ясом (яловичини) та рибою.

Низький рівень споживання продуктів харчування обумовлюється як недостатніми обсягами виробництва сільськогосподарської продукції, так і низькою платоспроможністю населення, особливо певних соціальних груп.

Одним із основних індикаторів рівня продовольчої безпеки є забезпечення раціону людини основними видами продуктів (табл. 2.11), що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту (табл. 2.6) та його раціональною нормою.

Таблиця 2.11

Індикатор достатності споживання продуктів харчування населенням Львівської області, (за рік/особа), кг *

№	Продукт, одиниця виміру	Раціональна норма, кг	Індикатор достатності споживання, раз						
			2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1.	Хліб та хлібопродукти	101	1,17	1,18	1,14	1,03	1,04	0,99	1,06
2.	М'ясо та м'ясопродукти	80	0,5	0,56	0,57	0,57	0,57	0,58	0,62
3.	Молоко та молочні продукти	380	0,66	0,62	0,57	0,55	0,55	0,6	0,63
4.	Яєць**	290	0,79	0,82	0,86	0,92	0,99	0,99	1,02
5.	Риба та рибопродукти	20	0,61	0,74	0,61	0,57	0,54	0,55	0,56
6.	Овочі та баштані культури	161	0,79	0,80	0,76	0,78	0,92	0,92	0,9
7.	Плоди та ягоди	90	0,44	0,47	0,48	0,51	0,51	0,53	0,55
8.	Картопля	124	1,28	1,25	1,36	1,25	1,43	1,41	1,28
9.	Цукор	38	0,96	1,03	0,94	0,89	0,96	0,97	1
10.	Олія та інших рослинні жири	13	1,12	1,12	1,25	1,21	1,13	1,09	1,1

*Джерело: власні розрахунки автора

** шт.

Оптимальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів харчування особою впродовж року відповідає раціональній нормі, тобто коефіцієнт співвідношення між фактичним і раціональним споживанням дорівнює одиниці.

Баланс споживання основних продуктів харчування свідчить, що у Львівській області по більшості основних видів продовольства фактичне споживання знаходиться нижче раціональних норм.

Найбільше відставання від раціонального споживання, приблизно на 40-45% менше, спостерігалось для м'яса, молока, риби, плодів та ягід.

За трьома продовольчими групами, а саме: «хліб і хлібопродукти», «картопля», «олія та інші рослинні жири» фактичне споживання перевищило раціональну норму. Таке перевищення є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні потреби за рахунок економічно доступніших продуктів.

Спостерігається низький рівень споживання продуктів тваринного походження в раціоні населення. Основну частину калорій українці споживають разом із продукцією рослинного походження.

Важливим індикатором, що дає можливість оцінити рівень продовольчої безпеки регіону, є індикатор економічної доступності продуктів, що визначається як частка сукупних витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств (табл. 2.12). Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 60-відсотковий рівень

Таблиця 2.12

Індикатор економічної доступності продуктів, %

№	Рік	Сукупні витрати	Витрати на харчування	Індикатор економічної доступності продуктів, %
1.	2007	1 829,3	976,71	53
2.	2008	2 639,3	1408,90	53
3.	2009	2 828,7	1554,78	55
4.	2010	3 153,1	1767,63	56
5.	2011	3 424,3	2062,22	60
6.	2012	3594	2078,59	58
7.	2013	4108,5	2315,58	56

*Джерело: власні розрахунки автора

Населення Львівської області приблизно 60% (граничний рівень) коштів витрачає на харчування. При чому, для економічно розвинутих держав цей показник коливається від 10 до 15%, в Словенії населення витрачає на їжу 17% всіх витрат, а в Польщі – близько 30% коштів власного бюджету. Тому такий високий показник свідчить про загрозу продовольчій безпеці регіону.

У загальній структурі витрат на продукти харчування в середньому за місяць у 2013 році найвищу питому вагу займають витрати на: м'ясо і м'ясопродукти – 9,8% (403,09 грн. на домогосподарство), хліб і хлібопродукти – 7,2% (294,2 грн.), молоко, сир та яйця – 6,5% (268,68 грн.), олія та жири – 4,6% (191,01 грн.), фрукти – 3,3% (135,4 грн.), овочі, включаючи картоплю – 3,4% (141,5 грн.), цукор, джем, мед, сироп, шоколад та кондитерські вироби – 3,8% (154,54 грн.) [32].

Необхідність дотримання продовольчої безпеки регіону вимагає досягнення відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та вживання заходів контролю імпортової продукції з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції.

Задоволення потреби в продовольстві за рахунок внутрішнього виробництва при мінімальній залежності від зовнішніх чинників означає самозабезпечення продовольством, що являється одним із найбільш важливих критеріїв продовольчої безпеки [133, с. 140].

Оцінку рівня самозабезпеченості регіонів основними продовольчими товарами доцільно здійснювати за показниками виробництва (табл. 2.1) та споживання (табл. 2.6) продовольства в розрахунку на одну особу (табл. 2.13).

Аналізуючи дану таблицю, ми можемо побачити, що підприємства Львівщини здатні забезпечити населення необхідними продуктами харчування. Проте, виробництво хліба, яєць, плодів та ягід дещо відстають від норми споживання. Хлібопекарська галузь задовольняє споживачів тільки на 1/3, крім того, офіційною статистикою не враховуються обсяги випікання хліба

невеликими пекарнями, супермаркетами та домашніми господарствами. За даними представників хлібопекарської галузі, зараз близько 40-60% виробництва хліба перебуває у тіні, що позначається на його якості та цінній політиці [272].

Таблиця 2.13

Рівень самозабезпечення населення Львівської області основними видами продовольства, (за рік/особа), кг*

№	Продукт, одиниця виміру	Коефіцієнт самозабезпечення, %						
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1.	Хліб та хлібопродукти	25,1	24,7	24,5	26,6	25,4	22,8	21,1
2.	М'ясо та м'ясопродукти	95,8	92,6	92,7	98,3	100,9	100,6	106,3
3.	Молоко та молочні продуктів	126,6	122,3	122,6	122,4	119,3	108	102,2
4.	Яєць**	97,8	90	89,6	85	74,6	71,2	70,8
5.	Риба та рибпродукти	5164	3919	5082	1099	3426	4036,7	4017,9
6.	Плоди та ягоди	91,6	83,5	83,7	77	78,4	77,2	76,8
7.	Овочі та баштані	133	128,5	132,1	128,5	125,2	125	124,3
8.	Картопля	375,2	345,1	349,7	350,2	403,8	413,7	390,9

* Джерело: власні розрахунки автора

** шт.

Коефіцієнт самозабезпечення плодами і ягодами населення досить високий, проте в повному обсязі забезпечення відбувається за рахунок ввезення даного товару з інших областей та країн (абрикоси, персики, банани, ананаси, кавуни тощо).

В регіоні триває тенденція зменшення обсягів споживання населенням окремих продуктів харчування. Так, зниження середньодушового споживання призводить до скорочення ємності внутрішнього ринку (табл. 2.14). Індикатор ємності внутрішнього ринку розраховується як добуток річного середньодушового споживання певного продукту (табл. 2.13) та середньорічної чисельності населення (рис. 2.3), і є важливою складовою для формування балансів попиту і пропозиції та визначення продовольчої незалежності за окремим продуктом.

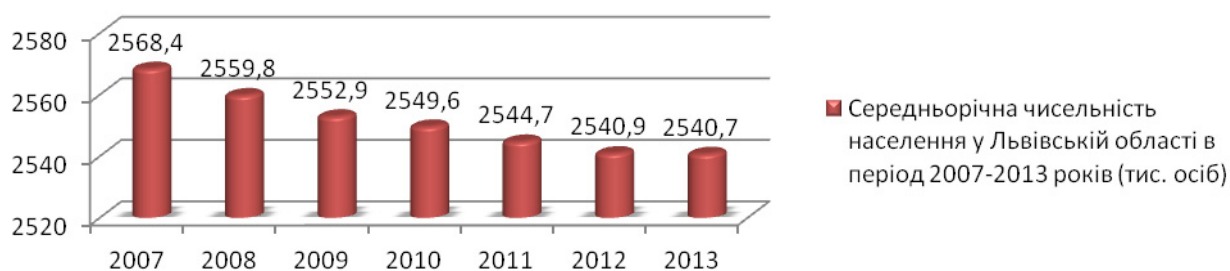

Рис. 2.3. Середньорічна чисельність населення у Львівській області*

*Джерело: розроблено автором на основі [47]

Порівняно з 2007 роком у 2013 році відбулося збільшення місткості внутрішнього ринку за більшістю продовольчих груп. Примітно, що відбулося зростання споживчого попиту у 2013 році в порівнянні з 2012 роком на ті види продовольства, споживання яких найбільше відстає від раціональних норм (м'ясні та молочні продукти, яйця). Разом з тим, зниження середньодушового споживання призвело до скорочення місткості внутрішнього ринку у 2013 році в порівнянні з 2007 роком за такими групами продовольства: «хліб і хлібопродукти», «олія», «риба та рибо продукти».

Таблиця 2.14

Оцінка місткості внутрішнього ринку Львівської області, тон

№	Продукт	Індикатор місткості внутрішнього ринку							
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 до 2007%
1.	Хліб та хлібопродукти	305,1	305,1	294,3	266,9	269,5	269,3	272,4	89,3
2.	М'ясо та м'ясопродукти	103	114,4	115,9	117	115,5	122,5	125,3	121,7
3.	Молоко та молочні продуктів	643,3	598,7	557	536,7	528,3	574,5	606,5	94,3
4.	Яєць	590,7	609,2	638,2	678,2	730,3	731,8	749,5	126,9
5.	Риба та рибопродукти	31,3	37,9	31,1	28,8	27,5	27,7	28,5	90,9
6.	Плоди та ягоди	100,9	107,3	109,8	116	116,8	121,7	125,8	124,7
7.	Овочі та баштані культури	326,4	328,7	311,2	321,5	376,1	376,1	367,9	112,7
8.	Картопля	406,6	397,5	430,7	393,9	452,4	442,9	403	99,1
9.	Цукор	93,7	100,6	91,9	86,4	92,6	93,5	96,8	103,3
10.	Олія та інших рослинні жири	37,5	37,1	41,6	40	37,4	36,1	36,3	96,9

*Джерело: власні розрахунки автора

Зниження місткості ринку в деяких досліджуваних категоріях, на нашу думку, пов'язане з важким соціально-економічним положенням країни.

Переважна більшість населення регіону не купує достатньої кількості і якості продуктів через недостатність особистих доходів і задовільняються мінімумом найнеобхідного.

Задоволення потреб населення Львівщини у продовольстві у межах його купівельної спроможності у 2013 році, як і у попередні роки, здійснювалося в основному за рахунок продукції вітчизняного виробництва.

Розрахунок показників імпортозалежності свідчить, що Львівська область залежить від купівлі в інших державах продукції сільського господарства та харчової промисловості для задоволення внутрішніх потреб. Насамперед, це м'ясо, риба (частка імпорту за цими групами у загальному споживанні дуже висока при 30-ти відсотковому пороговому критерії цього індикатора). Проте імпорт таких товарних груп як зерно, борошно, кукурудза, цукор та цукровий буряк і продукція тваринництва можна вважати економічно необґрунтованим з огляду на ресурсний потенціал області. За умови налагодження вирощування та виробництва цих видів аграрної продукції в необхідних обсягах, область спроможна гарантувати свою регіональну продовольчу безпеку.

Таблиця 2.15

Розрахунок продовольчої незалежності за окремим продуктом
(імпортозалежність) у Львівській області *

№	Роки	Хлібобулочні та кондитерські вироби з борошна	М'ясо та м'ясопродукти	Молоко та молочні продукти	Риба і ракоподібні	Олія соняшникова	Цукор
	Продовольчі товари						
Імпорт продуктів, т							
1.	2007	3,4	2 108,3	102,3	1 914,3	5,2	0,1
2.	2008	7,2	101 903,8	672,4	5 840,6	-	0,6
3.	2009	79,5	86 808,9	8,8	4 527,7	-	-
4.	2010	275,8	81 589,1	241,3	2 610,1	-	1,5
5.	2011	269,2	92 166,4	78,4	2 731,1	-	2,5
6.	2012	260,5	121 201,2	36,1	2 483,6	-	2
7.	2013	561	51 284,1	205,9	1 805,5	-	2
Місткість внутрішнього ринку, т							
1.	2007	305,1	103	643,3	31,3	37,5	93,7
2.	2008	305,1	114,4	598,7	37,9	37,1	100,6
3.	2009	294,3	115,9	557	31,1	41,6	91,9
4.	2010	266,9	117	536,7	28,8	40	86,4
5.	2011	269,5	115,5	528,3	27,5	37,4	92,6

6.	2012	269,3	122,5	574,5	27,7	36,1	93,5
7.	2013	272,4	125,3	606,5	28,5	36,3	96,8
Відсоток імпортозалежності, %							
1.	2007	1,1	2046,9	15,9	6116	13,9	0,1
2.	2008	2,4	89076,7	112,3	15410,6	-	0,6
3.	2009	27	74899	0,01	14558	-	-
4.	2010	103,3	69734,3	45	9062,8	-	7,5
5.	2011	99,9	79797,7	14,8	9931,3	-	2,7
6.	2012	96,7	98940,6	6,3	8966,1	-	2,1
7.	2013	205,9	40929,1	33,9	6335,1	-	2,1

*Джерело: власні розрахунки автора

Особливості ринку будь-якої продукції можна охарактеризувати і за допомогою визначення насиченості ринку певним товаром.

Насиченість ринку відповідною продукцією можна розрахувати відношенням наявного обсягу виробництва (табл. 2.1) до потенційної місткості регіонального ринку (2.14) цією продукцією (табл.2.16).

Таблиця 2.16

Розрахунок насиченості ринку за групами продовольства
у Львівській області *

№	Продукція	Насиченість ринку,%								
		2007	2008	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1.	Хліб та хлібопродукти	75,3	72	24,7	23,6	23,3	26,6	25,6	22,9	21
2.	М'ясо та м'ясопродукти	98,5	105,8	95,6	92,4	92,8	141,1	99,7	95,3	106,2
3.	Молоко та молочні продуктів	813,4	731,6	126,4	122,2	122,5	122,3	119,1	108,1	102,1
4.	Яєць	542,2	548,2	91,8	90	89,5	83,8	74,5	71	70,8
5.	Риба та рибопродукти	1,6	1,5	5,1	4	5,1	4,5	3,3	4	3,9
6.	Плоди та ягоди	91,5	88,2	90,7	82,2	82,5	77,7	78	77,2	77,3
7.	Овочі та баштанні культури	432,4	422,3	132,5	128,5	132,4	128,1	124,9	125,3	124,1
8.	Картопля	1522	1371	374,3	344,9	349,2	319,6	403,4	413,4	390,4

*Джерело: власні розрахунки автора

Вважається, якщо рівень насиченості 85-90% – ринок безперспективний. Якщо ж цей показник перебуває на рівні 10% – то цей товарний ринок є дуже привабливим для фірми.

Як видно з даних таблиці станом на 2013 рік, найбільш насичений ринок плодів та ягід, картоплі. Тому вихід підприємств на ці ринки як конкурента для вже діючих фірм буде безперспективним.

Найбільш перспективними ринками для розвитку бізнесу є ринок хліба та хлібопродуктів, риби і рибопродуктів.

Проте, на нашу думку, дуже перспективними галузями для розвитку підприємницької діяльності є цукрова та олійно-жирова. На території Львівщини станом на 2013 рік функціонує тільки один завод з виробництва цукру – Радехівський цукровий завод. У травні 2013 року у селі Ставчани був запущений олійноекстракційний завод з переробки макухи соняшника, переробки насіння сої та ріпаку, який належить до одних з найбільш потужних підприємств по виробництві олії компанії «Оліяр».

Ринок м'яса та м'ясопродуктів, молока та молокопродуктів за даними таблиці досить насичений. При аналізі діючих підприємств на цих ринках ми побачили, що діє велика кількість фірм, які займаються виробництвом даної продукції.

Діяльність будь-якого підприємства спрямована на одержання максимального прибутку. Тому важливим завданням, яке постає перед підприємством, є правильний вибір каналів та налагодження активно діючої системи збуту продукції. Це дозволить зробити умови реалізації сировини та готової продукції більш вигідними для товаровиробників.

Упродовж досліджуваного періоду простежується позитивна тенденція до збільшення обсягів виробництва та збуту основних видів продукції сільськогосподарськими підприємствами Львівської області (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Динаміка обсягів реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами Львівської області (крім малих)*

№	Види продукції, тис.т	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 р до 2007 р., %
1.	Зерно	172,1	293,2	373,2	244,4	356,3	509,7	618,4	359,5

№	Види продукції, тис.т	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 р до 2007 р., %
2.	Цукрові буряки	325,9	419,3	238,4	459,8	550	498,9	722,7	221,8
3.	Картопля	12,8	34,8	40,6	34,1	40,1	42,6	40,9	319,5
4.	Овочі	7,7	10,7	12,1	13,1	14,2	14,7	13,6	176,6
5.	Плоди та ягоди	0,9	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5	55,6
6.	Худоба та птиця (у живій вазі)	36,9	51,4	57,5	68,6	72,5	77,8	90,2	244,4
7.	Молоко та молочні продукти	18,4	19,2	20,6	18,9	19,3	21,9	22,1	120,1
8.	Яйця, тис. шт.	123918	123985	135120	133315	102689	62610	66636	53,8

*Джерело: розраховано на основі [47]

Основними каналами збуту сільськогосподарської продукції в Львівській області у 2007-2013 роках є переробні підприємства через посередників (приблизно 3-4% зернових та олійних культур і 15-17% овочів), населення через роздрібну мережу та за рахунок оплати праці близько 1%. Основна частина збуту –близько 90% – припадає на інші канали (додаток Г).

Проведені дослідження засвідчують, що в Львівській області на ринку сільськогосподарської продукції (сировини для харчової промисловості) сформувалася мережа заготівельних пунктів за видами сільськогосподарської продукції переробними підприємствами регіону (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Наявність заготівельних пунктів переробних підприємств за видами продукції тваринництва в Львівській області у 2013 році, одиниць*

Район	Худоби та птиці	Молока та молочних продуктів від населення
Львівська область	14	1252
м.Дрогобич	1	16
м.Стрий	1	38
м.Самбір	0	127
м.Трускавець	0	81
Бродівський	3	0
Городоцький	1	0
Жидачівський	0	56
Жовківський	2	42
Перемишлянський	1	0
Радехівський	0	876

Район	Худоби та птиці	Молока та молочних продуктів від населення
Самбірський	1	15
Сколівський	1	0
Стрийський	3	0

**Джерело: розроблено на основі [171]*

Проведенні дослідження підтверджують, що за аналізований період зросла частка посередників на ринку окремих видів продовольчих товарів – яловичини, свинини. Зменшення обсягів реалізації на продовольчому ринку через посередників – одне з основних завдань державного регулювання розвитку ринку на перспективу. Це можливе за умови комплексного поєднання завдань та цілей регулярної поставки продовольчої продукції напряму від виробника, укладанні довгострокових договорів про співпрацю, здійсненні спільної інноваційно-збутової діяльності.

На жаль, покращення ситуації в сільському господарстві та зростання обсягів сировини для переробної промисловості не виступають гарантом зростання кількості продукції на продовольчому ринку, яка б відповідала вимогам якості і безпеки. Якщо в великотоварних сільськогосподарських підприємствах можна контролювати процес своєчасного охолодження молока, охолодження туш забитих тварин, то продукція, що реалізовується господарствами населення, здебільшого нижчої якості і не завжди відповідає вимогам переробних підприємств. В результаті знижується якість продуктів харчування на регіональному ринку продовольства, вони поступаються конкурентоспроможністю в порівнянні з товарами-аналогами.

На наш погляд, основними загрозами продовольчій безпеці регіону є:

- незбалансоване споживання продуктів харчування населенням (відзначається недоїдання за такими групами продовольства, як м'ясо, молоко, риба, плоди та ягоди);
- висока диференціація рівня життя населення за соціальними групами;
- економічна недоступність продовольства через невисокі та нестабільні доходи населення, зростання споживчих цін на продовольчі товари більш

швидкими темпами, ніж доходи населення (у 2013 році ціни зросли практично вдвічі в порівнянні з 2007 роком на такі групи товарів, як хліб, м'ясо, яйця, риба, а от на продукцію рослинного походження на деякі групи залишилися незмінними чи знизилась);

- неможливість здобуття екологічно безпечної для здоров'я продовольчої продукції, низький рівень якості та безпеки продовольства;
- імпортозалежність регіону за окремими продуктами харчування. Найбільше область імпортує м'ясо та харчові м'ясні продукти, рибу і ракоподібні;
- недосконалість системи контролю якості (державні органи не повністю виконують функції щодо контролю якості продуктів харчування);
- екстенсивний спосіб сільськогосподарського виробництва в регіоні;
- економічні і політичні кризи та їх очікування, які провокують ажіотажний попит населення на продукти першої необхідності, здатний дестабілізувати ринок;
- відсутність мотивації до праці у сільських товаровиробників, безробіття, бідність, занепад соціальної інфраструктури сіл, особливо віддалених від крупних міських поселень;
- поглиблення демографічної кризи сільського населення.

Для підвищення рівня продовольчої безпеки необхідно вжити комплекс заходів, а саме:

- здійснити організаційно-економічні зміни у сфері виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції;
- забезпечити стійке зростання виробництва і підвищити доступ для споживачів продуктів рослинництва, тваринництва;
- сформувати механізм регулювання дії на виробництво і торгівлю продовольчими товарами на міжнародному і національному рівнях;
- ввести нормативні торговельні націнки для підприємств оптової, роздрібною торгівлі в частині реалізації продуктів першої необхідності;

- об'єднати дрібні колективні селянські господарства у великі об'єднання в межах районів області;
- ввести мінімальні гарантовані закупівельні ціни, що забезпечують товаровиробникам високу рентабельність виробництва і його розширення;
- підвищити рівень екологічності та якості продукції шляхом стимулювання біологічного виробництва екологічно безпечного продовольства, розвиток та впровадження біотехнологій, державний контроль за якістю продукції, сертифікація продукції згідно міжнародних стандартів якості;
- чітко розмежувати повноваження та взаємодію органів державної влади та органів місцевого самоврядування у забезпеченні продовольчої безпеки;
- залучити провідних фахівців до участі в процесі удосконалення нормативно-правової бази та у розробці нових законопроектів стосовно розвитку галузі;
- розробити механізми ефективного кредитування сільськогосподарських виробників;
- здійснити перехід до використання європейських інструментів державної допомоги виробникам сільськогосподарської допомоги;
- удосконалити статистичні методи спостереження, збору і аналізу інформації про виробництво і споживання продуктів харчування;
- впровадити європейський досвід аграрної політики в практику України та регіонів.

Підтримання на достатньому рівні продовольчої безпеки сприятиме проведенню реформ, становленню і зміцненню Української держави. На нашу думку цього можна досягнути за рахунок використання квотування, інтервенційних цін, гарантій збуту, взаємодії державних і недержавних органів управління, що дозволить країні збільшити надходження до бюджету, зміцнити експортний потенціал, захистити внутрішній ринок від товарної інтервенції з закордону.

2.3. Аналіз проблем інституційного забезпечення регіонального продовольчого ринку

Враховуючи сучасні євроінтеграційні тенденції України, одним з найактуальніших питань розвитку вітчизняного продовольчого ринку є всебічне дослідження процесів, пов'язаних з дослідженням нового етапу розширення торговельно-економічних відносин з країнами Європейського Союзу, в першу чергу, за рахунок кількісних та якісних параметрів, що кардинальним чином впливатиме на інфраструктуру ринків, їх інституційне забезпечення.

Сьогодні важко уявити розвиток міжнародної економічної інтеграції без розширення можливостей логістичних систем за рахунок збільшення відстаней перевезення, процесів оптимізації економіки, контролю за трансакційними витратами, дослідження впливу процесів глобалізації на рівень конкурентоспроможності товарів на ринку тощо.

Ринок продовольства та його учасники не завжди в змозі самостійно регулювати процеси, пов'язані зі здійсненням правових та господарських відносин між учасниками ринку, іноземними компаніями, населенням. Тому важливе місце в системі управління регіональним продовольчим ринком займають різноманітні інституції, зокрема державні структури та неурядові організації, інтеграційні об'єднання виробників та споживачів тощо.

В наукових дослідженнях під інститутами розуміють комплекс норм, що регулюють однорідні економічні відносини, як установи так і органи влади, які забезпечують застосування цих норм [153, с. 56].

Розвиток вітчизняної економіки на сьогоднішній день важко уявити без розв'язання економічних, соціальних, політичних та правових питань розвитку, виражених в вирішенні інституційних проблем в кожному з сегментів ринкового середовища. Поєднання інституцій та інститутів продовольчого ринку формує його інституційне середовище (рис. 2.4). Інституційне середовище будь-якого ринку охоплює сукупність основоположних

фінансових, політичних, соціально-правових правил та організацій, що визначають форму суспільного устрою і через формальні й неформальні обмеження (норми права, правила, постанови та добровільно прийняті норми поведінки, звичаї) регулюють поведінку суб'єктів економіки, тому й впливають на розвиток економічної системи суспільства [7].

Рис. 2.4. Структура інституційного середовища регіонального продовольчого ринку*

*Джерело: побудовано автором на основі [52, с. 89]

Інституційне середовище, як і будь-яка інша система, зазнає змін під дією різного роду чинників. Так, на розвиток інституційного середовища продовольчого ринку позитивний вплив мають: стабільна законодавча база, розвиток політичних, громадських організацій, різних форм підприємництва, фінансово-кредитних установ, членство України в міжнародних торговельних союзах тощо. Водночас поведінкові установки людей, звичаї та традиції суспільства, індивідуально-психологічні уподобання та смаки значною мірою залежать від розвитку суспільства в цілому, добробуту населення, реалізації соціально-орієнтованої економіки. Оскільки продовольчі та споживчі ринки

мають безпосереднє відношення до забезпечення базових потреб суспільства, дослідження проблем функціонування інституціональної системи в даному сегменті ринку є надзвичайно важливим питанням, що дасть змогу виробити дієвий механізм координації та ефективного економічного розвитку на середньо- та довгострокову перспективу.

Провівши дослідження, що базувалося на врахуванні специфіки діяльності та регіональних особливостей формування і розвитку продовольчого ринку, можна окреслити основні напрямки діяльності організацій інституційного середовища ринку продовольства у Львівській області:

1. Постійний контроль за якістю продовольчої продукції;
2. Інформаційне забезпечення господарських операцій суб'єктів продовольчого ринку та доведення інформації кінцевому споживачу;
3. Забезпечення стабільної системи постачання та збуту продовольчої продукції з перспективою збільшення пропозиції сезонних товарів протягом календарного року, у т.ч. вітчизняного виробництва;
4. Подальший розвиток гуртової торгівлі продовольчими товарами не лише в великих обласних центрах, а і у районах;
5. Підвищення частки місцевих виробників у структурі продовольчого ринку регіону;
6. Розвиток інфраструктурного забезпечення з повним циклом обслуговування продовольчого ринку;
7. Пошук інноваційних підходів в реалізації маркетингової політики на продовольчому ринку регіону;
8. Забезпечення розвитку ефективних конкурентних відносин на продовольчому ринку;
9. Подолання негативних тенденцій щодо формування ринкової кон'юнктури;
10. Проведення навчання, конференцій, круглих столів тощо, присвячених проблемам та перспективам функціонування та розвитку продовольчого ринку.

Проведений аналіз свідчить про значний вплив на формування інституційного середовища розвитку регіонального продовольчого ринку низки міжнародних організацій, спілок, науково-дослідних установ тощо, територіальне розташування яких переважно зосереджене в великих містах та м. Києві з представництвом в регіонах України. Сюди можна віднести Спілку молочних підприємств, Спілка птахівників України, Спілка виробників алкоголю тощо. Велика роль у розвитку регіональних продовольчих ринків відводиться і науково-дослідним структурним підрозділам Мінагрополітики України, з яких безпосередньо в Львівській області знаходяться ДП «Науково-дослідний центр рідких мінеральних добрив» (м. Пустомити), ДП КПТІ «Львівхарчопроєкт» (м. Львів), Державний науково-дослідний контрольний інститут ветеринарних препаратів та кормових добавок (м. Львів) та інші.

Велика роль у проведенні навчання, круглих столів, конференцій, присвяченим проблемам функціонування та розвитку продовольчого ринку Львівської області відводиться Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», Львівському національному університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. Г. Гжицького, Львівському національному аграрному університету, Департаменту агропромислової політики Львівської ОДА, Львівській аграрній дорадчій службі тощо.

Розглядаючи структуру регіонального продовольчого ринку та частку господарств населення у виробництві та реалізації окремих видів сільськогосподарської продукції, важко оминати питання інституціоналізації в контексті інтеграції дрібних виробників шляхом їх об'єднання в виробничі кооперативи, які реалізують сільськогосподарську продукцію як один учасник ринку.

Незважаючи на значний розвиток кооперативного руху в Західній Галичині в довоєнний період та високу ефективність кооперації в окремих країнах Європейського Союзу, кооперація не набула масового поширення в

сільській місцевості Львівської області. Прикладом сільськогосподарської кооперації в Львівській області на сьогодні є СВК «Прикарпатське молоко», діяльність якого направлена на збільшення рівня їх прибутку за рахунок зниження витрат на утримання худоби, покращення якості молока і відповідно його більшої вартості, побудови довготривалих відносин з покупцями молока, кооперації між членами та освоєння нових технологій з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб його членів. Станом на кінець 2014 року членами даного кооперативу було 1308 асоційованих осіб.

Зростання частки виробничих кооперативів в сільській місцевості дасть змогу вирішити нагальну проблему формування цінової політики в окремих сегментах регіонального продовольчого ринку, підвищення якості продукції та зростання обсягів пропозиції на ринку, забезпечення повноцінної участі дрібних товаровиробників в функціонуванні продовольчих гуртових ринків. Тісна співпраця інститутів регіону щодо розвитку кооперації на селі дозволить ефективніше вирішити ці нагальні завдання. З цією метою в регіоні в 2011 році було засноване Львівське обласне об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів «Рівноправність», основною метою діяльності якого стало об'єднання дрібних кооперативів Львівської області для задоволення потреб та інтересів, що мають більший масштаб, ніж на рівні місцевого кооперативу. Це, зокрема, послуги щодо забезпечення якості молочної продукції, пошук шляхів ефективності та продуктивності господарської діяльності місцевих кооперативів та відстоювання інтересів дрібних виробників. Засновниками об'єднання виступили вісім кооперативів, більшість з яких нові господарські організації, створені за матеріально-технічної підтримки Канадського Агентства Міжнародного Розвитку (CIDA) проект «Підвищення конкурентоспроможності молочного сектору України» та консультативній підтримці Благодійної Організації «Львівська аграрна дорадча служба».

Загалом ефективність дії інституційного середовища продовольчого ринку залежить від самого ринкового середовища, рівня конкуренції на ринку, регіональних особливостей ринку, кількості учасників ринку тощо. Важлива роль в системі інституційного забезпечення відводиться безпосередньо економічним інститутам, які можуть змінюватися в результаті трансформації моделей суспільного розвитку і управління господарською системою. Так, реалізація євроінтеграційних намірів України через підписання Угоди про всеохоплюючу зону вільної торгівлі обумовлює необхідність в активізації одних інститутів, які врегулювали вітчизняний ринок в перехідних період реалізації положень Угоди, а відмова від цих намірів і укладання відповідних торговельних угод з Митним Союзом – активізації інших. Формування інституційного середовища в Україні відбувається хаотично без чіткої зваженої політики, що негативним чином впливає на конкурентоспроможність окремих секторів економіки, погіршує загальний стан продовольчого ринку. Більш стабільним на сьогоднішній день для розвитку вітчизняного продовольчого ринку є формування ринкової інфраструктури, від ефективності якої залежить не лише формування економічних відносин учасників ринку, але і забезпечення продовольчої безпеки в країні в цілому шляхом покращення якості продукції, зниження цін шляхом зменшення трансакційних і логістичних витрат, втрат від псування продукції, розширення асортименту тощо.

В умовах нестабільності політично-економічного курсу країни формування належної ринкової інфраструктури сприятиме зростанню стійкості вітчизняних товаровиробників та учасників продовольчого ринку до ризиків зовнішнього середовища, підвищить їх конкурентоспроможність, забезпечить реалізації політики лояльності до покупців, дозволить зміцнити партнерські стосунки між учасниками ринку.

Ринкова інфраструктура, законодавча база (нормативно-правові акти), інституції та інститути ринку є складовими інституційного механізму, який

разом з господарським механізмом визначає формування та розвиток продовольчих ринків.

Львівська область знаходиться в надзвичайно вигідних умовах з позиції перспектив розвитку товарних ринків. Це обумовлено і територіальним розташуванням прикордонного регіону, в результаті чого на початку ХХІ століття інфраструктура продовольчого ринку почала набувати рис, характерних як і для вітчизняних ринків збуту, так і країн Європейського Союзу за рахунок трансферу нових технологій, досвіду, інвестицій.

Львівська область останніми роками поступається іншим регіонам України в лідерстві щодо виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, що негативним чином впливає на розвиток регіонального ринку продовольчих товарів, структуру споживання та сальдо зовнішньої торгівлі регіону. В результаті вітчизняні товаровиробники втрачають власні конкурентні позиції, зменшують обсяги виробництва або ж знаходяться в зоні ризику для поглинання великотоварними підприємницькими структурами – агрохолдингами. В таблиці 2.19 наведено основні типологічні характеристики окремих сегментів продовольчих ринків України у 2013 році. З метою виділення ролі регіонів в формуванні вітчизняних продовольчих ринків нами було розраховано традиційний показник концентрації — індекс концентрації чотирьох найбільших продавців на ринку (CR4).

Таблиця 2.19

Типологічні характеристики окремих сегментів продовольчих ринків
України у 2013 році*

№	Сегмент ринку	Конкурентне становище на ринку	Загальні обсяги виробництва в Україні, тис. т	Індекс концентрації (лідери-регіони з виробництва)
1.	Зерновий сегмент	Висококонкурентний ринок з державним регулюванням і ситуативними проявами монополії та олігополії з боку зернотрейдерів при закупівлях урожаю	63051,3	29,1 % (Полтавська, Вінницька, Черкаська, Кіровоградська)
2.	Молочний сегмент	Моносонія	11488,2	24,9% (Волинська, Полтавська, Львівська, Житомирська)
3.	Сегмент овочів	Висококонкурентний ринок	9872,6	30,1 % (Херсонська, Харківська, Дніпропетровська,

				Донецька)
4.	М'ясний сегмент	Моносонія	3379,6	38,6% (Черкаська, Київська, Дніпропетровська, Вінницька)
5.	Ячний сегмент	Олігополія	19614,8 **	38,3% (Київська, Донецька, Хмельницька, Харківська)

*Джерело: розраховано на основі [55]

** - млн. шт.

Оскільки деякі показники, які характеризують розвиток продовольчих ринків, визначаються динамікою, в процесі визначення основних типологічних характеристик обраних сегментів ринків доцільно дослідити динаміку обсягів виробництва окремих видів продукції, що дасть змогу описати усереднену для "передісторії" тенденцію процесу, що вивчається, у часі та його зовнішні прояви. Результат в даному випадку пов'язується лише з плином часу і не залежить від учасників ринку, ринкової інфраструктури, цінової політики тощо. Для кожного з аналізованих сегментів ринку нами була використана лінійна модель та часовий ряд обсягів виробництва за 2007-2013 рр.:

$$y = f(t) + \varepsilon \quad (2.1)$$

де (f_t) – детермінована не випадкова компонента процесу (явища), ε – стохастична випадкова компонента процесу [9].

За умови збереження існуючих умов розвитку продовольчих ринків тенденції цих процесів можна описати наступним чином:

$$1) \text{ ринок зерна - } y = 37329,3 + 3220,57t \quad (2.2)$$

$$2) \text{ ринок м'яса та м'ясопродуктів - } y = 2638 + 71,39t \quad (2.3)$$

$$3) \text{ ринок молока та молочних продуктів - } y = 12575,47 - 232,6t \quad (2.4)$$

$$4) \text{ ринок овочів - } y = 7384,7 + 688,76t \quad (2.5)$$

$$5) \text{ ринок яєць - } y = 17871,4 + 1154,8t \quad (2.6)$$

Оскільки побудовані рівняння тренду добре описують досліджувані явища, вони можуть бути використанні при прогнозуванні обсягів виробництва окремих видів продукції на перспективу, однак лише в тому випадку, якщо

умови, які визначають тенденцію розвитку у минулому, не зазнають значних змін у майбутньому.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновки, що лише ринок молока та молочних продуктів характеризується негативною динамікою до скорочення, що пов'язано з проблемами скорочення сировинної бази молочної промисловості, нестабільності зовнішніх ринків збуту для українських молокопереробних підприємств.

Провівши оцінку побудованих часових моделей було встановлено, що всі вони характеризуються лінійною залежністю, достовірно описують динамічні процеси з виробництва зернових, овочів, молока, м'яса в живій вазі та яєць та можуть бути використанні для прогнозування в короткостроковому періоді.

На сьогоднішній день ринки сільськогосподарської продукції, які є складовою продовольчих ринків, характеризуються дисбалансом вискоєфективного розвитку великотоварних конкурентоспроможних виробників та низьким рівнем ефективності виробництва середніх та дрібних виробників, значною часткою посередників на ринку та незбалансованою ціновою політикою на ринку. Означений аспект проблем знаходиться в площині регуляторної політики держави, зокрема на ринку яєць, молока, зернових, м'яса. В цих умовах органи державної влади повинні стати визначальною складовою інституційної структури інфраструктури продовольчого ринку (рис.2.5)

Основною функцією виробничої інфраструктури продовольчого ринку є забезпечення безперервності і безперебійності процесів, пов'язаних з доведенням продовольчої продукції від виробника до споживача. Виробнича інфраструктура на думку окремих науковців реалізується в таких видах економічної діяльності, як заготівля, зберігання, транспортування, пакування, ремонтно-технічне забезпечення, агрохімічне і ветеринарно-санітарне обслуговування [54].

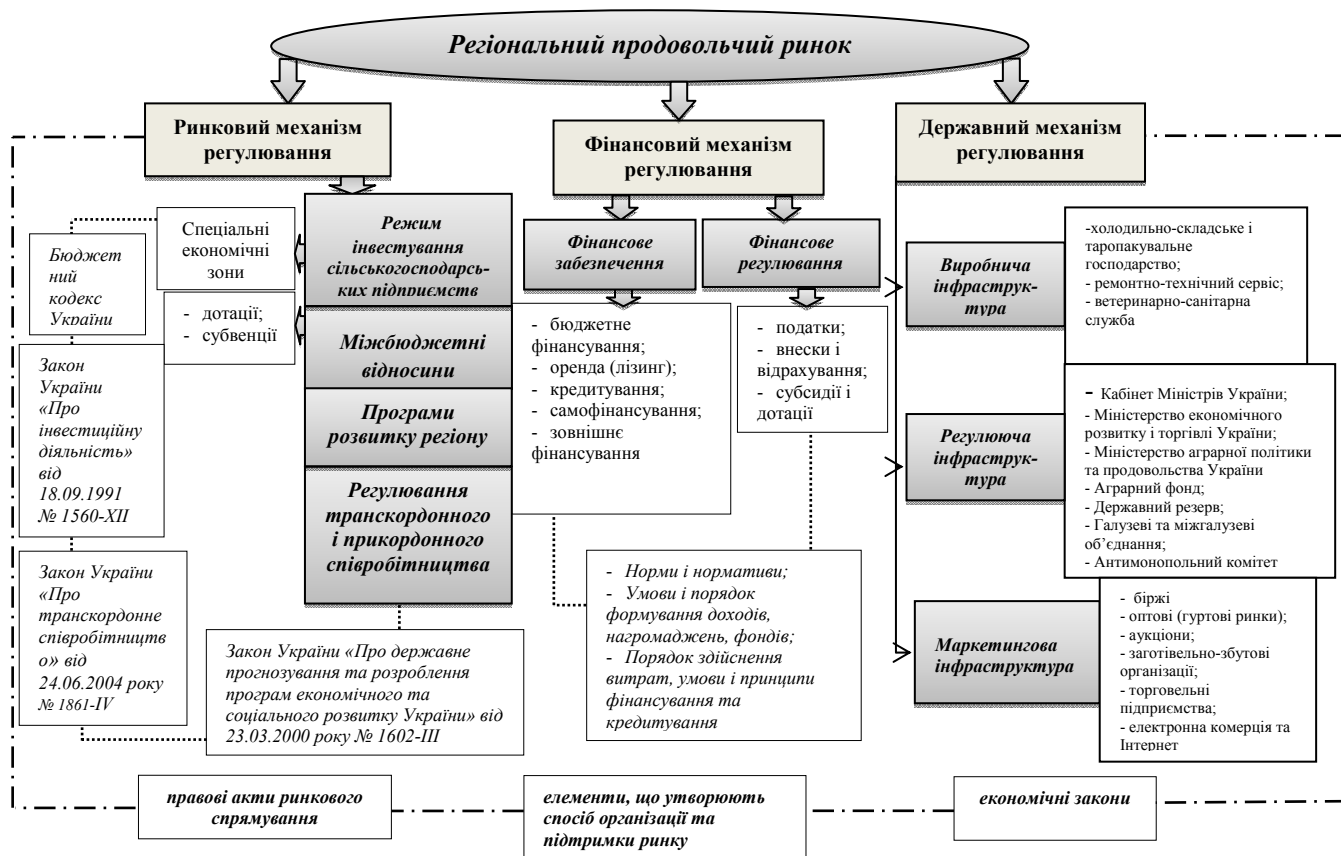

Рис. 2.5. Система інституційно-організаційного забезпечення регіонального продовольчого ринку*

*Джерело: розроблено автором

Маркетингова інфраструктура продовольчого ринку дещо переплітається з виробничою інфраструктурою, однак якщо проаналізувати системи розподілу продукції в продовольчому комплексі і виключити аграрні підприємства, підприємства харчової і переробної промисловості, особисті господарства населення (що відноситься до сфери виробництва), то всі інші учасники комерційних процесів за каналами реалізації формуватимуть безпосередньо маркетингову інфраструктуру продовольчого ринку.

Суттєвий вплив на розвиток маркетингової інфраструктури продовольчого ринку на сьогоднішній день відіграє структура каналів реалізації та частка посередників на окремих сегментах ринків. Деякі науковці виділяють три рівні посередників:

1. Посередники першого рівня, які виконують певний перелік логістичних та збутових послуг на досить не вигідних для первинних товаровиробників умовах;

2. Посередники другого рівня (великі за масштабами операцій) обслуговують внутрішній ринок та виконують масштабні закупки для експортерів, їх постачальниками є посередники першого рівня і досить часто великі товаровиробники;

3. Посередники третього рівня складають підприємства-експортери, підприємства держрезерву та великі переробні підприємства [120, с. 33].

Прямий збут продукції в окремих сегментах продовольчих ринків займає незначну частку, що негативним чином позначається як на доходах товаровиробників, так і ціновій політиці продовольчого сегменту. В прямому збуті сільськогосподарської продукції зацікавлені, в першу чергу, переробні підприємства, для яких закупівля сировини за значно меншою ціною та на сприятливих умовах є більш, ніж привабливою, що сприяє укладанню взаємовигідних угод та довготривалій співпраці. Реалізація продовольчої продукції кінцевому споживачу (населенню) підпадає під дію регуляторної політики держави, що здійснюється за рахунок діяльності регулюючої інфраструктури інституційного забезпечення продовольчого ринку, дії як державних інститутів, так і саморегулюючих інститутів, професійних та міжпрофесійних об'єднань, спілок тощо.

Шпикуляк О. Г. виділяє наступні рівні державного регулювання ринку:

1. Макрорівень – загальна політика регулювання;
2. Мезорівень – обласні і районні владні інститути, втілення регуляторної політики уряду та ініціативи в межах компетенцій;
3. Макрорівень – регулювання має рекомендаційний характер без втручання в господарську діяльність [262, с. 254].

На основі проведених досліджень, автором визначено основні складові ринкового механізму державного регулювання регіонального продовольчого ринку:

- Програми розвитку регіону, які мають контролюватися різними рівнями врядування (державою та обласними, районними, місцевими органи влади), з

метою виявлення і реалізації потенціалу розвитку регіону за допомогою державних та регіональних інструментів регулювання (прогнозів, планів, законодавчої бази, грошово-кредитної, фінансової (податкової) систем тощо). Основними законодавчими актами, які здійснює контроль за розвитком регіону, є ЗУ «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України» від 23.03.2000 року № 1602-III, Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 р. № 2850-IV, Стратегії розвитку регіону.

У Львівській області діє Стратегія розвитку Львівської області до 2015 року, а також розробляється проект «Стратегії розвитку Львівської області до 2020 року»

- Міжбюджетні відносини, які включають чіткий ефективний механізм надання державної підтримки розвитку регіону. Нормативно-правовим забезпеченням є Бюджетний кодекс України, Указ Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» від 25.05.2001 року № 341/2001;
- Режим інвестування регіону. На активізацію інвестиційної діяльності регіону позитивний вплив має утворення мережі на територіях пріоритетного розвитку спеціальних (вільних) економічних зон і територій з спеціальним режимом інвестиційної діяльності. Метою створення спеціальних економічних зон є залучення іноземних інвестицій, активізація, разом з іноземними інвесторами, підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку [226]. Нормативно-правовим актом регулювання є Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» зі змінами і доповненнями від 19.01.2006 року N 3370-IV.

На території Львівської області функціонують дві спеціальні економічні зони «Яворів» і «Курортполіс Трускавець».

- Регулювання транскордонного і прикордонного співробітництва. Нормативно-правовим актом регулювання є Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 № 1861-IV.

Львівська область, як прикордонний регіон, входить до складу євро регіона «Карпати-Україна» разом із Закарпатською, Івано-Франківською та Чернівецькою областями. Основною метою створення євро регіону є активізація регіонального співробітництва між територіальними громадами та органами державної влади прикордонних регіонів кількох держав зі спільним кордоном.

Необхідно зазначити, що з моменту проголошення незалежності України зроблено значні кроки в напрямку створення організаційно-інституційних засадах здійснення регуляторної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях. До основних інструментів державного регулювання продовольчого ринку можна віднести податкову, бюджетну, цінову, фінансову, інвестиційну політику. З 14 грудня 2012 року основні завдання, функціональні обов'язки та права стосовно регулювання усіх питань розвитку аграрного та продовольчого ринку в Україні покладені на структурний підрозділ при Міністерстві аграрної політики та продовольства України – Департамент стратегії та економічного розвитку. При цьому міністерство, так само як уряд, може видавати власні нормативно-правові акти, які мають підзаконний характер.

Реалізація державної політики в сфері регулювання продовольчого ринку на регіональних рівнях здійснюється через органи місцевої влади та самоврядування, на які покладена функція контролю за виконанням правил торгівлі на місцевих продовольчих ринках, ветеринарних і санітарних правил, інших нормативно-правових актів, сприяння виділення ділянок під гуртові та місцеві ринки, інформаційна підтримка, забезпечення моніторингу цін тощо. Важливу роль в цьому процесі відіграють Департамент агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій, районні управління

агропромислового розвитку, міські та сільські ради. В сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами контроль за цінами на продовольчі товари здійснюють представники Державної інспекції України з контролю за цінами, Державної інспекції України з питань захисту прав споживачів та інші.

Так, аналіз цінової ситуації на продовольчому ринку в розрізі регіонів України здійснює Департамент бюджетної політики та соціального захисту (за даними моніторингів Мінекономрозвитку України). Фактично державне регулювання ринку продовольства України було започатковане у 1997-2000 роках з прийняттям Законів України щодо ринку цукру і зерна, імпорتنих квот тощо. Для порівняння: в країнах Європейського Союзу діє спільна аграрна політика щодо розвитку 22 продовольчих ринків.

В умовах реалізації євроінтеграційних намірів та ініціатив України щодо підписання торговельних угод на державні органи влади окрім регуляторних функцій покладається ще інформаційна підтримка процесів адаптації вітчизняного продовольчого ринку до можливих змін. Так, проведений аналіз інформаційної підтримки виявив наступні інститути, що висвітлюють взаємовідносини України-Європейського Союзу: Європейська служба зовнішніх дій EEAS, Урядовий портал, Міністерство закордонних справ України, Представництво Європейського Союзу в Україні та інші. Покращення роботи інформаційно-консультаційних центрів, створених регіонах за сприяння місцевих органів влади дасть можливість підтримати учасників продовольчого ринку в умовах мінливого ринкового середовища та зменшити дію негативних чинників на процеси, які відбуваються як на внутрішньому ринку, так і зовнішніх. Важлива роль в цьому відводиться громадським установам та організаціям, аналітичним агентствам, галузевим спілкам.

В країнах Європейського Союзу діє чимало інституцій, які займаються проблематикою управління продовольчим ринком. Законодавчо в країнах ЄС регулювання продовольчого ринку здійснюється в рамках реалізації спільної сільськогосподарської політики в 27 країнах-членах ЄС. В сусідній Польщі

однією з таких інституцій, що виконує роль сполучної ланки агентства FADN (Farm Accountancy Data Network) є Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Źywnościowej (<http://www.ierigz.waw.pl/>), діяльність якого направлена на надання бухгалтерських даних з репрезентативної вибірки господарств FADN і національних центрів прийняття рішень, консультативних, науково-дослідних з подальшою передачею отриманих даних учасникам ринку, сільськогосподарським виробникам у вигляді окремих звітів та результатів порівняльного аналізу. Наукові інститути відіграють одну з визначальних ролей в системі інституційного забезпечення функціонування продовольчого ринку. Проведене дослідження підтвердило, що подібні установи є і в інших країнах Європейського Союзу.

За даними Інституту економіки сільського господарства та продовольства Польщі основною темою дослідження цієї установи, починаючи з 2011 року, є дослідницька програма «Конкуренентоспроможність польської харчової промисловості в контексті глобалізації та європейської інтеграції». Відповідно основними напрямками діяльності зазначеного інституту є експертна оцінка та дослідження ситуації в секторі продовольства та розвитку сільських територій з подальшим оприлюдненням результатів дослідження у власних публікаціях інституту, зокрема листах, доповідях, монографіях, аналітичних довідках, статтях тощо з безкоштовним розміщенням на веб-сайті інституту (www.ierigz.waw.pl). Одержувачами результатів наукових досліджень Інституту IERiGŹ-PIB у 2013 році стали близько 380 установ у всій країні.

На жаль, в Україні більшість учасників продовольчого ринку мають обмеження щодо використання результатів дослідження. Незважаючи на появу чималої кількості аналітичних агентств, що спеціалізуються на дослідженні продовольчого ринку (Аграрна біржа, Агроринок Херсонщини, Аграрний Союз України, Український клуб аграрного бізнесу), багато з них носить комерційний характер діяльності і тому доступ до результатів дослідження здійснюється на комерційній основі, що не завжди прийнятно для невеликих

фермерських господарств та підприємств з первинною переробкою та господарств населення.

В Україні більш представлені організації, діяльність яких стосується моніторингу, дослідження та регулювання аграрного, а не продовольчого ринку, хоча в напрямках діяльності останніх він присутній (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

Порівняльна характеристика діяльності окремих організацій, що спеціалізуються на дослідженні та регулюванні продовольчого ринку, 2013 р.

№ п/п	Назва організації	Основні напрямки діяльності
1	Аграрний Союз України	- розробка пропозиції до проектів законів, постанов Уряду, інших нормативних актів; - аналіз аграрних ринків та цін; - міжнародна співпраця.
2	Інститут економічних досліджень та політичних консультацій	Дослідження, що стосуються продовольчого ринку, носять лише частковий характер в частині діяльності Центру економічних досліджень
3	Аграрна біржа	- здійснення біржової торгівлі; - нормативно-правове забезпечення; - навчання щодо використання електронної торговельної системи ЕТС; - аналітичний огляд аграрних ринків.
4	Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України	- ведення реєстру експортерів харчових продуктів та неїстівних продуктів; - надання ветеринарних, фітосанітарних сертифікатів; - обмеження обігу товарів тощо.
5	Агенція AgriSurvey	- проект Асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» (УКАБ), що надає повний спектр мульти-клієнтських та індивідуальних маркетингових досліджень для агробізнесу.
6	Інститут розвитку аграрного ринку	- участь в розробці нормативно-правових актів, моніторинг ефективності державної політики; - розробка заходів по зменшенню державного контролю аграрних ринків; - розробка стратегії розвитку відновлювальних джерел енергії.

*Джерело: побудовано автором на основі даних організацій

Аналізуючи законодавчу базу України щодо забезпечення розвитку регіонального продовольчого ринку, нами було виділено основні базові законодавчі і нормативно-правові акти (рис. 2.6).

За період 2000-2013 в Україні було прийнято всього 148 нормативно-правових актів, з яких 26 дотаційного характеру, щодо регулювання та розвитку продовольчого ринку (табл. 2.21)

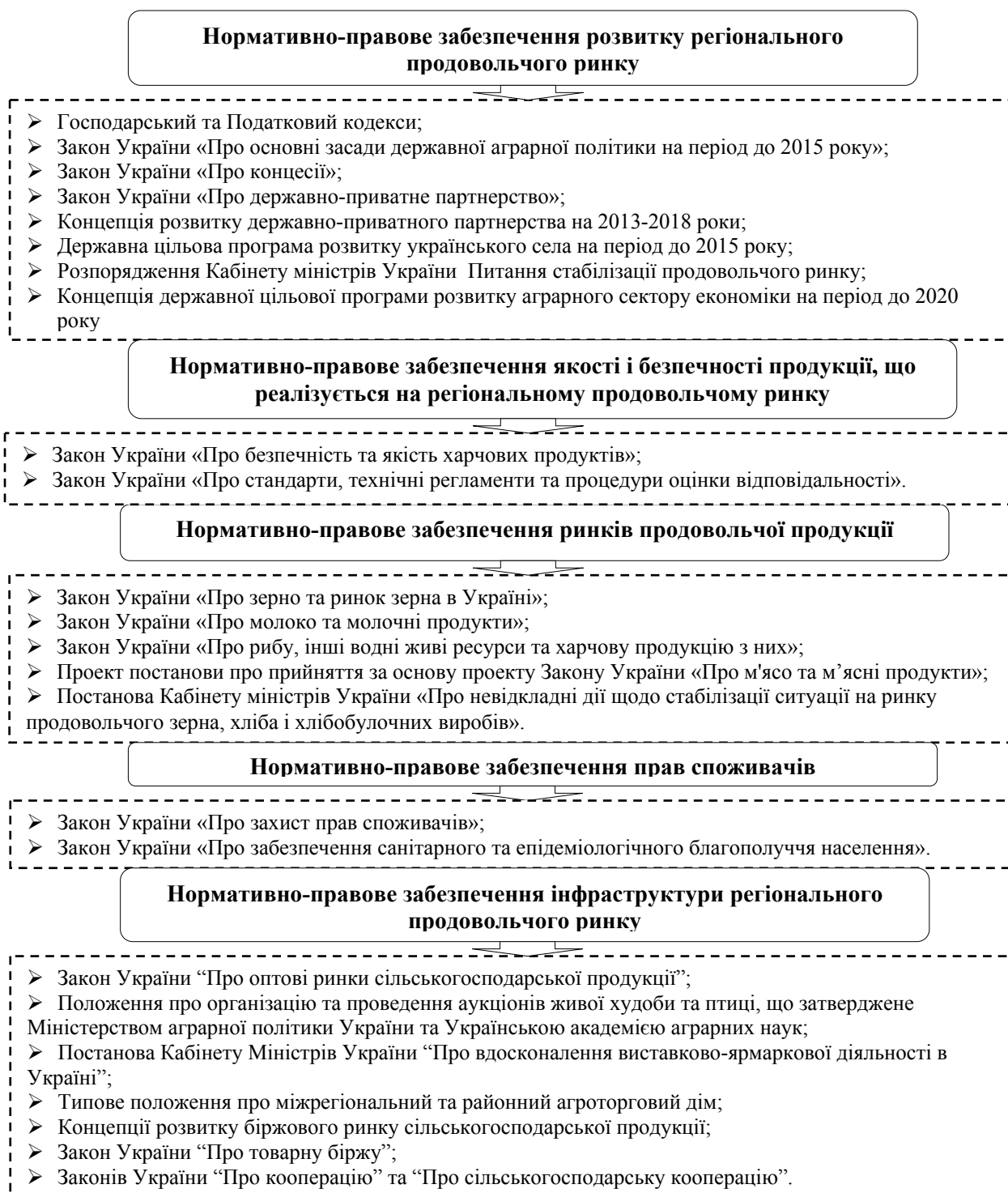

Рис. 2.6. Нормативно-правове забезпечення розвитку регіонального продовольчого ринку*

*Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.21

Кількість прийнятих нормативно-правових актів у розрізі окремих ринків в Україні у 2000-2013 рр.

№	Вид ринків	Нормативно-правових актів	
		Усього	У т.ч. дотаційного характеру
1.	Гуртові та роздрібні ринки с-г продукції	18	-
2.	Ринок зерна	77	10
3.	Ринок овочів	4	1
4.	Ринок картоплі	2	-
5.	Ринок цукру	18	7
6.	Ринок льону	4	1
7.	Ринок молока	10	4
8.	Ринок продукції тваринництва	12	3
9.	Ринок продукції птахівництва	3	-
10.	Всього	148	26

*Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [183, с. 52-58]

На жаль, Україна з часів незалежності дещо відстала в законодавчому регулюванні системи збуту продуктів харчування. Так, для сільськогосподарських підприємств, які виступають основним джерелом сировинної бази харчової промисловості, до 2009 року не було прийнято закону, який регулював би ринок сільськогосподарської продукції (табл. 2.22).

Таблиця 2.22

Ключові етапи розвитку продовольчого ринку Львівської області

№	Період	Опис етапу
1.	12 травня 1991 р	Прийняття Закону України «Про захист прав споживачів» (із змінами та доповненнями)
2.	1991 рік	Засновано торгове підприємство "Шувар", яке розпочало свою діяльність як магазин роздрібною торгівлі у м. Львові
3.	23 грудня 1997 рік	Прийняття Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (із змінами та доповненнями)
4.	9 червня 1999 р.	Постанова Кабінету Міністрів України «Про оптові продовольчі ринки»
5.	26 лютого 2002 р.	Затвердження Правил торгівлі на ринках
6.	2002 р.	Початок реалізації масштабного проекту розбудови Регіонального Аграрного Центру (РАЦ) у Західному регіоні України
7.	2002 р.	Відкриття першого супермаркету «Арсен» у м. Львові
8.	11 липня 2003 р.	Затвердження Правил роздрібною торгівлі продовольчими товарами
9.	2005 р	ТОВ «Шувар» присвоєно кредитний рейтинг УССС. Шувар став учасником ринку цінних паперів – розміщено облігації першого випуску серії А на суму 4,486 млн. грн.
10.	2006 р.	Відкриття у м. Львові гіпермаркету «Metro Cash & Carry»
11.	19 листопада	Схвалено Концепцію Державної цільової програми створення

№	Період	Опис етапу
	2008 р.	оптових ринків сільськогосподарської продукції
12.	25 червня 2009 р.	Прийнятий Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції»
13.	2009 р.	Створення ТзОВ ОРСП "Шувар" для набуття статусу ринку сільськогосподарської продукції
14.	29 листопада 2009 р.	Прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання організації продовольчих, непродовольчих та змішаних ринків»
15.	Травень 2012 р.	Система управління ТзОВ «Ринок сільськогосподарської продукції «Шувар» була сертифікована у відповідності з міжнародним стандартом системи менеджменту якості 9001-2008
16.	Грудень 2012 р.	Прийняття в 2-му читанні Закону України «Про продовольчу безпеку України»

**Джерело: розроблено автором*

Лише 25 червня 2009 року був прийнятий Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції», що стало логічним продовженням виконання Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2008 р. № 1447-р, згідно якого схвалено Концепцію Державної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції.

В зазначеному Законі України чітко визначено інфраструктуру оптового ринку сільськогосподарської продукції як систему обслуговуючих структур, споруд, будівель, систем, мереж, ліній, служб, складських приміщень, сховищ, залів, площадок, павільйонів, обладнання, транспорту, під'їзних та внутрішніх шляхів, засобів зв'язку, що включені до проекту (бізнес-плану) організації діяльності юридичної особи у статусі оптового ринку сільськогосподарської продукції.

Враховуючи схожість умов реалізації та зберігання продукції, структуру продовольчого ринку з ринком сільськогосподарської продукції, доцільно було б на законодавчому рівні аналогічним чином розширити визначення інфраструктури продовольчого ринку, оскільки в постанові Кабінету Міністрів України від 9 червня 1999 року № 997 «Про оптові продовольчі ринки» дещо звужено визначено інфраструктура оптового продовольчого ринку як територія, на якій розміщується торговий центр з торговельним залом та мережею приміщень і споруд для доробки і забезпечення режимного зберігання

продукції (сховища, склади, сортувально-пакувальні лінії, обладнання для охолодження продукції та спеціальний транспорт).

Сьогодні в провідних країнах Європейського Союзу, і в інших країнах, які успішно здійснюють міжнародну торгівлю продовольчими товарами та інтегруються в світовий економічний простір, приділяють більше уваги логістичним системам, інформаційному забезпеченню та підтримці тощо, що дозволяє здійснювати гуртову та роздрібну торгівлю на внутрішніх та зовнішніх ринках більш успішно.

Світовий ринок продовольчих товарів сьогодні характеризується високим рівнем конкуренції, в результаті чого постійно загострюється боротьба між виробниками за споживача, з іншої сторони – кінцевий споживач знаходиться в пошуку кращого товару належної якості і ціни. Аналогічна ситуація і на ринку продовольчих товарів Львівської області, для якого характерними рисами є засилля товарів сумнівної якості українського та іноземного виробництва, постійне підвищення цін, відсутність програм лояльності місцевих виробників до населення (за винятком програм лояльності мереж супермаркетів та гіпермаркету «Metro Cash & Carry»).

Сьогодні важко зустріти виробника хлібобулочних, молочних чи м'ясних виробів, який співпрацює з кінцевими споживачами через систему дисконтних карток, бонусних балів тощо. В цих умовах розвиток регіонального продовольчого ринку можливий на основі реалізації стратегій розвитку багатоканальної торгівлі в кожному з сегментів ринку, що дасть змогу дослідити і виявити нові канали чи нові формати магазинів.

В таблиці 2.23 здійснено оцінку каналів торгівлі на ринку продовольчих товарів в Львівській області.

Порівняльний аналіз каналів торгівлі на ринку продовольчих товарів
Львівської області*

№	Канал торгівлі	Особливості каналу	Приклад каналу	Недоліки та переваги каналу
1.	Дисканутер	Магазин з широким асортиментом товарів за гуртовими цінами. Основний фокус – продовольчі товари та товари широкого вжитку	Німецька мережа міжнародних дискаунтерів Lidl	В Україні немає мережі «дешевих супермаркетів». Їх поява можлива з врегулюванням земельного питання, вирішенням бюрократичних питань та стабілізацією економічного і політичного середовища
2.	Супермаркет	Великий магазин, що пропонує повний асортимент продуктів харчування і напоїв, предметів домашнього вжитку, косметики тощо	Супермаркет «Сільпо»	Проблеми, пов'язані з розвитком супермаркетів в районних центрах
3.	Гуртовий магазин самообслуговування / великий торгівельний центр, гіпермаркет	Підприємства торгівлі, що реалізують продовольчі і непродовольчі товари універсального асортименту, переважно по формі самообслуговування. Великий асортимент, великі торгові площі.	Продовольчий гіпермаркет «Ашан»	Високі бар'єри для використання каналу місцевими та невеликими виробниками. Великі об'єми реалізації та популярність серед споживачів.
4.	Універмаг	Великий магазин, що здійснює торгівлю широким асортиментом продовольчих і/або промислових товарів	Універмаг «Львів»	Низький рівень популярності каналу серед споживачів, торгівля переважно промисловими товарами
5.	Спеціалізований магазин, який працює за франчайзингом	Асортимент певних категорій товарів, що пропонується за привабливими цінами	ТМ «Родинна ковбаска»	Неспроможність задовольнити комплексний попит. Високі темпи розвитку каналу.
6.	Спеціалізований магазин	Торгівля здійснюється широким асортиментом товарів однієї або декількох (на більше чотирьох) товарних груп	ПП «Молочні дари»	Неспроможність задовольнити комплексний попит населення. Високі можливості для використання каналу місцевими виробниками
7.	Гуртовий ринок сільськогосподарської продукції	Здійснення гуртової торгівлі сільськогоспо-дарською продукцією та продуктами харчування	Гуртовий ринок «Шувар»	Високі темпи розвитку. Орієнтир на великі партії для подальшої реалізації в роздрібній торгівлі
8.	Роздрібні ринки	Місце роздрібною торгівлі продуктами харчування	Ринки м. Львова та районних центрів	Значна частка посередників – продавців, низькі умови контролю якості продукції. Можливість для реалізації продуктів харчування, вироблених в господарствах населення

№	Канал торгівлі	Особливості каналу	Приклад каналу	Недоліки та переваги каналу
9.	«Товари поштою»	Реалізація продукції зі спеціалізованих товарних категорій	Еверест логістика для приватних користувачів	В Україні майже не використовується. Проблема застосування полягає в тому, що харчові продукти повинні потрапляти до споживача дешевими, охолодженими і свіжими. Основним різновидом є доставка продуктів харчування в системі громадського харчування.
10.	Газетний кіоск	Торгівельна точка, розташована територіально близько до покупця, пропонує продтовари і снеки	Хлібний кіоск «Хлібна хата»	Низькі затрати для розвитку мережі, популярність у споживачів. Невеликі обсяги реалізації. Мобільність торгової точки.
11.	Магазини «біля дому»	Імпульсна та «зручна» купівля	Продуктові магазини	Висока конкуренція. Один з небагатьох каналів реалізації в сільській місцевості
12.	Телевізійний продаж	Купівля з крісла, розташованого перед телевизором	TopShopTV	В Україні як канал не використовується для реалізації продовольчих каналів
13.	Інтернет-магазин	Місце в Інтернеті, де прямий продаж товарів споживачеві, враховуючи доставку	http://gurtivonka.com/	Приваблива цінова політика. Низькі затрати на розвиток каналу. Проблеми з захистом прав споживачів та контролем якості продукції.

*Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [170, с. 195]

У Львівській області спостерігається дві основні тенденції щодо розвитку та використання каналів реалізації продовольчих товарів. З одного боку – концентрація в м. Львові гуртових ринків та торгових точок (гіпер- і супермаркетів), для яких характерними рисами є великі об'єми реалізації, високі конкурентні позиції, що дозволяють їм самостійно визначати асортимент продукції та обирати постачальників, вести цінову політику. Великі торгівельні центри не завжди доступні для місцевих виробників продовольчих товарів як канал реалізації, що успішно сприяє розвитку невеликих спеціалізованих магазинів та системи франчайзингу. В інших населених пунктах основними каналами збуту є мережа магазинів «біля дому», кіосків, продуктових ринків, що впливає на темпи розвитку і структуру продовольчого ринку в адміністративних районах (табл. 2.24).

Таблиця 2.24

Наявність об'єктів роздрібної торгівлі в розрізі адміністративних районів
Львівської області, одиниць

№	Район	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 р до 2007 р., %
1.	Львівська область	4794	4515	4281	4143	4078	3907	3741	78
2.	м. Львів	1851	1703	1675	1592	1624	1591	1558	84,2
3.	м. Борислав	56	48	42	40	40	44	37	66,1
4.	м. Дрогобич	176	171	156	156	160	150	142	80,7
5.	м. Моршин	17	17	14	16	14	14	18	105,9
6.	м. Новий Розділ	43	42	40	39	43	37	33	76,7
7.	м. Самбір	123	104	103	101	92	90	84	68,3
8.	м. Стрий	104	114	111	111	115	108	99	95,2
9.	м. Трускавець	83	76	72	80	78	76	80	96,4
10.	м. Червоноград	142	147	142	139	133	127	133	93,7
<i>Адміністративні райони</i>									
11.	Бродівський	91	88	81	84	78	73	75	82,4
12.	Буський	77	73	64	60	56	54	51	66,2
13.	Городоцький	88	80	70	66	67	69	62	70,5
14.	Дрогобицький	75	64	62	56	53	50	46	61,3
15.	Жидачівський	103	97	88	81	74	69	65	63,1
16.	Жовківський	189	197	185	183	168	145	129	68,3
17.	Золочівський	119	114	106	104	101	102	102	85,7
18.	Кам'янка-Бузький	119	114	92	82	80	75	71	59,7
19.	Миколаївський	96	89	84	79	78	72	69	71,9
20.	Мостиський	122	118	111	102	103	97	90	73,8
21.	Перемишлянський	77	73	68	67	67	58	55	71,4
22.	Пустомитівський	166	177	168	183	187	181	178	107,2
23.	Радехівський	70	64	65	61	53	32	31	44,3
24.	Самбірський	101	97	97	91	86	78	71	70,3
25.	Сколівський	133	130	112	106	104	94	94	70,7
26.	Сокальський	144	139	126	121	116	126	109	75,7
27.	Старосамбірський	149	147	137	127	118	116	101	67,8
28.	Стрийський	67	34	28	33	31	28	26	38,8
29.	Турківський	48	41	42	43	38	36	33	68,8
30.	Яворівський	165	157	140	140	121	115	99	60

*Джерело: систематизовано автором на основі за даними [47]

Економічна криза 2008 року призвела до скорочення кількості об'єктів роздрібної торгівлі і в Львівській області загалом, так і окремих її містах і районах зокрема (за винятком м. Стрий та Пустомитівського району). Загалом у 2013 році на м. Львів припадало 41,6% усіх об'єктів роздрібної торгівлі.

Важливими чинниками, які впливають на розвиток мережі роздрібної торгівлі в регіоні, є прикордонне розташування Львівської області, насичення

ринків імпортною продукцією, а також дисбалансом у темпах розвитку сільських і міських територій. Однак темпи розвитку гуртового ринку продовольчих та непродовольчих товарів Львівської області у 2000-2013 рр. суттєво відрізнялися (рис. 2.7).

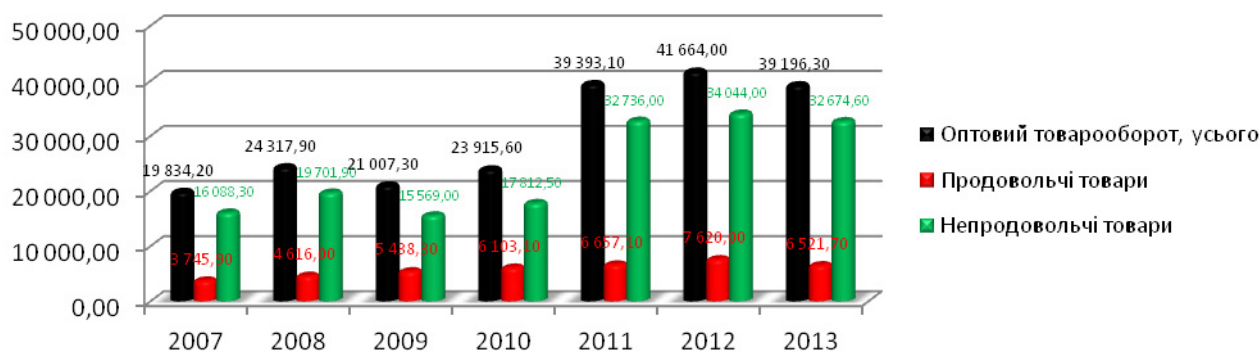

Рис. 2.7. Динаміка обсягів гуртової торгівлі в Львівській області, млн. грн.*

*Джерело: побудовано автором на основі [47]

Важливим чинником, що стимулював розвиток магазинів з системою самообслуговування в Західному регіоні України, є зростання вимог споживачів до каналів збуту та їх психологічна готовність до інноваційних методів обслуговування. Так, на початку XXI століття в Львівській області суттєво підвищилися міграційні потоки корінного населення в країни Європейського Союзу з одночасним зростанням потоків іноземних туристів (у 2000-2003 роках офіційно Львівську область відвідало 23,0-34,6 тис. осіб іноземних туристів). Це вплинуло на розвиток інфраструктури продовольчого ринку, підходів до контролю системи якості та безпеки продуктів, формування цінової політики та роздрібного асортименту.

Дещо інша ситуація спричинила розвиток ринків сільськогосподарської продукції. З однієї сторони, до 2002 року в Україні спостерігалися кризові явища в сільському господарстві, що характеризувалися скороченням кількості сільськогосподарських підприємств та обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. З іншої сторони, починаючи з 2000 року суттєво зросла частка господарств населення в загальних обсягах виробництва картоплі –

98,9%, овочів – 95,5%, плодів та ягід – 98,7%, молока – 93,6%, яловичини – 83,4%, баранини – 100%, свинини – 97,9%, яєць – 88,1%, вовни – 100% відповідно.

Незважаючи на інтенсивний розвиток великотоварних підприємств (агрохолдингів) останніми роками, ситуація на зазначених сегментах ринку сьогодні суттєво не змінилася (за винятком виробництва продукції птахівництва та частково виробництва яловичини і свинини). Існування системи дотацій, розвиток великотоварних підприємств зумовило покращення ситуації в галузі тваринництва, однак і в 2013 році чимало сільськогосподарських підприємств Львівської області отримували збитки від реалізації м'яса ВРХ переробним підприємствам та на роздрібних ринках сільськогосподарської продукції.

В таблиці 2.25 наведено показники, що характеризують якість продукції тваринництва, що надходила на переробні підприємства Львівської області у 2012-2013 роках.

Таблиця 2.25

Середня вага однієї голови худоби, проданої господарствами населення переробним підприємствам Львівської області, кг*

№	Район	Велика рогата худоба		Свині		Вівці та кози	
		2012	2013	2012	2013	2012	2013
1.	Львівська область	473	472	142	183	46	-
2.	м. Дрогобич	465	--- ¹	-	-	-	-
3.	м. Стрий	500	--- ¹	-	--- ¹	-	-
4.	Бродівський	525	--- ¹	-	-	-	-
5.	Городоцький	500	--- ¹	194	--- ¹	-	-
6.	Дрогодицький	473	--- ¹	-	--- ¹	-	-
7.	Жовківський	519	459	109	-	-	-
8.	Пустомитівський	471	508	-	-	40	-
9.	Радехівський	461	--- ¹	121	--- ¹	48	-
10.	Самбірський	478	--- ¹	200	--- ¹	-	-
11.	Сокальський	488	--- ¹	-	--- ¹	-	-
12.	Стрийський	477	--- ¹	-	--- ¹	-	-
13.	Яворівський	419	--- ¹	-	--- ¹	-	-

*Джерело: власні узагальнення автора на основі [171]

---¹ – інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику»

Якщо при реалізації населенням як на місцевих ринках, так і переробним підприємствам овочів, картоплі, плодів і ягід якість цих продуктів знаходиться на належному рівні, то реалізація молока і молочної продукції за показниками якості і безпеки знаходиться в гіршому стані. Набагато краща ситуація при реалізації молока на переробку сільськогосподарськими підприємствами (табл. 2.26).

Таблиця 2.26

Якість молока, проданого сільськогосподарськими господарствами переробним підприємствам по ДСТУ 3662-97*

№	Район	Прийнято молока в перерахунку на базисну жирність		У тому числі							
				Вищого гатунку		І гатунку		ІІ гатунку		Негатункового	
		2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013
1.	Львівська область	29888	32399	6596	6734	22033	24522	1014	866	245	257
2.	м. Львів	3123	---1	-	---1	1868	---1	1010	---1	245	---1
3.	м. Дрогобич	1587	---1	-	---1	1587	---1	-	---1	-	---1
4.	м. Самбір	2535	---1	-	---1	2535	---1	-	---1	-	---1
5.	м. Трускавець	179	---1	-	---1	175	---1	4	---1	-	---1
6.	Жидачівський	270	---1	-	---1	270	---1	-	---1	-	---1
7.	Жовківський	2064	---1	-	---1	2064	---1	-	---1	-	---1
8.	Радехівський	18030	---1	5938	---1	12092	---1	-	---1	-	---1
9.	Самбірський	23	---1	-	---1	23	---1	-	---1	-	---1
10.	Сокальський	2077	---1	658	---1	1419	---1	-	---1	-	---1

*Джерело: власні узагальнення автора на основі [171]

---1 – інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику»

Загалом контроль якості продуктів на продовольчому ринку Львівської області здійснює ветеринарна служба, яка підпорядковується Управлінню ветеринарної медицини в м. Львові. Державні лабораторії ветеринарно-санітарної експертизи, що функціонують при гуртових та роздрібних ринках регіону, відповідають за якість і безпеку продукції тваринного і рослинного походження, здійснюючи:

1. Радіологічні дослідження.
2. Бактеріологічні дослідження.
3. Біохімічні дослідження.
4. Органолептичні дослідження.

Нажаль, не завжди продукція відповідає встановленим вимогам, зокрема це стосується продукції сумнівного походження.

Іншу частину сільськогосподарської продукції населення, фермерські господарства та сільськогосподарські підприємства мають можливість реалізувати на місцевих роздрібних та гуртових ринках, а також посередникам. Так, незважаючи на значні транспортні витрати, гуртовий ринок «Шувар» за даними компанії приваблює відвідувачів з 17 областей України, для яких вигідно здійснювати закритий логістичний тур – на Західну Україну і назад. Це в свою чергу позитивним чином впливає на розвиток продовольчого ринку Львівської області. Загалом науковці виділяють можливості та загрози розвитку продовольчого ринку Львівської області (табл. 2.27).

Таблиця 2.27

Можливості та загрози продовольчого ринку Львівської області

<i>Регіональний аспект реалізації продуктів харчування</i>	
Можливості	Загрози
Ріст добробуту регіонального споживача та зростання потоків туристів створює нові можливості для зростання продажів.	Недооцінка транспортних витрат. Реалізація на ринку продукції сумнівного походження.
Перенесення виробництва в регіони дозволить скоротити загальні виробничі витрати.	Виробники іноді переоцінюють купівельну спроможність споживачів у регіонах (особливо у вищому, середньому і преміум цінних сегментах).
<i>Ціновий аспект продовольчого ринку і роль супермаркетів</i>	
Забезпечення більшого торгового місця завдяки супермаркетам створює можливості для розширення асортименту. Використання приватних торгових марок супермаркетів невеликими виробниками окремих видів продукції.	Зростання розміру, кількості та частки в загальних обсягах реалізації супермаркетів призводить до застосування всеагресивнішої політики з боку останніх, які вимагають від виробників все більших знижок, рекламних бюджетів і кредитів
Великі виробники з добре функціонуючою системою логістики і хорошою якістю продукції мають конкурентні переваги перед малими підприємствами.	Великі магазини намагаються скоротити кількість постачальників, вимагаючи кваліфікованої логічної підтримки і якісних продуктів

*Джерело: систематизовано на основі [254, с. 18-19]

Загалом, проведений аналіз засвідчив, що інституційне середовище продовольчого ринку як Львівської області, так і України сьогодні перебуває в трансформаційному стані, що обумовлено зміною підходів до діючих правових

норм, механізмів функціонування, співпраці та взаємовідносин, викликаних трансформацією ринку продовольчих товарів. Інфраструктура продовольчого ринку Львівської області розвивається під впливом таких основних чинників: лідируючої ролі гуртового ринку сільськогосподарської продукції «Шувар» в Західній Україні, основних тенденцій розвитку гуртово-роздрібною мережі за каналами реалізації та особливостей територіального розташування Львівської області як прикордонного регіону, що визначає обсяги експортно-імпортних операцій з продажу продовольчих товарів.

Висновки до розділу II

1. У результаті аналізу регіонального продовольчого ринку Львівської області виявлено, що ринок зернових і зернобобових культур, м'яса та м'ясопродуктів, цукрових буряків протягом 2007-2013 років характеризувався прогресивним розвитком, натомість розвиток ринку молока та молочних продуктів та ринок хліба та хлібопродуктів носив регресивний характер.

2. Значне зменшення обсягів виробництва хліба та хлібопродуктів відбулося за рахунок суттєвого зменшення населення в області. Автором визначено основні проблеми та перспективи розвитку хлібопекарської галузі в області.

Встановлено, що скорочення поголів'я великої рогатої худоби, падіння внутрішнього попиту на молочну продукцію, обмеження експорту та інші причини призвели до зменшення обсягів виробництва молока.

3. Досліджено, що розвиток ринку продуктів тваринництва протягом аналізованого періоду характеризувався зростанням виробництва м'яса. Збільшення продукції відбувається за рахунок зростання виробництва м'яса птиці та свинини. Виробництво яловичини та телятини скорочується.

4. Аналіз ринку цукру показав, що незважаючи на те, що обсяги виробництва цукрових буряків зростають, обсяги виробництва цукру зменшуються. Як наслідок відбулося значне скорочення кількості цукрових заводів. Збут продукції зорієнтований на внутрішні потреби споживачів. Проте в останні роки намічається тенденція до збільшення обсягів експорту даного товару.

5. Проведені дослідження ринку плодоовочевої та фруктових продукції характеризується позитивними тенденціями розвитку ринку картоплі, овочів, плодів та ягід. Відбувається помітний ріст урожайності даних продуктів, збільшення валового збору.

6. Аналіз споживання продовольчої продукції населенням Львівської області в період 2007-2013 років встановив зменшення обсягів споживання по таких категоріях продуктів як хліб, молоко, риба та олія. Також до негативних

змін можна віднести зниження рівня економічної доступності продуктів харчування, великий відсоток імпортозалежності таких категорій товару як м'ясо, риба і ракоподібні. Серед позитивних змін слід відзначити, що споживання м'яса, яєць, картоплі, цукру протягом аналізованого періоду суттєво збільшилось. Рівень самозабезпечення та насиченості продуктами продовольчого призначення досить високий. А також відбувається помітне збільшення місткості ринку по більшості досліджуваних групах продовольчих товарів.

7. Дослідження цінового чиннику розвитку регіонального продовольчого ринку показав, що відбувається суттєве зростання як цін реалізації так і споживчих цін сільськогосподарської продукції приблизно в 1,5-2,5 рази за період 2007-2013 років.

8. Аналіз діяльності підприємств показав, що у Львівській області станом на 2013 рік працює велика кількість середніх і дрібних підприємств по випуску сільськогосподарської продукції. Так, найбільшими підприємствами Львівщини є Львівський хлібозавод №1 і №5, ТЗОВ «Барком», ЗАТ «Галичина», ВАТ «Львівський міський молочний завод», ВАТ «Радехівський цукровий завод».

9. Аналіз інституційного забезпечення регіонального продовольчого ринку дозволив виділити такі основні взаємопов'язуючі блоки: забезпечення функціонування інфраструктури продовольчого ринку, регулювання ринків продовольчих товарів на регіональних рівнях, розвиток системи центрів гуртової торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Аналіз нормативно-правової бази показав, що на сьогоднішній день законодавча база щодо стимулювання та розвитку регіонального продовольчого ринку досить слабка.

10. В результаті дослідження автором здійснено оцінку стану продовольчого ринку Львівської області за методом SWOT- аналізу.

11. Результати даного розділу опубліковані у роботах автора [86,100,102,103,104,113].

РОЗДІЛ III

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

3.1. Моделювання тенденцій розвитку регіонального продовольчого ринку

В багатьох країнах-членах ЄС широко застосовується стратегічне планування розвитку регіонів на основі визначення тенденцій розвитку окремих регіональних ринків, що дозволяє визначити основи політики, якої територія дотримуватиметься в процесі просторового планування. Воно стало необхідною частиною регіонального управління, оскільки регіони все частіше стикаються з проблемою невизначеності.

Для ефективної діяльності підприємства, економічного розвитку регіону або країни в цілому має бути постійний, ретельний аналіз та систематичне прогнозування попиту та пропозиції на всіх товарних ринках. Результати прогнозування діяльності підприємств і фірм враховуються у програмах підприємств з маркетингу при визначенні можливих масштабів реалізації продукції на регіональному рівні, очікуваних змін умов збуту і просування товарів у межах регіону.

Основним чинником формування попиту та пропозиції, його структури та обсягу, характеру споживання та інших ознак виступає населення, яке характеризується низкою ознак: демографічних, урбанізаційних, агломераційних, етнокультурних, релігійних тощо. Вони суттєво впливають на якість та стиль життя мешканців кожного регіону, а також на формування рівня умов та потреб населення. Сукупна дія даних чинників забезпечує механізм формування попиту населення на продовольчі товари, визначає його структуру та характер споживання.

На основі проведеного аналізу розвитку регіонального продовольчого ринку нами було виділено основні найбільш поширені чинники, що впливають на пропозицію на ринку продовольчих товарів регіону:

- рівень наявного доходу споживача – ключова детермінанта попиту (зростання доходів означає одночасне збільшення попиту);
- чисельність населення (збільшення кількості споживачів веде до підвищення пропозиції і навпаки);
- обсяги споживання виробленої продукції;
- рівень середньомісячної номінальної заробітної плати у сільському господарстві;
- чисельність поголів'я худоби та птиці в усіх категоріях господарств;
- посівні площі основних сільськогосподарських культур.

Врахування динаміки зміни вказаних показників та їх інтегративна оцінка виступають підставою для розробки відповідних моделей дослідження регіонального продовольчого ринку та окреслення на цій основі стратегічних орієнтирів його розвитку (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Динаміка показників, що впливають на пропозицію, взята за основу при побудові моделі

№	Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	Галузь							
<i>Споживання, кг</i>								
1.	Хліб та хлібопродукти	118,8	119,2	115,3	104,7	105,9	106	107,2
2.	М'ясо та м'ясопродукти (яловичина)	40,1	44,7	45,4	45,9	45,4	48,2	49,3
3.	Молоко та молочні продукти	250,5	233,9	218,2	210,5	207,6	226,1	238,7
4.	Яйця (10 шт)	230	238	250	266	287	288	295
5.	Риба та рибопродукти	12,2	14,8	12,2	11,3	10,8	10,9	11,2
6.	Овочі та баштанні (капуста)	127,1	128,4	121,9	126,1	147,8	148,0	144,8
7.	Плоди та ягоди (яблука)	39,3	41,9	43,0	45,5	45,9	47,9	49,5
8.	Картопля	158,3	155,3	168,7	154,5	177,8	174,3	158,6
9.	Середньомісячна							2421

№	Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	Галузь							
	номінальна заробітна плата у сільському господарстві, грн	630,75	1064,59	1229,95	1516,94	1879,33	2276,26	
10.	Чисельність населення, тис. осіб	2568,4	2559,8	2552,9	2549,6	2544,7	2540,9	2540,7
11.	Номінальний дохід на одну особу, грн	9523,8	12718,3	13211,3	16513,8	19204,4	21992,3	22622,9
<i>Посівні площі основних сільськогосподарських культур в усіх категоріях господарства, тис. га</i>								
12.	Картопля	94	92,4	95,5	95,1	96,5	97,1	94,6
13.	Овочі	20,7	22,3	22,6	23	24,6	24,8	24,4
14.	Зернові і зернобобові культури	245,4	274,4	273,1	250	266,3	289,7	302,9

*Джерело: дані на основі [47]

Особливостями формування пропозиції на сільськогосподарську продукцію є його залежність від рівня споживання населенням основних продуктів харчування. В свою чергу зміни у структурі споживання населенням продуктів харчування відбуваються у зв'язку зі зростанням реальних доходів домогосподарств. Слід відмітити, що збільшення споживання на одну особу, в певній мірі, є результатом скорочення чисельності населення. Зменшення посівних площ і поголів'я худоби, в свою чергу, може привести до дефіциту сировини і жорсткої конкуренції на ринку.

Дослідження усіх зазначених факторів є необхідною умовою при вивченні проблем функціонування та розвитку продовольчих ринків на усіх рівнях.

Оцінку вибраних нами факторів, які впливають на попит на продукцію, здійснюємо за допомогою кореляційно-регресійного методу. Для отримання результатів використовувались дані таблиць 2.3, 3.1. За допомогою пакету прикладних програм Excel «Аналіз даних». Коефіцієнт кореляції розраховується завдяки функції «correl» у програмі «MS Excel». Ці методи ми використовували для всіх досліджуваних галузей.

Для аналізу зв'язків між обсягами виробництва продовольчої продукції на одну особу та досліджуваними факторами розраховано коефіцієнти попарної кореляції залежності, які наведені в таблиці 3.2.

Для всіх досліджуваних факторів був розрахований коефіцієнт кореляції та критерій Фішера (F). Як видно з таблиці 3.2, існує прямий кореляційний зв'язок значної щільності (значимість 80-98%).

Таблиця 3.2

Значення коефіцієнтів парної кореляції між факторами, що впливають на зміну обсягу виробництва продовольчих товарів на одну особу**

Продукція	Коефіцієнт кореляції R					F-критерій Фішера				
	X1	X2	X3	X4	X5	X1	X2	X3	X4	X5
Хліб та хлібопродукти	0,49	0,88	0,95	0,88	0,68	0,07	0,001	0,006	0,007	0,02
М'ясо та м'ясопродукти*	0,92	0,96	0,97	0,92	0,93	0,002	0,0003	0,0001	0,002	0,002
Молоко та молокопродукти*	0,91	0,91	0,92	0,98	0,96	0,003	0,003	0,003	4,5	0,0003
Яйця*	0,35	0,43	0,42	0,23	0,21	0,4	0,3	0,33	0,6	0,6
Риба та ракоподібні	0,65	0,87	0,83	0,83	-	0,11	0,01	0,01	0,019	-
Плоди та ягоди	0,65	0,67	0,7	0,57	-	0,11	0,098	0,07	0,17	-
Овочі та баштанні культури	0,98	0,75	0,53	0,4	0,55	8,8	0,05	0,06	0,1	0,05
Картопля	0,89	0,62	0,37	0,35	0,65	0,006	0,133	0,14	0,16	0,02

* Умовні означення факторних ознак:

x_1 – рівень споживання, кг

x_2 - рівень наявного доходу споживача, грн

x_3 - рівень середньомісячної номінальної заробітної плати у сільському господарстві, грн

x_4 – чисельність постійного населення Львівської області, тис. людей

x_5 – посівні площі основних сільськогосподарських культур, тис. га

x_5^* - чисельність поголів'я худоби та птиці в усіх категоріях господарств, тис. голів.

**Джерело: розраховано автором

Встановивши зв'язок між факторами впливу та обсягами виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу можна переходити безпосередньо до побудови прогнозних моделей.

Аналіз впливу окремо взятих факторів на обсяги виробництва продукції на одну особу дає змогу оцінити певні тенденції, що сформувалися внаслідок діяльності агровиробників Львівської області протягом 2007-2013 років.

Проведемо оцінку сумарного впливу досліджуваних факторів на результативний показник. Комплексну взаємодію всіх факторів (X_1, X_2, \dots, X_n)

з результативним показником (Y) можна описати рівнянням лінійної багатофакторної регресії виду:

$$Y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n, \quad (3.1.)$$

Використовуючи дані кореляційно – регресійного аналізу, визначимо вплив факторів (табл. 2.2, 3.1) на обсяг виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу (Y) для аграрних підприємств Львівської області (Додаток Є, Ж, З, И, Й, І, К) від впливу факторних змінних X1 (рівень споживання) та X2 (рівень наявного доходу споживача), X3 (рівень середньомісячної номінальної заробітної плати у сільському господарстві), X4 (чисельність постійного населення Львівської області), X5 (посівні площі основних сільськогосподарських культур, чисельність поголів'я худоби та птиці в усіх категоріях господарств), а також оцінимо їхні параметри за допомогою коефіцієнта детермінації (R^2) та критерію Фішера (F). Результати проведених розрахунків наведено в таблиці 3.3. Для аналізу брались фактори з найвищими коефіцієнтами кореляції та критерієм Фішера.

Отримані у процесі регресійного аналізу моделі мають досить високу довіру чи вірогідність, оскільки їх відповідні коефіцієнти детермінації (R^2) є більшими від 0,7, а більшість з них – взагалі більші від 0,9. Висока достовірність вказаних рівнянь регресії також підтверджується тим, що значимість F-критерію Фішера не перевищує гранично допустимий рівень 0,05 для перевірки статистичних гіпотез із ймовірністю 95 %.

Таблиця 3.3

Регресійні моделі залежності обсягів виробництва продовольчої продукції на одну особу від впливу зміни основних факторів**

Продовольчий товар	Рівняння регресії	R корел.	R ² детерм.	Значимість F
Хліб та хлібопродукти	$y = 835,72 + 0,002x_2 - 0,02x_3 - 0,3196x_4 + 0,04x_5$	0,99	0,99	0,008
М'ясо та м'ясопродукти*	$y = -17,1945 + 0,36x_1 + 0,0003x_2 + 0,009x_3 + 0,09x_5$	0,99	0,98	0,03
Молоко та молокопродукти*	$y = 230,48 + 0,9x_1 + 0,0068x_2 - 0,109x_3 - 0,39x_5$	0,99	0,99	0,006
Яйця*	$y = 6079,2 - 0,08x_1 + 0,006x_2 - 0,09x_3 - 2,32x_4 + 0,015x_5$	0,96	0,92	0,4
Риба та ракоподібні	$y = -12030,68 - 0,111x_2 + 0,79x_3 + 5,1487x_4$	0,95	0,9	0,04

Продовольчий товар	Рівняння регресії	R корел.	R ² детерм.	Значимість F
Плоди та ягоди	$y=58,57-0,53x_1-0,001x_2+0,011x_3$	0,85	0,72	0,22
Овочі та баштанні культури	$y=7767,6+0,001x_2+0,018x_3+2,969x_4+13,64x_5$	0,92	0,85	0,12
Картопля	$y= -1373,57+5,56x_1+11,35x_5$	0,9	0,81	0,03

* Умовні означення факторних ознак:

x_1 – рівень споживання, кг

x_2 - рівень наявного доходу споживача, грн

x_3 - рівень середньомісячної номінальної заробітної плати у сільському господарстві, грн

x_4 – чисельність постійного населення Львівської області, тис. людей

x_5 – посівні площі основних сільськогосподарських культур, тис. га

x_5^* - чисельність поголів'я худоби та птиці в усіх категоріях господарств, тис. голів.

**Джерело: розраховано автором

Дані регресійні моделі показують вплив обраних факторів на зміну обсягу виробництва продовольчих товарів на одну особу. Так, збільшення рівня доходу та посівних площ на 1 грн та 1 тис. га відповідно приведе до зростання виробництва хліба та хлібопродуктів на 0,002 кг та 0,04 кг, а зростання середньомісячної номінальної зарплати на 1 грн та чисельності населення на 1 тис. осіб обсяг виробництва зменшиться на 0,02 кг та 0,3196 кг відповідно.

Обсяги виробництва м'яса та м'ясопродуктів будуть зростати 0,36 кг, 0,0003 кг, 0,009 кг, 0,04 кг при збільшенні споживання на 1 кг, рівня наявного доходу на 1 грн, рівня середньомісячної зарплати на 1 грн та посівних площ на 1 тис. га відповідно.

Збільшення споживання та рівня доходу призведе до зростання виробництва молока на 0,9 кг та 0,0068 кг відповідно.

Для зростання обсягу виробництва картоплі треба домогтися зростання рівня споживання та збільшення посівних площ тощо.

Висока достовірність регресійних моделей дозволяє їх повністю використовувати для прогнозування обсягів виробництва продовольчої продукції на одну особу. При цьому зазначимо, що найвищими значеннями коефіцієнтів детермінації володіють моделі прогнозування обсягів виробництва продовольчих товарів на одну особу хліба та хлібопродуктів, м'яса та м'ясопродуктів. На основі значень їхніх коефіцієнтів детермінації можна

стверджувати, що зміна обсягів виробництва продовольчих товарів на 98-99% спричинена зміною факторних ознак і лише на 2-3 % впливом інших факторів.

Високе значення значимості F моделей обсягу виробництва яєць, плодів та ягід, овочів та баштанних культур на одну особу, незважаючи на високе значення коефіцієнту детермінації даних моделей, дає підстави стверджувати, що аналіз коефіцієнтів регресії лінійного рівняння має більш якісний, ніж кількісний характер, а подальше прогнозування обсягів виробництва яєць, плодів та ягід, овочів та баштанних культур на одну особу в рамках даних залежностей проводити не доцільно.

Використовуючи офіційні статистичні дані, а також спираючись на експертні опитування та оцінку, побудуємо найпростіші моделі трендів, на основі яких обчислимо прогнозні значення для обраних досліджуваних показників, а саме: хліба та хлібопродуктів, м'яса та м'ясопродуктів, молока та молокопродуктів, яєць, риби та рибодуктів, овочів, плодів та ягід, картоплі.

Для прогнозування розвитку виробництва продукції на одну особу в кожній галузі скористаємося методикою трендового аналізу. В рамках трендового аналізу досліджуваних галузей Львівської області встановлено, що найкращим чином апроксимує фактичні дані поліноміальний та експоненційний тренди. Вони дозволяють суттєво зменшити похибку прогнозної моделі. Застосування інших типів тренда (лінійного, степеневого) не дає такого ефективного результату. Вони незадовільно апроксимують фактичні значення, а коефіцієнти їх детермінації досить малі. Для розрахунку тренда скористаємося опцією «Лінія тренда» пакету прикладних програм Excel.

Прогноз виробництва продовольчої продукції на одну особу по продуктах, які наповнюють продовольчий кошик Львівської області, здійснено на трьохрічну перспективу (рис.3.1-3.5).

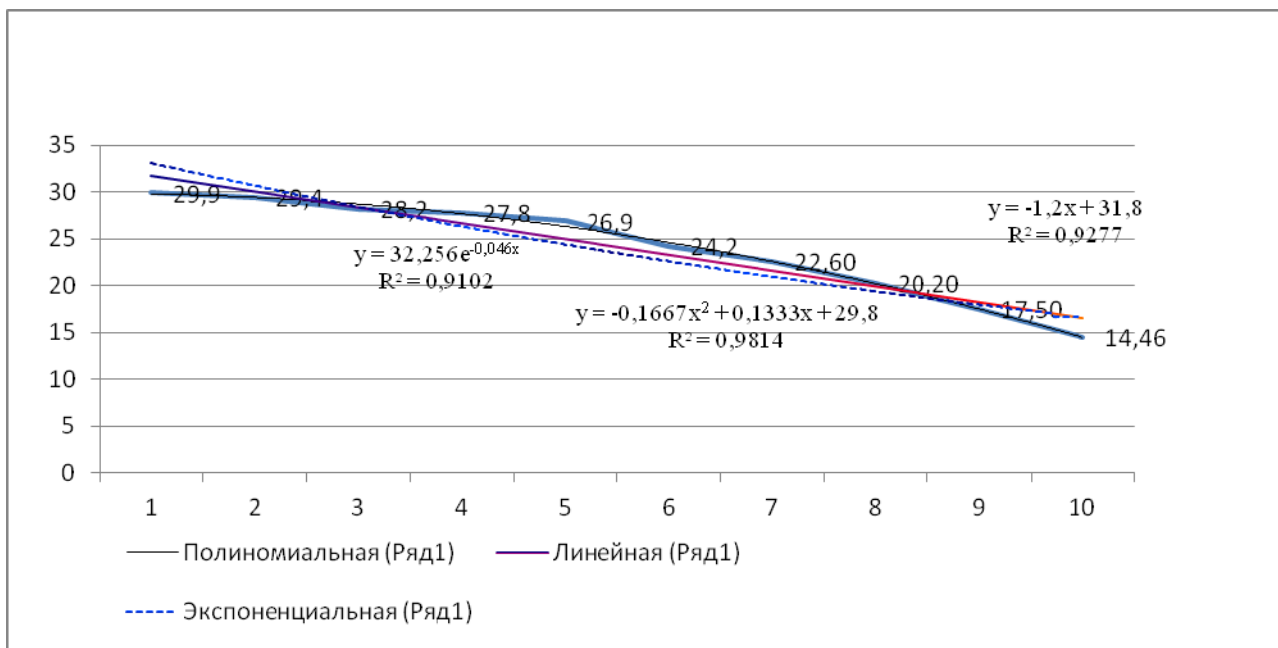

Рис. 3.1. Динаміка обсягу виробництва хліба та хлібопродуктів на одну особу за період 2007-2013 роки (період №1-7), прогноз на 2014-2016 (період № 8-10), кг

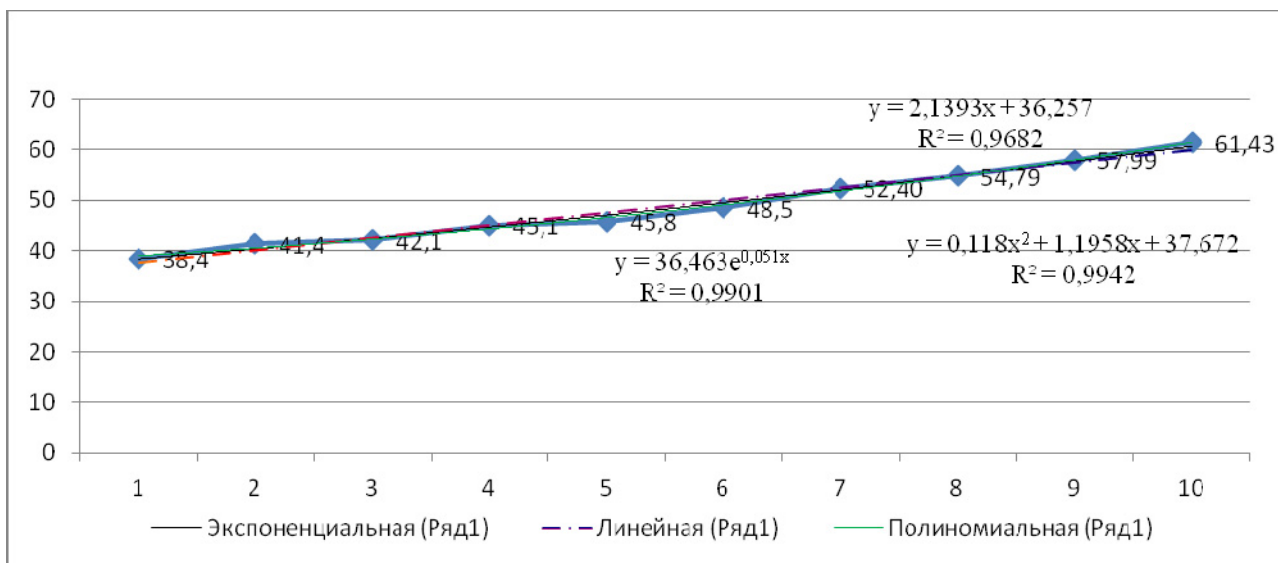

Рис. 3.2. Динаміка обсягу виробництва м'яса та м'ясопродуктів на одну особу за період 2007-2013 роки (період №1-7), прогноз на 2014-2016 (період № 8-10), кг

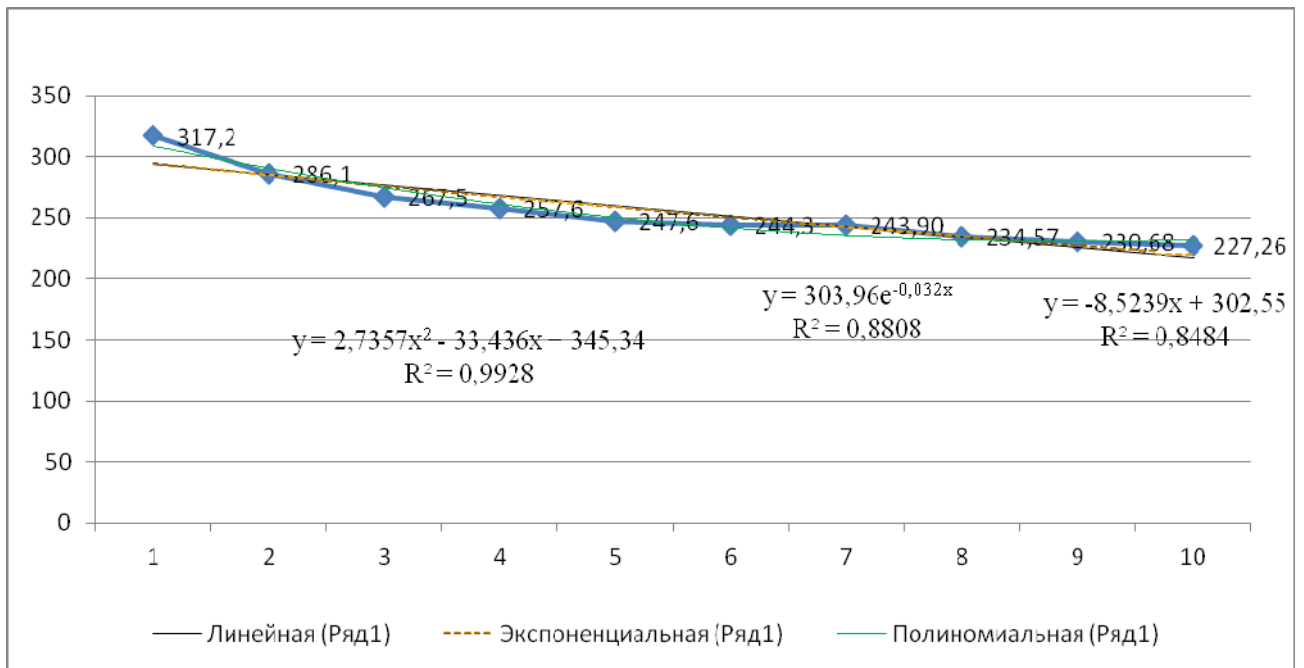

Рис. 3.3. Динаміка обсягу виробництва молока та молокопродуктів на одну особу за період 2007-2013 роки (період №1-7), прогноз на 2014-2016 (період № 8-10), кг

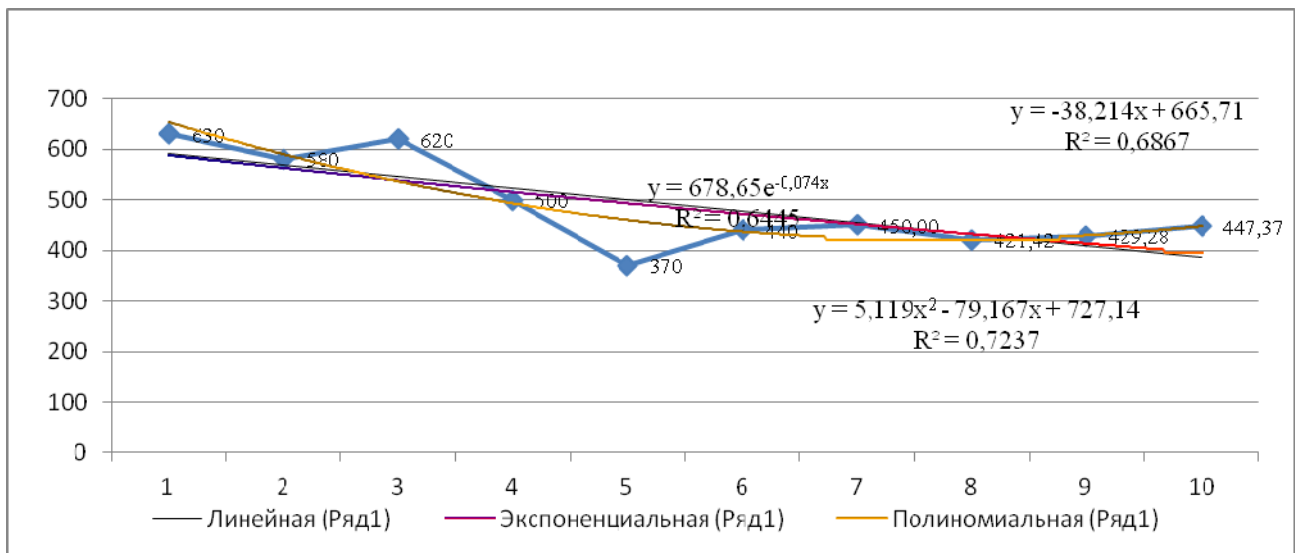

Рис.3.4. Динаміка обсягу виробництва риби та рибопродуктів на одну особу за період 2007-2013 роки (період №1-7), прогноз на 2014-2016 (період № 8-10), кг

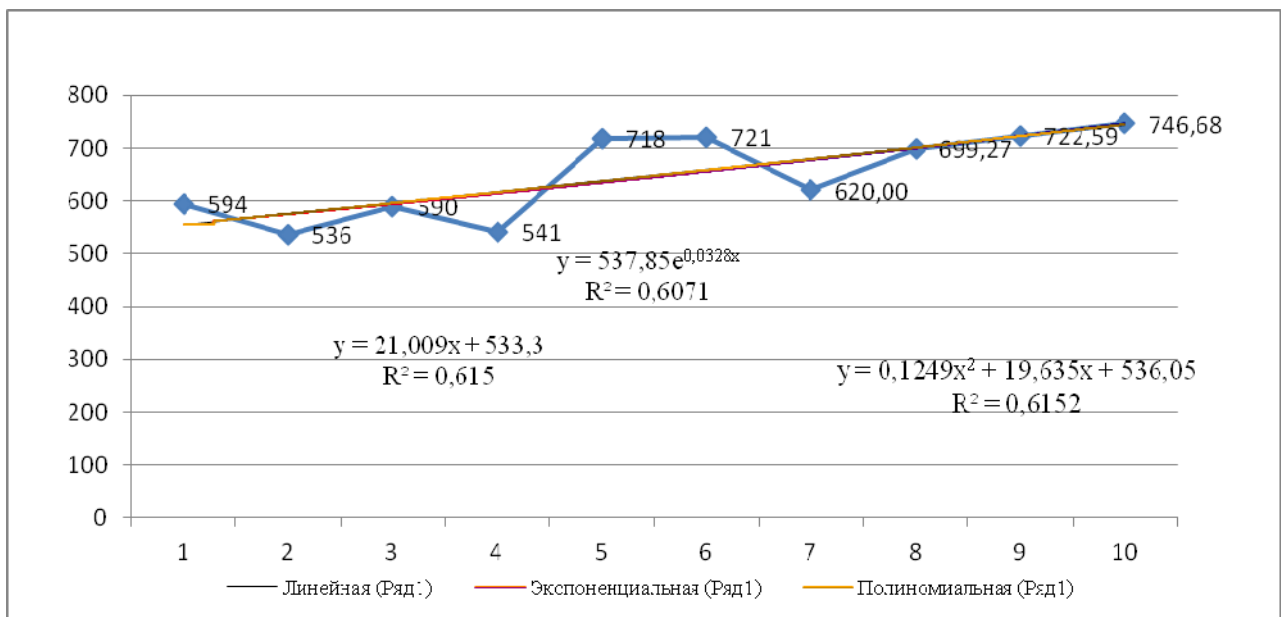

Рис. 3.5. Динаміка обсягу виробництва картоплі на одну особу за період 2007-2013 роки (період №1-7), прогноз на 2014-2016 (період № 8-10), кг

Оскільки значення коефіцієнта достовірності апроксимації (R^2) лінійної та експоненціальної функції є високим, проте нижчим у порівнянні з поліноміальною функцією, то розрахунок прогнозних значень майбутнього обсягу виробництва продовольчих товарів на одну особу доцільно здійснювати за поліноміальною моделлю тренда, окрім картоплі, тут ми будемо використовувати експоненціальну модель тренду. Окрім цього зазначимо, що прогнозне значення за поліноміальною та експоненціальною функціями обсягу виробництва продовольчих товарів на одну особу у 2014 році, а саме: м'яса та м'ясопродуктів (54,79 кг), молока та молокопродуктів (234,57 кг), риби та рибпродуктів (421,42 кг), картоплі (699,27 кг) практично збігається з попередніми даними Головного управління статистики у Львівській області 63,5 кг, 236,85 кг, 353,2 кг і 689,4 кг відповідно. Похибка можлива у зв'язку з економічною кризою у 2014 році.

Враховуючи вище написані дані, розраховані значення прогнозного обсягу виробництва продовольчих товарів на одну особу до 2016 року, які наведені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Прогнозовані обсяги виробництва продовольчої продукції у
Львівській області, кг *

№	Показник	Рік		
		2014	2015	2016
1.	Хліб та хлібопродукти	20,2	17,5	14,46
2.	М'ясо та м'ясопродукти	54,79	57,99	61,43
3.	Молоко та молочні продукти	234,57	230,68	227,26
4.	Риба та рибопродукти	421,42	429,28	447,37
5.	Картопля	699,27	722,59	746,68

*Джерело: розраховано автором

Таким чином, виходячи з наших розрахунків прогнозу виробництва продовольчої продукції на одну особу, ми можемо зробити висновок, що спад виробництва продукції буде спостерігатися в хлібопекарській та молочній галузях, а по інших – помітний ріст.

З об'єктивних причин зниження обсягів виробництва хлібобулочних виробів експерти називають скорочення споживання продукції, що в свою чергу спричинено зменшенням населення у Львівській області. За 2013 рік, за даними Головного управління статистики в області, населення скоротилося на 0,2 тисяч осіб.

Також на внутрішнє виробництво традиційного хліба негативний вплив робить розвиток галузі заморожених хлібних напівфабрикатів, значна частина яких імпортується з-за кордону (ЄС, Туреччина). Цей напрямок, за прогнозами експертів, у найближчі 5 років може відібрати у виробників "звичайного" продукту до 25% ринку.

На зниження обсягів виробництва молока впливає зменшення поголів'я великої рогатої худоби. Сільськогосподарські товаровиробники повинні значну увагу приділяти збалансованому кормовиробництву, своєчасно проводити оновлення молочного стада, поліпшувати систему утримання корів.

Також спад виробництва можна пояснити наступними факторами: взаємозаміна продукції; можливий потенційний попит на продукцію; рівень реальної заробітної плати; рівень цін на продукцію; структуру витрат фізичних осіб як споживачів товарного виробництва; рівень платоспроможності населення за сегментами ринку; вікову структуру населення тощо.

Для вирощування переважної більшості сільськогосподарської продукції, таких як картопля, цукрові буряки, зернові культури, льон, овочів, сприяють природо-кліматичні умови та потужний людський потенціал, що дозволить Львівській області забезпечити власну продовольчу безпеку. Для цього необхідно прискорити процеси реформування аграрного сектору України, який безпосередньо впливає на розвиток продовольчого ринку Львівської області, здійснити суттєву модернізацію в напрямі розвитку підприємницької діяльності як в місті, так і в селі, впровадити інноваційні технології у виробництво, забезпечити дохідність товаровиробників, а також розбудовувати соціальну інфраструктуру та розвиток сільських територій.

Важливим інструментом при прийнятті рішення, в якому обсязі виробляти продукцію, є прогнозування майбутнього рівня споживання. Це дасть можливість передбачити зміни в сукупному попиті та адаптувати виробництво продовольчих товарів до майбутніх умов, щоб забезпечити оптимальне й гармонійне функціонування як продовольчих ринків, так і його суб'єктів.

Для прогнозування майбутнього рівня споживання нами було використано також метод екстраполяції трендів. Використання даного методу пояснюється тим, що споживання продовольчої продукції є досить стабільним, а даний метод охоплює всі фактори в узагальненому виді.

Для прогнозу вибрано п'ять основних продуктових груп: хліб та хлібопродукти, м'ясо та м'ясопродукти, молоко та молокопродукти, риба та рибопродукти, картопля.

За даними таблиці 3.1 побудуємо лінійні, степеневі, поліноміальні та експоненціальні моделі трендів і визначимо, на основі якої з моделей розраховані прогнози значення будуть найточнішими (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Моделі трендів для прогнозу рівня споживання продукції
по категоріям господарства*

Показник	Лінійна модель тренду		Степенева модель тренду		Експоненціальна модель тренду		Поліноміальна модель тренду	
	Формула	R ²	Формула	R ²	Формула	R ²	Формула	R ²
Хліб та хлібопродукти	$Y = -2,5214x + 121,1$	0,7072	$Y = 121,12x^{-0,073}$	0,7414	$Y = 121,26e^{-0,022x}$	0,7012	$Y = 0,5667x^2 - 7,0548x + 127,9$	0,8144
М'ясо та м'ясопродукти	$Y = 1,2357x + 40,629$	0,8274	$Y = 40,725x^{0,0908}$	0,9884	$Y = 40,747e^{0,0275x}$	0,8116	$Y = 0,1583x^3 - 2,0071x^2 + 8,5845x + 33,643$	0,9509
Молоко та молочні продукти	$Y = -2,2x + 235,3$	0,0927	$Y = 240,61x^{-0,051}$	0,2621	$Y = 234,68e^{-0,009x}$	0,087	$Y = 3,8881x^2 - 33,305x + 281,96$	0,9614
Риба та рибопродукти	$Y = -0,4357x + 13,657$	0,4563	$Y = 13,429x^{-0,103}$	0,7112	$Y = 13,651e^{-0,035x}$	0,4854	$Y = 0,1194x^3 - 1,4x^2 + 4,1948x + 9,7571$	0,4289
Картопля	$Y = 1,7143x + 157,07$	0,1507	$Y = 156,73x^{0,0357}$	0,6802	$Y = 157,07e^{0,0103x}$	0,1498	$Y = -0,7722x^3 + 8,3976x^2 - 22,994x + 174,44$	0,5026

*Джерело: розраховано автором

Найвищий коефіцієнт детермінації по всіх групах товарів в поліноміальній та степеневій моделях тренду. Ці моделі найточніше дадуть можливість спрогнозувати рівень споживання продукції на період 2014-2016 роки.

Для розрахунку прогнозу рівня споживання продовольчої продукції в період 2014-2016 років підставимо значення x , тобто рівень споживання продукції населенням у 2007-2012 роки, у формули поліноміальної та степеневі моделі трендів. Отримані дані представлені в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Прогнозований рівень споживання продовольчої продукції у
Львівській області на 2014-2016 роки*

Показник	Рік		
	2014	2015	2016
Хліб та хлібопродукти	107,73	110,31	114,02
М'ясо та м'ясопродукти	49,19	49,72	50,20

Показник	Рік		
	2014	2015	2016
Молоко та молочні продукти	264,36	297,15	337,72
Риба та рибопродукти	10,84	10,71	10,59
Картопля	168,81	169,52	170,16

**Джерело: розраховано автором*

Рівень споживання у 2016 році буде зростати по всіх досліджуваних групах продовольчих товарів, окрім риби та рибопродуктів (-2,4%). Так, споживання хліба та хлібопродуктів зросте на 5,8%, м'яса та м'ясопродуктів – на 2,05%, молока та молокопродуктів – на 27,8%, картоплі – на 0,8%.

За результатами прогнозування обсягів виробництва і рівня споживання буде спостерігатися недовиробництво по таких продовольчих товарах, як хліб та хлібопродукти, молоко та молокопродукти. Це пов'язано з тим, що більшість цих продуктів виготовляється в особистих домашніх господарствах (молоко та молокопродукти), міні-пекарнях (хліб та хлібопродуктах). Тому потрібна державна підтримка даних суб'єктів регіонального продовольчого ринку, а саме: стимулювання до створення сімейних фермерських господарств, кооперацій з подальшим набуттям ними статусу юридичної чи фізичної особи-підприємця на основі спрощення процедур щодо отримання дозвільних документів, спрощення реєстрації та організації їх господарської діяльності, а також забезпечення їх розвитку у сільській місцевості та маленьких містечках.

3.2 Нарощування виробничого потенціалу підприємств у контексті розвитку регіонального продовольчого ринку

Удосконалення організаційно-економічного механізму формування та розвитку має відбуватися через удосконалення виробничої структури продовольчого підприємства, а саме – через нарощування його виробничого потенціалу.

В умовах ринкової економіки та в процесі її реформування виробничі відносини базуються на ефективних механізмах використання потенціалу продовольчих підприємств. Ефективне функціонування їх діяльності можливе за умови якісного розвитку матеріально-технічних, структурно-функціональних, соціально-трудова та інших елементів потенціалу, що в свою чергу забезпечить їх конкурентоспроможність. Тому необхідно досліджувати виробничий потенціал його структурних елементів та взаємодію між ними.

Нарощування виробничого потенціалу включає заходи щодо раціонального та оптимального розміщення продовольчих підприємств, покращення матеріально-технічної бази галузі, організації вирощування і зберігання сільськогосподарської сировини (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Напрями нарощування виробничого потенціалу аграрних підприємств регіону*

*Джерело: розроблено автором

Нарощування виробничого потенціалу підприємств регіону відбувається за рахунок підвищення використання його ресурсів.

Ефективність використання виробничого потенціалу повинно ґрунтуватися на результатах аналізу діяльності підприємств.

Використання основних фондів через зростання обсягів виробленої підприємством продовольчої продукції є одним з важливих показників нарощування виробничого потенціалу аграрного підприємства.

До основних виробничих фондів відносяться: будівлі, робочі й силові машини, вимірювальні прилади, інструменти, обчислювальна техніка, транспортні засоби, виробничий і господарський інвентар, робоча й продуктивна худоба, багаторічні насадження та ін.

Найактивнішою частиною основних фондів підприємства є машини і обладнання. Аналіз забезпеченості технікою сільськогосподарського підприємства допомагає встановити потребу в ній, чи забезпечує наявна техніка виконання необхідного обсягу робіт, відповідно до прийнятої технології виробництва в затвержені терміни (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Наявність техніки сільськогосподарських підприємств у Львівській області в період 2007-2013 років, одиниць*

№	Вид техніки	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 до 2007 %
1.	Трактори	4270	3927	3736	2550	2519	2478	2329	54,5
2.	Вантажні автомобілі	-	-	-	1935	1859	1925	1619	83,7**
3.	Комбайни для збирання зерна	1346	1216	1154	783	763	756	654	48,6
4.	Комбайни для збирання картоплі	63	61	62	29	33	43	32	50,8
5.	Комбайни для збирання буряків	177	150	127	81	71	62	41	23,2

*Джерело: дані на основі [47]

** Порівняння 2013 року до 2010 року (%)

Аналіз техніки у сільськогосподарських підприємствах Львівщини показав, що в порівнянні з 2007 роком у 2013 році відбулося значне скорочення сільськогосподарських машин. Внаслідок чого відбувається зниження якості

робіт, що призводить до збільшення термінів їх виконання й зростання виробничих витрат на проведення ремонтних робіт, що в остаточному підсумку негативно позначається на собівартості продукції та рентабельності її виробництва.

За даними Головного управління статистики у Львівській області станом на 2013 рік спостерігається тенденція до зростання вартості основних фондів, але не більшими темпами, ніж в інших видах діяльності. Ми вважаємо, що інші галузі є більш прибутковими, тому і більш привабливими для інвесторів, ніж сільськогосподарська галузь. Внаслідок цього інвестиції спрямовані в інші галузі, що негативно позначається на формуванні основних фондів.

Більшість основних фондів не є придатними для виробництва різних видів продукції і виникає проблема їх використання. Внаслідок чого виникає дефіцит фінансових ресурсів, що призводить до складності придбати нові технічні засоби. А це, в свою чергу, може призвести до погіршення якості продукції. Тому підприємству для підвищення ефективності використання основних фондів потрібно здійснювати оптимізацію поточних витрат, тим самим забезпечити оптимальний рівень інтенсивності їх використання.

Оптимізація тих витрат, що впливають на процес виробництва несуттєво, наприклад, на презентацію нової продукції на ринку, де зростають витрати на її просування, рекламу, маркетингові дослідження, після закріплення товаром своєї позиції на ринку можна знизити, а збільшити витрати на збутову діяльність. Необхідно також проводити модернізацію основних виробничих фондів, впроваджувати нові технології й техніку.

Одне з основних місць, що визначають економічний розвиток виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства займають оборотні активи. Оборотні активи підприємства забезпечують безперервність процесу виробництва й реалізації продукції, повноти і вчасного фінансування підприємницької діяльності за мінімальних витрат коштів та товарно-матеріальних цінностей.

Ефективне використання оборотних активів визначає ліквідність і платоспроможність підприємства, а також веде його до стійкого економічного зростання (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Структура оборотних активів підприємств сільського, лісового та рибного господарства, тис. грн*

*Джерело: побудовано автором на основі [47; 55]

Дані рисунку 3.7 свідчать про те, що на підприємствах сільського, лісового та рибного господарства за досліджуваний період існує тенденція постійного збільшення оборотних активів (з 936964,2 тис. грн у 2007 р. до 7205462,4 тис. грн у 2013 році).

Для збільшення обсягів виробництва продовольчої продукції необхідно удосконалити механізм управління оборотними активами. Для зростання оборотних активів підприємству потрібно здійснити ряд заходів, які, на нашу думку, призведуть до підвищення економічної ефективності виробництва:

- максимальне наближення продукції підприємств до споживача (в процесі планування бізнесу виробництва сільськогосподарської продукції виробнику потрібно правильно розрахувати розміщення виробництва, наблизивши їх до споживачів і джерел сільськогосподарської сировини, що призведе до

скорочення транспортних витрат, паливних ресурсів, а також залучення дешевої робочої сили зі сільських територій);

- розширення складських систем матеріально-технічного забезпечення за допомогою оптової торгівлі через договори між виробниками та споживачами без посередників (застосовуються за умови регулярного стабільного споживання продукції, сировини у великих обсягах); за договорами з посередниками (застосовуються, коли замовляється незначна кількість продукції); фірмові магазини підприємств; торгівля за зниженою ціною сировиною та матеріалами, які залишились після збуту, через комісійні магазини в регіоні; торгівля на оптових ярмарках за участю зацікавлених підприємств;
- впровадження в механізацію вантажно-розвантажувальних робіт прогресивну технологію;
- економне і раціональне використання сировинних і матеріальних ресурсів через оптимізацію структури ресурсоспоживання на основі впровадження нових проектних, конструкторських і технологічних рішень, які дозволяють підвищити комплексність використання матеріальних ресурсів;
- організація збуту готової продукції на основі концепції STP-маркетингу, яка базується на прийнятті стратегічних рішень з трьох напрямків: сегментація, вибір цільового ринку, позиціонування.

Для збільшення обсягів виробництва та реалізації продовольчої продукції без додаткових фінансових ресурсів, а також для економії значних сум коштів необхідне прискорення оборотності оборотних активів.

Виробничий потенціал сільськогосподарського підприємства також визначається виробничими потужностями, рівнем рентабельності, прибутковості, інвестиційною привабливістю, рівнем попиту на ринку на асортимент продукції тощо.

Аналізуючи досвід провідних підприємств галузі, ми зауважили, що досягнути високого рівня ефективності сільськогосподарського виробництва

можливо тільки завдяки інвестиціям. Основними джерелами інвестування аграрних підприємств є власні кошти, бюджетні ресурси та кошти, залучені з комерційних джерел. Проте суб'єкти господарювання і державний бюджет не можуть належним чином інвестувати внутрішні потреби.

Активна інвестиційна діяльність спрямована на розвиток продовольчих підприємств призведе до збільшення обсягів пропозиції продовольчих товарів, підвищення прибутковості, розширення асортименту продукції, а також залучення нових працівників та зростання споживчих потреб населення й поліпшення розвитку соціальної сфери села.

Аналіз динаміки вкладень капітальних інвестицій в розвиток сільського господарства за минулі роки показує (рис. 3.8), що після незначного спаду у 2012 році на 49,8 млн. грн (11,8%), у 2013 році спостерігається нарощування обсягу інвестицій на 60,2 млн. грн (16,2%) в порівнянні з попереднім роком. Більшість капітальних інвестицій йде на придбання техніки та на ремонт транспортних засобів і реконструкцію виробничих площ та приміщень, а також на збільшення обсягу випуску існуючої продукції, розширення асортименту продукції тощо.

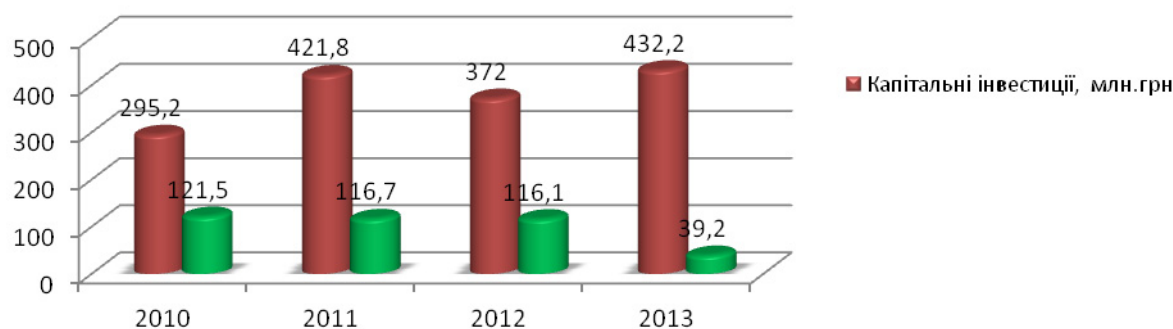

Рис. 3.8. Обсяги капітальних та прямих іноземних інвестицій у сільське, лісове та мисливське господарства у Львівській області

*Джерело: побудовано автором на основі [55]

Недостатній попит на продукцію великою мірою стримує інвестиційний розвиток сільськогосподарських підприємств, оскільки негативно впливає на формування прибутку, що в свою чергу є основним джерелом інвестицій. Тому

більшість підприємств вкладають кошти не так у збільшення ефективності виробництва, як у забезпечення підтримки його поточного рівня.

Іноземні капіталовкладення у 2013 році скоротилися на 76,9 млн.дол. США, що є на 66,2% менше, ніж в попередньому році. На нашу думку, інвестиційна активність пішла на спад в результаті інфляції та зниженням стійкості національної валюти, дефіцитом бюджету, а здебільшого – з прорахунками та недосконалістю законодавства. Внаслідок недофінансування галузі відбувається катастрофічна спрацьованість устаткування та техніки, що призводить до зростання навантаження на одиницю застарілої техніки, що тим самим знижує ефективність функціонування продовольчих підприємств. Розвиток продовольчих галузей залежатиме від політики держави у виконанні комплексу правових, організаційних та економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності та стимулювання інвестиційної активності.

Існує ряд негативних факторів, які стримують інвесторів вкладати кошти в розвиток сільського господарства. До них можна віднести нестабільність вітчизняного законодавства, значне податкове навантаження, низьку частку залучених коштів вітчизняних інвесторів, загальний спад виробництва, незавершеність процесів земельної реформи та інституційних перетворень в сільському господарстві та в суміжних галузях агропромислового комплексу, зменшення припливу фінансових ресурсів у галузі агропромислового комплексу (падіння виторгу від реалізації продукції) внаслідок скорочення платоспроможності населення на продовольство, високі ставки за кредити, збитковість підприємств аграрного виробництва, неврегульованість питання купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення на фоні низького ступеня захисту інвестиційних ризиків тощо.

Нейтралізувавши негативний вплив цих чинників можливо через розробку детальної поетапної стратегії реформування аграрного сектору економіки, вдосконалення фінансової і податкової політики, розбудову цивілізованого ринку сільськогосподарської продукції, надання адресних

субсидій і дотацій аграрним підприємствам, формування електронної бази даних та належне інформування зацікавлених суб'єктів про інвестиційну привабливість аграрних підприємств, підтримка розвитку пріоритетних галузей сільськогосподарського виробництва у вигляді цільових виплат підприємствам, технічне переозброєння та впровадження новітніх технологій шляхом оптимізації структури перерозподілу внутрішніх ресурсів, руйнування монополізації виробництва, стимулювання імпорту та експорту (звільнення від експортного мита), спрощення процедури отримання дозволів, віз, зниження рівня корупції, фінансове стимулювання іноземних інвесторів.

Основними чинниками інвестиційної привабливості агропромислового комплексу Львівської області для вітчизняних та іноземних інвесторів є: відносно вищий, порівняно з іншими регіонами, рівень приватизації сільськогосподарських підприємств та підприємств системи агробізнесу; наявність кваліфікованої, відносно незайнятої, а тому дешевої робочої сили з досвідом роботи в сільському господарстві та сфері агробізнесу за кордоном; вигідне географічне положення регіону; наближеність до кордонів з Польщею; наявність спеціальних економічних зон "Яворів" і "Курортполіс Трускавець"; потужний переробний сектор; відносно вищий рівень господарської освіченості сільськогосподарських працівників; розвиток кооперативів; розвинена мережа комерційних банків, їх філіалів, контор та кредитних спілок у сільській місцевості; наявність консалтингових служб, наукової і дослідної бази [81, с. 71-72].

Підвищення рівня продовольчої безпеки регіону та забезпечення рентабельного сільськогосподарського виробництва залежать від ефективності використання і відтворення земельного та ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Виробничі ресурси (чинники виробництва) – це все те, що необхідно для організації виробництва благ. До них можна віднести: земля, праця, капітал, будівлі, устаткування, обладнання – та їх узгодженого, цілеспрямованого

використання, а також поєднання різних сфер, галузей, видів виробництва, що ґрунтується на суспільному поділі праці.

Формуванню потенціалу сільськогосподарській галузі сприяють природно-кліматичні умови та родючі землі області, що дозволяють отримати високий врожаї практично всіх сільськогосподарських культур. Наявність розвиненої власної сировинної бази дає можливість ефективно працювати підприємствам харчової та переробної промисловості.

Львівська область характеризується високою сільськогосподарською освоєністю та розораністю земель. Так, сільськогосподарські угіддя області на початок 2013 року займали площу 1292,7 тис. га, що складає 57,9% всієї території області. Рілля займає площу 795,7 тис. га, 256,5 тис. га – пасовища, 188,0 тис. га – сіножаті, 23,0 тис. га – багаторічні насадження, 0,7 тис. га – перелоги (табл. 3.9) [61].

Таблиця 3.9

Структура земель сільськогосподарського призначення
Львівської області у 2013 році, га*

№	Назва адміністративно-територіальних одиниць	Загальна площа земель	У тому числі землі сільськогосподарського призначення			
			Всього	із них сільськогосподарські угіддя		
				рілля	сіножаті	пасовища
1.	Бродівський	116205,0	67166,1	42422,1	11303,1	12206,8
2.	Буський	85006,1	56786,7	36038,7	10365,0	9778,5
3.	Городоцький	72555,0	55267,3	36883,6	6085,4	10648,4
4.	Дрогобицький	120598,0	63623,5	37247,9	11005,7	14079,8
5.	Жидачівський	99595,0	67678,6	44190,5	10230,7	12345,4
6.	Жовківський	129423,0	84658,3	56541,2	11100,3	15359,3
7.	Золочівський	109700,0	73679,9	46253,2	15052,9	10986,1
8.	Кам'янка-Бузький	86758,0	59496,9	40073,6	8015,3	10391,1
9.	Миколаївський	67469,5	39937,8	22660,6	7076,5	9563,6
10.	Мостиський	84534,0	61345,5	45076,2	4466,7	10598,1
11.	Перемишлянський	91794,0	57664,4	37898,0	6516,3	12138,5
12.	Пустомитівський	94607,0	67703,5	47807,0	7942,0	10101,8
13.	Радехівський	114384,0	74205,7	49480,5	9711,6	13995,7
14.	Самбірський	93374,0	72055,2	44606,5	12907,3	13433,3
15.	Сколівський	147091,1	36502,6	12924,9	13368,2	10035,5
16.	Сокальський	157011,0	104994,8	63669,7	21615,4	18338,3
17.	Старосамбірський	124517,0	57825,2	38349,9	3970,1	14010,5
18.	Стрийський	80771,0	46140,0	31857,7	5667,8	7958,9
19.	Турківський	119340,0	44817,8	22346,7	5496,8	16764,3
20.	Яворівський	154403,2	66996,5	36139,7	5880,0	23586,1

№	Назва адміністративно-територіальних одиниць	Загальна площа земель	У тому числі землі сільськогосподарського призначення			
			Всього	із них сільськогосподарські угіддя		
				рілля	сіножаті	пасовища
21.	Львів	17101,0	1574,4	841,2	123,7	78,2
22.	Борислав	3763,0	842,6	643,2	7,3	4,7
23.	Дрогобич	4446,0	1724,6	1082,1	29,0	60,0
24.	Моршин	222,0	40,1	33,0	-	-
25.	Новий Розділ	2366,5	285,9	180,2	16,3	54,1
26.	Самбір	1548,0	130,3	50,1	-	-
27.	Стрий	1698,0	292,4	197,2	16,8	-
28.	Трускавець	820,0	56,1	15,3	9,1	-
29.	Червоноград	2097,0	473,2	167,1	25,7	17,2
30.	<i>Всього по області</i>	<i>2183197,4</i>	<i>1263962,9</i>	<i>795677,6</i>	<i>188005,0</i>	<i>256534,3</i>

*Джерело: розраховано і складено за даними [61]

З даних таблиці видно, що на території всіх адміністративно-територіальних одиниць Львівської області розташовані великі площі сільськогосподарських угідь із значними можливостями для їх використання. Найбільші земельні площі на території Сокальського та Яворівського районів, а також Старосамбірського, Жовківського і Дрогобицького райони.

Проте, внаслідок високої освоєності земельного фонду, рівня розораності та екстенсивного використання продуктивних угідь посилюється деградація земель, ґрунти втрачають свою родючість і виснажуються.

Для підвищення рівня земельного потенціалу сільськогосподарського призначення необхідно реалізувати заходи щодо раціонального використання земельних ресурсів, а саме: інвентаризацію земель; перерозподіл земельних ресурсів між користувачами у разі нераціонального їх використання; оцінку негативних наслідків впливу господарської діяльності на навколишнє середовище; визначення економічних важелів впливу у напрямі екологічнобезпечного землекористування; удосконалення техніки і технології обробітку ґрунту та виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення науково-технічного рівня проектування, будівництва та експлуатації меліоративних систем; використання інновацій (технологій обробітку ґрунтів, здатних поєднувати ефективність виробництва з ощадливим використанням

сільськогосподарських угідь за допомогою системи нульового обробітку ґрунту – No-till через підвищення родючості ґрунтів) тощо.

Нині особливе місце у виробничому потенціалі регіону посідають природні ресурси – розвідані та освоєні природні багатства (сільськогосподарські угіддя, корисні копалини, вода тощо) та трудовий потенціал (інтегральна оцінка якості населення, яка відображає його трудові можливості, ступінь і якісну специфіку їх реалізації).

Трудовий потенціал сільськогосподарських підприємств – це сукупна чисельність громадян працездатного віку з притаманними їм демографічними, соціальними, духовними характеристиками та якостями, які здатні та мають намір провадити трудову діяльність у межах і за допомогою існуючої у суспільстві системи відносин. Кількісна сторона трудового потенціалу створюється чисельністю працездатного населення (трудові ресурси) і кількістю робочого часу, яку відпрацьовує працездатне населення при даному рівні інтенсивності праці [268].

Багато в чому ефективність використання наявного трудового потенціалу залежить від тенденцій розвитку галузі. Відповідно до статистичних даних, у сільськогосподарських підприємствах Львівської області спостерігаються негативні тенденції (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Чисельність працівників і суми заробітної плати у сільському господарстві
Львівської області*

№	Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 до 2007 (%)
1.	Середньооблікова чисельність найманих працівників, тис. осіб	15,23	13,67	11,93	12,4	12,3	12,1	11,8	77,5
2.	Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн	630,75	1065,73	1230,26	1516,94	1879	2185,78	2421,13	346,5

*Джерело: дані на основі [55]

Чисельність найманих працівників у сільському господарстві області скорочується з кожним роком і у 2013 році становила 11809 осіб, що на 23,5% менше ніж у 2007 році. На нашу думку до такого призводить невисока заробітна плата (у 2013 р. її розмір становив 2421,713 грн) та важкі умови праці у зв'язку з використанням застарілих технологій та обладнання.

На нашу думку, для підвищення рівня трудового потенціалу підприємств, що суб'єктами продовольчого ринку регіону необхідно:

- підвищити внутрішню мотивацію працівників через збільшення оплати праці;
- усвідомити вищим менеджментом підприємств значення та перспектив нарощування трудового потенціалу власного підприємства;
- стимулювати персонал підприємств до самовдосконалення та навчання через створення умов та надання однакових можливостей для професійного росту працівника, а також забезпечення відповідності винагороди працівника результатам його праці;
- підвищити технічний рівень засобів праці, технічної озброєності, фондоозброєності праці;
- здійснювати конкретні організаційні заходи з боку держави, які будуть спрямовані на стимулювання повернення мігрантів на роботу в українські підприємства продовольчого сектору та переробної промисловості;
- розвинути систему професійної орієнтації, починаючи з дитинства, розширивши коло учасників навчальних програм; відродити наставництво, запровадити програму першого робочого місця. Вагому роль у цьому мають відігравати державна служба зайнятості, страхові фонди, роботодавці та профспілки.

Подальше функціонування регіонального продовольчого ринку пов'язане з підвищенням рентабельності виробництва в підприємствах, наповненням продовольчого ринку й одержанням відповідного прибутку, необхідного для відтворення виробництва та його розвитку. Знаючи показники рівня

рентабельності, ми зможемо повніше оцінити картину реалізації аграрної продукції сільськогосподарськими підприємствами Львівщини (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Рівень рентабельності аграрної продукції в сільськогосподарських підприємствах Львівської області, млн. грн.*

№	Продукція	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2012 до 2007 %, +/-
1.	Зерно	53,6	58,1	13	4,5	8,3	4,3	-10,4	-64
2.	М'ясо ВРХ	-46,6	-24,4	-27,5	-36,4	-19,1	-27,2	-41,4	5,2
3.	М'ясо свинини	-18	22,8	4,1	10,8	18,7	-7,6	7,4	25,4
4.	М'ясо птиці	-5,5	-0,9	-15,3	4,0	1,6	-0,4	6,9	12,4
5.	Молоко	7,2	9,4	5,5	15,0	23,6	3,2	15,1	7,9
6.	Яйця	-5,5	-21,3	-7,2	-5,5	-16,7	4,4	12,1	17,6
7.	Овочі	34,9	102,7	45,9	95,9	21,1	12,7	13,1	-21,8
8.	Плоди	-10,3	-79,4	-54,6	-60,5	-40,6	-81,2	-74,2	-63,9
9.	Картопля	39,4	-41,1	-23,1	41,2	26,1	-39,3	3,4	-36
10.	Цукрові буряки	4,1	3,3	101,0	56,0	29,2	-3	0,2	-3,9

*Джерело: дані на основі [47]

У 2013 році було зафіксовано зниження рівня рентабельності всіх основних видів продукції рослинництва. Зокрема, прибутковість зернових скоротилася з 53,6% у 2007 році до -10,4% у 2013 році.

Значно погіршився фінансовий результат виробництва цукрових буряків, рівень рентабельності якого зменшився з 4,1% у 2007 році до 0,2% у 2013 році. Поряд з цим, у 2013 році стало збитковим виробництво картоплі, рентабельність якого склала 3,4% у 2013 році проти 39,4% у 2007 р.

В 2013 році, залишилося рентабельним виробництво молока і яєць. Прибутковість від виробництва яєць зросла з -5,5% у 2007 р. до 12,1% у 2013 р., а від виробництва молока – з 7,2% у 2007 р. до 15,1% у 2013 р.

У 2013 році помітно зменшилася збитковість виробництва ВРХ, свинини та птиці на м'ясо, яка становила -41,4%, 7,4%, 6,9% проти -46,6%, -18%, -5,5% відповідно у 2007 р.

Рентабельність виробництва продукції має важливе значення в сучасних ринкових умовах, коли керівництву необхідно приймати рішення стосовно забезпечення прибутковості, а отже, і фінансової стійкості підприємства.

Основними шляхами підвищення рентабельності підприємств Львівщини можуть бути:

- збільшення обсягу виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції;
- зменшення витрат на виробництво та реалізацію продукції;
- раціональне використання одержаного прибутку з метою модернізації виробництва та розширення каналів збуту;
- нарощування та виробничих потужностей і впровадження інновацій.

Важливою проблемою розвитку підприємств, що переробляють сільськогосподарську продукцію, є недостатні виробничі потужності. Тому, часто вирощену в сільському господарстві продукцію неможливо вчасно переробити. Значні втрати є і в процесі переробки, оскільки устаткування багатьох підприємств застаріле і недосконале. Втрачається багато сировини під час транспортування й зберігання. В цілому тільки 3/5 виробленої сільськогосподарської продукції надходить до споживача. Через високу собівартість виробництва продукції значна частина підприємств не працює, а зібрана сільськогосподарська сировина вивозиться в інші країни. Виробничі потужності досліджуваних підприємств наведені в табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Виробничі потужності сільськогосподарських підприємств
Львівської області*

№	Галузь	Назва підприємства	Виробнича потужність (т) ^{***}
1.	Хлібопекарська	Львівський хлібозавод №1	130
		Львівський хлібозавод №5	97
		Самбірський хлібокомбінат	65
		Яворівський хлібозавод	4
2.	М'ясопереробна	ТзОВ «Барком»	8
		ПП «СМІО»	5
3.	Молокопереробна	ЗАТ «Галичина»	320

№	Галузь	Назва підприємства	Виробнича потужність (т) ^{***}
		ВАТ «Львівський міський молочний завод»	400
4.	Цукрова	Радехівський цукровий завод	6000**

*Джерело: розраховано і складено за даними підприємств

**цукрових буряків

*** на кінець 2013 року

Виробничі потужності підприємств Львівської області дозволяють забезпечити населення продуктами за фізіологічними потребами, задовольнити найвибагливіші потреби різних груп споживачів. Однак у більшості підприємств спостерігається стійке недовикористання виробничих потужностей, погіршення якості продукції. Це обумовлено дефіцитом сировини для переробки та належними її якісними ознаками. В поєднанні з низькою купівельною спроможністю населення це призвело до структурних зрушень в асортименті продукції сільськогосподарських підприємств.

Отже, необхідно провести реконструкцію і технологічну модернізацію виробничих потужностей підприємств продовольчої сфери регіону, а також ланок виробничої, транспортно-логістичної та маркетингової інфраструктури.

Значна роль в ефективному функціонуванні підприємств, що є суб'єктами аграрного ринку регіону, належить виробничій інфраструктурі. До складу виробничої інфраструктури можна віднести допоміжні та обслуговуючі цехи сільськогосподарських і переробних підприємств, комунікаційні мережі, засоби збирання та обробки інформації тощо.

Важливою функцією виробничої інфраструктури є зберігання заготовленої продукції. Різні її види потребують певних умов. Так, зерно потребує просушування і очищення, а тому зберігається в елеваторах – залізобетонних спорудах, що мають спеціальні пристосування. М'ясні і молочні продукти зберігаються в холодильних камерах і т. ін.

Відповідно і для транспортування, тобто перевезення різних видів продукції рослинництва і тваринництва, необхідні спеціалізовані види транспорту: молоковози, рефрижератори (засоби транспорту з холодильними

камерами). Торгівля забезпечує просування товарів з виробництва до споживача. Продовольчі товари реалізуються і в громадському харчуванні (їдальні, кафе, ресторани). Розміщення підприємств торгівлі і громадського харчування тісно пов'язані з особливостями розселення [42].

Оскільки останніми роками в аграрній галузі спостерігається незначний спад виробництва продукції в деяких галузях господарства, що негативно позначається на всій економіці країни, нині головне завдання полягає у проведенні такої аграрної політики, яка була б підпорядкована інтересам селянина і домашнім господарствам. Адже більшість сільськогосподарської продукції у Львівській області виготовляється саме особистими підсобними господарствами населення (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Виробництво основних видів продукції домашніми господарствами
Львівської області, тис. т*

№	Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 до 2007, %
1.	Зернові і зернобобові культури	324,3	356,7	356,3	298,6	395,1	396,4	402,1	124
2.	М'ясо всіх видів	106,5	101,7	97,1	95,9	92,5	93	93,9	88,2
3.	Молоко всіх видів	789,1	707,6	657,8	633,3	606,5	594,9	593	75,1
4.	Яйця (тис. шт)	415,9	419,1	434,9	440,7	440,8	456,7	463,8	11,5
5.	Овочі (включаючи закритий ґрунт)	414,1	394,5	392,4	392,7	439,1	443,1	433,5	104,7
6.	Плодоягідні культури	90,3	87,2	89,5	89,3	89,9	92	94	104,1
7.	Картопля	1488,3	1335,5	1449,3	1209,9	1760,4	1765,1	1527,5	102,6
8.	Цукрові буряки (фабричні)	100,7	126,5	35,2	32,6	45,1	36,1	23	22,8

*Джерело: розраховано на основі [47]

З таблиці видно, що в особистих селянських господарства виробляється приблизно 70% всієї продукції регіону. Особисті селянські господарства сьогодні перетворились із підсобних виробників більшості видів сільськогосподарської продукції на основних. Відбулось це в основному за

рахунок збільшення у їх користуванні земель сільськогосподарського призначення. За величиною землезабезпеченості особистих селянських господарств Львівська область займає третє місце в Україні. Проте селяни в більшості вирощують зерно усіх видів, а от виробництво цукрових буряків значно скоротилося в порівнянні з 2007 роком. На нашу думку, така ситуація виникає в наслідок того, що господарства не мають відповідного технічного обладнання для оброблення землі, а використовується переважно ручна праця. Але в умовах слабкої матеріальної бази, неврегульованості економічних відносин є нагальна потреба розвивати такі господарства [24].

Функціонування домашніх господарств тимчасове, що у перспективі підприємницькими вони не можуть бути, бо для цього треба використати сучасну техніку й інноваційні технології, забезпечувати нормальні умови праці та відтворення робочої сили. Селянські господарства малоефективні з економічного, соціального та екологічного боку, тому повинні трансформуватися у фермерські господарства, кооперативні або акціонерні товариства.

Тому для області підвищення ефективності використання потенціалу особистих селянських господарств повинно стати важливою складовою частиною програм розвитку сільського господарства регіону.

Ефективною формою ведення бізнесу є фермерські господарства. Їх ефективність ґрунтується на високій мотивації та матеріальній відповідальності, простоті управлінської структури, низьких трансакційних витратах, ефективному використанні трудових ресурсів, раціональному використанні техніки, оперативному реагуванню на зміну кон'юнктури ринку [147]. Ефективність фермерських господарств у перспективі залежатиме від дії таких чинників, як розміри використовуваної земельної ділянки, можливість вибору оптимального каналу збуту, розвиток фермерської кооперації, ступінь державної підтримки.

На основі проведених досліджень можна виділити шість принципів удосконалення виробничого потенціалу підприємств (додаток Е):

- принцип оптимізації;
- принцип вдосконалення;
- принцип цілеспрямованого використання ресурсів;
- принцип екологічно безпечності;
- принцип економічності (ефективності);
- принцип стратегічного управління.

На нашу думку, основними шляхами нарощування виробничого потенціалу підприємств продовольчого сектору є:

1. Підвищення ефективності використання основних фондів шляхом:

- оновлення та технічного удосконалення основних засобів;
- впровадження досягнень науково-технічного прогресу, що дасть змогу підвищити рівень механізації та автоматизації виробництва;
- збільшення тривалості роботи машин та механізмів за допомогою правильної організації технічно-профілактичного обслуговування та ремонту устаткування.

2. Підвищення ефективності використання виробничих потужностей завдяки удосконаленню структури основних фондів підприємства.

3. Підвищення потенціалу землі шляхом покращення цільового використання сільськогосподарських угідь.

4. Підвищення ефективності використання трудових ресурсів через:

- удосконалення кадрової політики;
- навчання та підвищення кваліфікації, спрямування інвестицій у здоров'я і людський капітал працівників;
- розвиток підсобних виробництв і промислів;
- розвиток трудомістких галузей (тваринництво, овочівництво);
- збільшення об'єктів роздрібної торгівлі, стимулювання самозайнятості населення в особистих господарствах.

5. Налагодження сучасної інфраструктури продовольчого ринку, що була б економічно привабливо для залучення іноземних інвестицій та значних приватних капіталовкладень шляхом удосконалення будівництва доріг, електромереж,

налагодження системи водопостачання, меліоративних споруд, підвищення рівня інформатизації сільськогосподарських підприємств тощо;

6. Збільшення експортного потенціалу виробників продукції рослинного та тваринного походження забезпечуючи:

- покращення умов кредитування виробництва експортної продукції, включаючи закупівлю сировини і матеріалів, які не виробляються в регіоні та Україні, а також надання здешевлених кредитів для модернізації та реконструкції виробництва;

- створення спеціалізованих банків для кредитування сільськогосподарських підприємств на пільгових засадах (під гарантії держави);

- покращення репутації Львівської області як прикордонного регіону на міжнародному ринку продовольства та як регіону-виробника екологічно чистих і безпечних продуктів шляхом розробки та реалізації державної програми просування агропромислових товарів, сільськогосподарської продукції та продовольства на зовнішні ринки, яка передбачає організацію виставок, де робитиметься акцент на системах гарантування походження й відповідності продукції та її традиційних особливих якостей.

До інструментів впливу на нарощування виробничого потенціалу, на нашу думку, можна віднести інвестиційне забезпечення інноваційних процесів продовольчих підприємств; державне регулювання; технічне забезпечення; система бенчмаркінгу.

Інвестиції дозволять зменшити негативний вплив на інноваційний розвиток таких чинників: високий рівень фізичного та морального зносу обладнання, недостатній досвід фахівців щодо здійснення інноваційної діяльності, неефективний контроль якості виробництва, брак якісної сировини, недостатній ринок збуту продукції.

Державне регулювання спрямоване на розробку і реалізацію нормативно-правових засад формування ринку матеріально-технічних ресурсів, урегулювати питання технічної політики підприємства.

Система бенчмаркінгу (виробничий бенчмаркінг) як один з інструментів впливу на розвиток та нарощування виробничого потенціалу підприємства включає аналіз та оцінку роботи підприємства з кращими представниками даної галузі, внаслідок чого відбувається впровадження найкращих галузевих досягнень у свою діяльність. Таким чином керівник продовольчого підприємства використавши знання та результати галузевих лідерів зможе ефективно здійснювати процес нарощування виробничого потенціалу.

Виробничий бенчмаркінг є досить складним процесом, оскільки вимагає достовірної інформації щодо виробничого потенціалу підприємства-конкурента, а дана інформація є закрита і конфіденційна. Проте, одержати цю інформацію можна через офіційні сайти компанії, річні звіти у пресі, конференції, взаємовигідні партнерства тощо.

Таким чином, ефективна діяльність підприємств, які є суб'єктами регіонального продовольчого ринку, є вагомим чинником підвищення рівня виробничого потенціалу регіональної економіки, насамперед у контексті формування та розвитку найбільш значимих ланок регіонального продовольчого ринку та його інфраструктури.

3.3 Удосконалення механізму інституційного забезпечення регіонального продовольчого ринку

Одним з головних завдань в контексті розвитку регіонального продовольчого ринку є забезпечення пропорційності, тобто оптимальних співвідношень між його найбільш важливими складовими. Регулювання пропорційності здійснюється, передусім, шляхом унормування співвідношень між доходами і попитом та між попитом і пропозицією.

Досліджуючи механізм організаційно-економічного та інституційного забезпечення регіонального продовольчого ринку, першочергову увагу слід

звернути на урегульованість ринкових, адміністративно-управлінських та партнерських механізмів, що функціонують у межах продовольчого ринку.

При цьому слід враховувати структуру регіонального продовольчого ринку, його субрегіональні характеристики, форми сегментації, взаємодоповнення і взаємозамінюваність товарів у групах сегментів ринку і між ними, а також постійні зміни в асортименті і якості товарів під впливом основних чинників.

Покращення організаційно-економічного та інституційного забезпечення регіонального продовольчого ринку повинне відбуватися на основі врахування стану ринків сировини, збуту та матеріально-технічного постачання, географічного розташування та територіальних меж самого власне продовольчого ринку, демографічної ситуації та рівня попиту на продовольчу продукцію в регіоні.

Оскільки сьогодні важко переоцінити роль інституцій в системі розвитку регіонального продовольчого ринку, першочергову увагу доцільно приділити наявності сформованих ринкових структур в регіоні, підвищенню ефективності системи управління продовольчим ринком (на загальнодержавному та місцевому рівнях), формуванні сприятливого бізнес-середовища та розвитку належного рівня ринкової інфраструктури.

З метою розробки заходів з удосконалення інституційної інфраструктури аграрного ринку, наведеної в аналітичній частині дисертаційного дослідження, розглянемо окремо кожні зі складових – інституційне забезпечення виробничої інфраструктури, маркетингової інфраструктури та регулюючої інфраструктури.

Інституціональна природа інфраструктури продовольчого ринку полягає у встановленні правил, норм і традицій торгівлі, які витікають із функціональної приналежності кожного з інститутів [262, с. 187], тому вдосконалення механізму інституційного забезпечення продовольчого ринку має передбачати встановлення дієвої системи регулювання продовольчого

ринку, збалансованої взаємодії інститутів та інституцій, які формуватимуть інфраструктуру просування товару від виробника до споживача.

Часто в інституційній системі виділяють інститут гуртової торгівлі (біржі, гуртові ринки, ярмарки та аукціони, заготівельно-збутові пункти і кооперативи) та інститут роздрібною торгівлі (продовольчі і дрібногуртові ринки, агромагазини, окремі торгові точки), тому більш детально розглянемо пріоритетні напрями розвитку кожного з цих інститутів.

Діяльність інститутів гуртової торгівлі, зокрема бірж, ярмарків і аукціонів, підпадає під суттєве регулювання з боку органів державної влади, що обумовлено, в першу чергу, необхідністю регулювання торговельно-розрахункових операцій з зерном та іншими видами продукції, що в подальшому реалізуються на експорт.

Світовий розвиток біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією пов'язаний з діяльністю таких всесвітньо відомих бірж, як Чиказька торгова біржа, Чиказька товарна біржа, Нью-Йоркська біржа кави, цукру і какао, Лондонська ф'ючерсна і опціонна біржа, Токійська рисова біржа, а в Україні - Одеською товарною біржею, Чорноморською регіональною товарною біржею АПК (Миколаївська) та ін.

На сьогоднішній день значна частка біржових торгів в Україні в сегменті сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки припадає на Аграрну біржу (створена в 2005 році) та Українську аграрну біржу (заснована в 1995 році). Регуляторна політика щодо діяльності інститутів гуртової торгівлі з боку органів державної влади здійснюється шляхом участі держави в біржовій торгівлі сільськогосподарською продукцією, представництвом в керівних органах Аграрної біржі, співпраці з Аграрним фондом тощо (рис. 3.9).

Рис. 3.9. Компонентна структура Аграрної біржі*

*Джерело: узагальнено автором на основі [193]

Аграрна біржа на сьогоднішній день є єдиною державною біржею в Україні з представництвами в регіонах України, що співпрацює з Державною продовольчо-зерновою корпорацією України, Національним Університетом біоресурсів та природокористування України, ODA-Україна, Держреєстрами України, Асоціацією «Біржові та електронні майданчики».

Розвиток біржової торгівлі свідчить про хороші перспективи розвитку продовольчих ринків, оскільки діяльність бірж в основному спрямовується на дотримання наступних принципів біржової торгівлі:

- вільне встановлення ціни у результаті співвідношення попиту і пропозиції на торгах;

- наявності конкурентів з боку продавців і покупців, що позитивним чином впливає на формування конкурентного середовища на продовольчому ринку;
- відкритість угод і доступність ринкової інформації для усіх зацікавлених операторів ринку.

Незважаючи на суттєві досягнення щодо розвитку інститутів гуртової торгівлі в Україні, існує чимало проблемних питань, які потребують врегулювання та вирішення. Основними проблемними питаннями розвитку бірж в Україні є: невеликий асортимент продукції, що реалізовується через біржу (кукурудза, пшениця, соняшникова олія, насіння соняшника); надання переваг особистим домовленостям виробників та покупців (біржа часто сприймається не як площадка для здійснення торгів, а як посередник); брак досвіду та поінформованість щодо здійснення біржової торгівлі; обмеження, пов'язані з участю в електронних торгах; вплив держави через систему державних закупівель та контролю процесів біржової торгівлі. Нажаль, не у всіх випадках товарна біржова торгівля позитивно впливає на стан продовольчого ринку, оскільки мова йде про закупівлю продукції в держрезерв, великими експортерами та агрохолдингами.

Якщо біржа як структурна одиниця інституту гуртової торгівлі є майданчиком для здійснення операцій між великотоварним виробником і фірмами, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, то гуртові ринки є тією складовою інституту гуртової торгівлі, яка безпосередньо впливає на здійснення гуртових операцій з продовольчої продукції як внутрішнього походження, так і імпортованої.

Роль інституту гуртової торгівлі важко переоцінити з позиції перспектив підвищення рівня обслуговування споживача, доведення рівня вітчизняної продовольчої продукції до світових стандартів (якість, ціна, безпека). Оскільки в Україні останніми роками почав розвиватися ринок органічної продукції, регіональні аграрно-маркетингові центри оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією можуть взяти на себе функцію організації та

проведення навчальних та дорадчих програм, курсів, семінарів, конференцій та обговорень стосовно розвитку цього сегменту продовольчого ринку, спільно з органами державної влади впровадити механізм стимулювання виробників, які дотримуються норм та правил виробництва продовольчої продукції.

У зв'язку з зростанням частки імпортової продукції на українському продовольчому ринку через роботу інститутів гуртових ринків може бути здійснена допомога фірмам-імпортерам у спрощенні та пришвидшенні процесів розмитнення та ввезення товарів, перевірки якості та сертифікацію прямо на місці продажу (розподілу), в оформлення необхідних документів. Хоча зростання обсягів імпорту в цілому негативно впливає на перспективи розвитку виробничої сфери (сільського господарства, переробної промисловості), регулювання цих процесів та допомога учасникам ринку дозволить вирішити проблему зменшення трансакційних витрат, підвищення якості продукції шляхом зменшення операцій в тіньовому обігу.

Інформаційне забезпечення та інформаційна підтримка учасників гуртових ринків, допомога у закупівлі необхідної сировини, обладнання, тари та упаковки може позитивно вплинути на розвиток продовольчої сфери як на рівні регіону, так і в державі в цілому. Не менш важливим напрямом розвитку гуртових ринків є юридичний супровід, фінансова підтримка (кредитування, інкасація коштів, тощо) вітчизняних товаровиробників, видача необхідних документів на продукцію, перевірка якості та надання відповідних висновків, надання інформації про тенденції на ринку, що в цілому може призвести до зниження ризиків підприємницької діяльності на продовольчих ринках та в продовольчій виробничій сфері (в першу чергу невеликих виробників та продавців).

Дещо інша позиція і роль в інституційному забезпеченні продовольчого ринку регіону заготівельно-збутових пунктів, основною метою діяльності яких є підвищення добробуту сільського населення та надання можливості купувати свіжу та якісну продукцію домашнього виробництва за доступною ціною. Діяльність заготівельно-збутових пунктів направлена на закупівлю та збут

продукції від кооперативів, фермерських господарств, господарств населення, тому їх роль в структурі продовольчого ринку є незначною через невеликі обсяги реалізації та конкуренцію з боку стихійної торгівлі, місцевих продовольчих ринків. Розвиток в регіоні мережі заготівельно-збутових пунктів можливий за умови стимулювання кооперації в сільській місцевості, застосування мобільності в збуті продукції кінцевому споживачу (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Напрями покращення інституційного забезпечення гуртової торгівлі продовольчими товарами в регіоні*

№	Тип інституту	Потенційні представники	Напрямки розвитку
1.	Біржі	Аграрна біржа, Українська аграрна біржа, Асоціація «Союз бірж України», Товарна біржа «Українська ф'ючерсна біржа»	<ul style="list-style-type: none"> - реалізація програм для товаровиробників з управління ціновими ризиками; - реалізація стратегій розвитку вітчизняного біржового ринку товарів; - включення усіх сільськогосподарських товаровиробників в процеси біржової торгівлі; - введення форвардних та ф'ючерсних контрактів; - використання нових інструментів біржової торгівлі; - реалізація навчання біржовій торгівлі середніх та невеликих товаровиробників.
2.	Гуртові ринки	Гуртовий ринок «Шувар»	<ul style="list-style-type: none"> - створення на регіональному рівні сучасних місць продажу та розподілу свіжої сільськогосподарської продукції за світовими стандартами; - об'єднання ринків на державному рівні у мережу та налагодження каналів переміщення продукції; - надання комплексної послуги по обслуговуванню клієнта, підняття рівня обслуговування споживача до світових стандартів; - впровадження нових схем експорту вітчизняної продукції, спрощення юридичних процедур та створення доступних для виробника каналів збуту продукції на закордонні ринки; - налагодження простих та доступних каналів та процедур імпорту продовольчої продукції; - створення дієвої системи контролю якості та безпеки товару; - створення центрів накопичення та передачі

№	Тип інституту	Потенційні представники	Напрямки розвитку
			знань, оцінки аграрного ринку, прогнозування, ознайомлення із закордонним досвідом; -запровадження постійно діючих виставок технологій, обладнання, насіння, добрив, ліній переробки та передпродажної підготовки продукції; -створення осередків державних та громадських організацій з метою підтримки національного виробника.
3.	Заготівельно-збутові пункти, заготівельна кооперація	Регіональні заготівельно-збутові мережі	-розвиток мережі спеціально обладнаних автокрамниць; -розвиток мережі заготівельно-збутових пунктів в регіонах; - посилення співпраці з виробничими кооперативами в сільській місцевості, фермерськими господарствами; -відкриття спеціалізованих магазинів.
4.	Ярмарки та аукціони	Регіональні продовольчі ярмарки, сільськогосподарські ярмарки	-популяризація та інформаційна підтримка роботи ярмарок, створення довідників, каталогів; -проведення круглих столів за участю представників влади, виробників та організаторів ярмарок з обговорення напрямків розвитку; -відновлення традицій проведення ярмарок в містах, виїзних ярмарок в районах; -підвищення контролю за якістю продукції та системою обслуговування покупців; -поглиблення економічних зв'язків з виробниками інших регіонів; -представлення регіональних продуктів, розробка регіональних брендів в продовольчому сегменті.

**Джерело: узагальнено автором на основі даних зазначених установ та організацій*

Реалізація запропонованих заходів з покращення діяльності заготівельно-збутових пунктів, заготівельної кооперації та ярмарок дасть змогу зменшити частку посередників на продовольчому ринку регіону, стабілізувати цінову політику, підвищити доходи сільського населення та збільшити мотивацію господарств населення та фермерських господарств до здійснення первинної переробки вироблених продуктів, у тому числі і з урахуванням субрегіональних особливостей досліджуваного ринку.

Позитивним прикладом популяризації та використання регіональних продуктів є Республіка Польща. За даними Міністерства сільського господарства та розвитку села Республіки Польща, кількість регіональних та традиційних продуктів в розрізі воєводств коливається від 24 в Західно-Поморському воєводстві до 151 одиниць в Підкарпатському воєводстві, які представлені в наступних категоріях: молочні продукти, м'ясні продукти, рибна продукція, овочі та фрукти, хлібобулочні та кондитерські вироби, масла і жири, мед, готові харчові продукти і страви, напої, інші продукти [273]. Ціна за регіональну продукцію може бути значно вищою, ніж за аналогічну, виробництво якої здійснено за традиційними технологіями, однак вона користується підвищеним попитом під час проведення ярмарок, фестивалів в регіонах, у тому числі і в Львівській області.

Покращення інституційного забезпечення гуртової торгівлі повинне враховувати відмінності взаємовідносин між великотоварним виробником і покупцем з одного боку, та дрібнотоварним виробником і покупцем з іншого. У сфері гуртової торгівлі часто виникає необхідність реалізації продукції з елеваторів, складів, що ускладнює збут невеликими сільськогосподарськими підприємствами, фермерськими господарствами та тими підприємствами, що займаються переробкою сільськогосподарської сировини. Вирішення цієї проблеми часто відбувається із залученням фірми-посередника, що займається транспортуванням продукції від виробника до місця зберігання, а пізніше реалізовує її великому покупцю, дуже часто експортеру. Такий підхід до вирішення проблем виробничої інфраструктури продовольчих ринків призводить до підвищення кінцевої ціни на продовольчу продукцію, а також появу дефіцитів на окремі групи товарів.

Тому гуртові продовольчі ринки, регіональні аграрно-маркетингові центри оптової торгівлі сільськогосподарською продукцію мали б долучитися до запровадження нових механізмів збуту сільськогосподарської продукції та продуктів її

переробки шляхом організації біржових та аукціонних торгів, дистанційного визначення цін, запуску віртуальних торгових майданчиків в Інтернеті.

Важливим завданням розвитку інституційного забезпечення інфраструктури продовольчого ринку в сегменті виробничої та маркетингової інфраструктури є розвиток логістичної мережі шляхом оптимізації перевезень продовольчої продукції, покращення умов зберігання, у тому числі і при здійсненні експортно-імпортних операцій з продовольчою продукцією в розрізі товарних груп.

Характерною рисою Львівської області як прикордонного регіону з позиції вдосконалення механізму функціонування продовольчого ринку є використання потенціалу міжнародних транспортних коридорів як основного засобу в розвитку логістичної мережі.

Основні торгові та транспортні шляхи України нині з'єднують і в перспективі з'єднають:

- країни Центральної Європи і СНД із використанням двох основних ходів – Чопського і Мостиського, а також Ягодинського та Рава-Руського, що розвивається досить активно;
- країни Південної Європи, Близького Сходу, а в перспективі й Африки та країни СНД із використанням Ренійського і Вадул-Сирецького ходу, а також Ренійського та Унгенського через територію Молдови;
- порти Чорного моря – з великим потенціалом країн південної частини земної кулі та країн Балтики, Скандинавії;
- країни Західної Європи та Середньої Азії, Китаю, Далекого Сходу з використанням двох основних ходів – через Донбас і Закавказзя [259, с. 193].

Виходячи з ролі та місця Львівської області в міжнародних торговельних потоках та їх впливу на вітчизняний продовольчий ринок, державним та громадським інститутам доцільно зосередити свою увагу на вирішенні питань, пов'язаних з: підписанням відповідних міжнародних правових документів у сфері транспорту, транспортно-експедиційної діяльності та торгівлі; погодженням транспортної та митної політики країн, направлених на

спрощення процедури проходження вантажу на прикордонних станціях; створення прикордонних транспортно-складських пунктів, впровадження і підтримка єдиної інформаційної системи руху вантажів; підвищення ефективності системи контролю за якістю та безпекою продовольчої продукції; юридичний супровід вітчизняних підприємств – учасників міжнародної торгівлі.

Сьогодні Україна, будучи учасником торговельних операцій на міжнародному ринку, ратифікувала ряд міжнародних правових угод, під дію яких попадають вітчизняні підприємства та організації.

Загалом подальший розвиток інституцій продовольчого ринку Львівської області може здійснюватися під впливом діяльності міжнародних інституцій, зокрема в частині нормативно-правового забезпечення розвитку продовольчого ринку, з якими співпрацюють вітчизняні громадські інститути, органи державної влади та виробники (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Перелік міжнародних інституцій, діяльність яких впливає на розвиток регіонального продовольчого ринку в умовах глобалізації*

№	Сфера діяльності	Сегмент світового ринку	Міжнародна інституція
1.	Товари та послуги	Міжнародна торгівля	- Світова організація торгівлі (GATT/WTO); - Міжнародний валютний фонд (MFW); - Світовий банк (WB); - UNCTAD; - регіональні об'єднання.
2.	Виробничий капітал	Інвестиційна політика	- засади OECD; - регулювання з боку регіональних інституцій.
3.	Фінансовий капітал	Міжнародна фінансова система	- Міжнародний валютний фонд (MFW); - Світовий банк (WB); - Банк міжнародних розрахунків (BIS); - Лондонський клуб.
4.	Праця	Міжнародний ринок праці	- Міжнародна організація праці (ILO); - регіональні об'єднання, у т.ч. профспілки.
5.	Охорона навколишнього середовища	Міжнародний ринок природних ресурсів та торгівля відходами	- конвенція з Монреалю і Ріо-де-Жанейро; - Базельська конвенція.

*Джерело: узагальнено автором на основі [274, с. 15]

Участь в цих світових організаціях дає доступ вітчизняним підприємствам до нових технологій в сфері виробництва, управління якістю, застосування нових технологій та інноваційних підходів на усіх етапах – від виробництва продукції до її реалізації кінцевому споживачу. В результаті можна очікувати підвищення конкурентоспроможності українських продовольчих товарів на світових ринках, розширення сегментів продовольчих ринків та покращення якості обслуговування населення.

Залучення до роботи міжнародних організацій та об'єднань стимулює і визначає розвиток вітчизняних саморегулюючих громадських інститутів (професійних та міжпрофесійних об'єднань, організацій, союзів) як складової інституційного забезпечення продовольчого ринку регіону в системі взаємодії з регуляторною політикою держави в рамках інституціональної системи регулювання ринку (рис. 3.5).

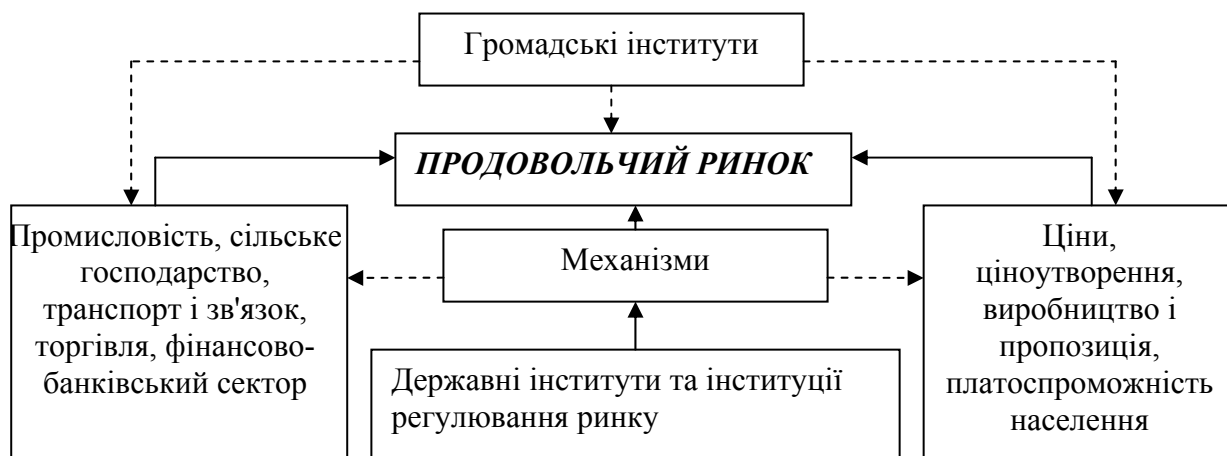

Рис. 3.10. Місце та роль громадських інститутів в структурі інституційної системи регулювання ринку*

*Джерело: розроблено автором

Загалом слід відмітити такі напрями розвитку громадських інститутів продовольчого ринку регіону:

- шляхом реорганізації існуючих професійних об'єднань;

- шляхом створення громадських організацій новими суб'єктами господарювання, сформованих на основі приватної власності, об'єднання яких викликане цілями захисту своїх економічних та корпоративних інтересів;
- шляхом створення громадських організацій суб'єктами господарювання з винятковим видом діяльності;
- шляхом створення громадських організацій на основі єдності економічних інтересів;
- шляхом створення громадських організацій за участю міжнародних організацій;
- шляхом створення громадських організацій громадянами з певним статусом;
- шляхом створення громадських організацій на основі приватної ініціативи соціально-активних громадян [141].

На нашу думку, посилення ролі громадських інститутів в інституційному забезпеченню продовольчого ринку регіону можливе в умовах тісної співпраці з інститутами гуртових ринків за тісної підтримки органів державної влади. Це дасть вирішити ряд проблем в умовах зміни економіко-політичних курсів країни, введенні нових торговельних правил як на внутрішньому, так і зовнішніх ринках, що дозволить захистити та відстояти інтереси як вітчизняного виробника, так і українського населення.

Визначальну роль на розвиток окремих видів регіонального продовольчого ринку має і рівень глобалізації через вплив транснаціональних корпорацій, що найбільш відчутно саме в прикордонних регіонах. У першу чергу це стосується торгівлі пивом (обсяг виробництва у 2013 році – 276,3 млн. дал), соняшниковою олією (3,2-3,5 млн. т), солодощами (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Напрямки розвитку інституційного забезпечення в розрізі окремих сегментів продовольчих ринків з врахуванням рівня глобалізації*

№ п/п	Рівень глобалізації	Вид ринку	Удосконалення інституційного забезпечення
1	Високий рівень глобалізації	Ринок тютюну	- створення умов для модернізації виробництва та збуту продукції за рахунок доступу до нових технологій, капіталу, методів управління; - оптимізація галузевої структури; - заходи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності продукції за рахунок спеціалізації і концентрації виробництва.
2		Ринок пива	
3		Ринок олії	
4		Ринок шоколаду та виробів з какао	
5		Ринок кондитерських виробів	
6		Ринок кави та чаю	
7	Середній рівень глобалізації	Ринок цукру	- спрощення юридичних процедур та створення доступних для виробника каналів збуту продукції на закордонні ринки; - управління ризиками, пов'язаними з виходом підприємств на міжнародний продовольчий ринок.
8		Ринок алкогольних напоїв	
9		Ринок безалкогольних напоїв	
10		Ринок морозива	
11	Низький рівень глобалізації	Ринок приправ	- вплив на процеси ціноутворення на ринку за рахунок планування постачання партій товарів; - контроль за дотриманням якості продукції; - подолання негативного впливу процесів глобалізації на розвиток вітчизняних та місцевих ринків; - контроль за використанням генно-модифікованих рослин.
12		Ринок соків	
13		Ринок молочних продуктів	
14		Ринок м'яса та м'ясних виробів	
15		Ринок риби	
16		Ринок мучних виробів	

*Джерело: розроблено автором

Механізм регулювання продовольчого ринку регіону подано в додатку Д.

Удосконалення механізму регулювання продовольчого ринку регіону повинно також враховувати оцінку впливу з боку інституцій, формальних та неформалізованих організаційних утворень через співпрацю та взаємовідносини в процесах екологізації, збалансованого розвитку територій, підвищення доходів населення, що дасть змогу:

- підвищити концентрацію виробництва в регіоні, спеціалізацію місцевих виробників, розвинути підприємництво в продовольчому підкомплексі;
- сприяти розвитку технічної та інформаційної підтримки учасників продовольчого ринку регіону;

- консолідувати зусилля учасників ринку, сприяти появі нових форм торгівлі та каналів реалізації, у тому числі і шляхом створення віртуальних торговельних майданчиків;
- більш повно задовольняти вимоги кінцевих споживачів щодо якості та безпеки продуктів харчування;
- задовольняти попит на регіональному ринку продовольства з боку споживачів з різним рівнем доходів;
- підвищувати мобільність учасників ринку, збільшувати їх доступ до регіональних та міжнародних ринків;
- підвищувати зайнятість та доходи сільського населення.

Основними завданням, яке може стояти перед учасниками регіонального продовольчого ринку в перспективі, є вирішення проблеми збуту сільсько-господарської продукції виробниками та професійними посередниками з одного боку, та надання споживачам якісного безпечного продукту за справедливою ціною з іншої сторони.

Основною проблемою, що впливає на розвиток продовольчого ринку Львівської області, є зменшення негативного впливу на розвиток окремих сегментів цього ринку, пов'язаних з участю підприємств виробництва та торгівлі в зовнішньоторговельних операціях з країнами Європейського Союзу.

Вирішення цього завдання можливе за рахунок мінімізації ризиків учасників продовольчого ринку прикордонного регіону від їх участі в експортно-імпортних операціях. Вважаємо, що для регіональних товаровиробників оптимальною стратегією поведінки в умовах мінливого ринкового середовища буде, в першу чергу, використання експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств та переробної промисловості: нарощування обсягів виробництва зерна за рахунок підвищення урожайності сільськогосподарських культур; використання нових сортів рослин; дотримання сівозмін; підвищення якості продукції; співпраці зернотрейдерів з невеликими

господарствами в напрямку забезпечення останніх насіннєвим матеріалом, засобами захисту рослин тощо.

На розвиток продовольчого ринку в регіонах суттєве значення має баланс експортно-імпортних операцій та їх структура. За умови захисту власних інтересів місцевих товаровиробників через громадські організації та об'єднання виробників, зниження адміністративного тиску і послаблення податкового навантаження на виробника, можливе забезпечення позитивного сальдо міжнародної торгівлі за продовольчими групами товарів. Так, диверсифікація виробництва в напрямі виробництва продукції, для якої характерним є негативне сальдо міжнародної торгівлі, дасть змогу закріпити позиції підприємств на внутрішньому ринку, диверсифікувати ризики зовнішньоекономічної діяльності (у тому числі за рахунок збільшення виробництва м'яса та м'ясопродуктів в короткостроковій перспективі).

Стратегічним питанням розвитку виробничої інфраструктури продовольчого ринку регіону в умовах зовнішньоекономічної діяльності є забезпечення належної інфраструктури зберігання продукції (зерна, овочів, фруктів тощо), демонополізація елеваторів та баз зберігання.

Для Львівської області в напрямі розвитку продовольчого ринку принципово важливим є інституційне забезпечення вирішення питань підвищення інвестиційної привабливості продовольчого сектору та аграрної сфери як сировинної бази для харчової промисловості шляхом інноваційно-інвестиційного підходу у розвитку виробничої сфери.

До основних причин виникнення ризиків на ринку продовольства, спричинених прикордонним розташуванням регіону, можна віднести:

- ✓ нестабільність економічних та політичних процесів як в середині країни, так і в країнах-партнерах;
- ✓ відсутність повної і достовірної інформації про діяльність інших суб'єктів ринку;

✓ відсутність збалансованості цілей усіх учасників та суб'єктів ринку та його інфраструктури;

✓ лобіювання інтересів окремих учасників ринку з операцій купівлі-продажу продукції з високим рівнем експортного потенціалу.

В таблиці 3.17 запропоновані заходи щодо мінімізації ризиків учасників продовольчого ринку регіону, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність.

Таблиця 3.17

Напрямки мінімізації ризиків підприємств на
продовольчому ринку регіону*

№	Вид ризику	Характеристика	Напрямки мінімізації
1.	Фінансові умови ризиків	<ol style="list-style-type: none"> 1. Інфляція та зростання цін 2. Банкрутство покупців 3. Зміна курсу валют 4. Неконвертованість валют 5. Зміни оподаткування експортно-імпортних операцій 6. Валютні обмеження на експорт/імпорт 7. Зміна процентної ставки по кредитах 8. Неплатоспроможність та невиконання зобов'язань підрядниками 	<ul style="list-style-type: none"> - створення стабілізаційних фондів; - зниження собівартості продукції; - диверсифікація виробництва та каналів збуту; - укладення довгострокових угод; - перенесення виробництва в інші країни; - створення спільних підприємств; - збільшення частки біржової торгівлі; - введення форвардних та ф'ючерсних контрактів.
2.	Економічні чинники	<ol style="list-style-type: none"> 1. Економічна нестабільність 2. Зниження темпів виробництва (в суспільстві в цілому) 3. Зниження темпів розвитку експортного виробництва 4. Зниження рівня доходів населення 5. Невиконання зобов'язань партнерів щодо постачання сировини та матеріалів 6. Нестабільність ринку 7. Регресивна структура експорту та імпорту 	<ul style="list-style-type: none"> - здійснення інноваційної діяльності; - розширення асортиментної лінійки; - формування позитивного іміджу в очах споживачів; - динамічний контроль за нестабільним зовнішнім ринком; - лімітування видів діяльності або продукції, що випускається; - активізація діяльності ярмарків, збутово-заготівельних пунктів.
3.	Політичні чинники	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зміни в національному законодавстві 2. Зміни в митному регулюванні країн-партнерів 3. Обмеження на міжнародну міграцію робочої сили 4. Адміністративні заходи регулювання експорту та імпорту 5. Політична нестабільність країн-сусідів 6. Регулювання продовольчого ринку місцевими органами влади 7. Громадянські та воєнні 	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення кваліфікації працівників; - страхування ризиків; - передача ризиків; - юридичний супровід та підтримка учасників продовольчого ринку, які здійснюють експортно-імпортні операції.

№	Вид ризику	Характеристика	Напрямки мінімізації
		заворушення	
4.	Чинники ризику, пов'язані з організацією ринку	<ol style="list-style-type: none"> 1. Помилки в розробці концепції торговельних операцій 2. Недостатнє врахування місцевих чинників 3. Зміни в проєкті зовнішньоекономічної операції 4. Наявність браку в роботі ЗЕД 5. Відсутність підтримки з боку органів місцевої влади 6. Незадовільний стан транспортно-складської мережі 7. Низький рівень системи контролю за якістю продукції 	<ul style="list-style-type: none"> - динамічний аналіз операцій на всіх етапах; - створення відділу з оцінки та управління ризиками; - прийняття рішення; - впровадження світових стандартів якості; - розвиток транспортно-складської мережі при гуртових ринках та прикордонній зоні; - розвиток електронної торгівлі.

**Джерело: удосконалено автором на основі: [209, с. 193]*

Окрім наведеної класифікації виділяють стихійні лиха, екологічні умови та соціальні чинники як джерела ризиків. На рисунку 3.11 наведено послідовність здійснення контролю за ризиками на ринку продовольства прикордонного регіону. Основною проблемою виникнення ризиків на ринку з позиції інституційного забезпечення є недотримання учасниками встановлених інфраструктурних правил, які не завжди відповідають ринковому механізму вітчизняних ринків.

Важливу роль в розвитку ринку продовольства регіону відіграє і реалізація національного проєкту «Зелені ринки», що дозволяє розширити спектр міжнародної торгівлі, покращити торговельний баланс регіону.

Реалізація Національного проєкту «Зелені ринки» дозволить посилити експортний потенціал вітчизняного агропромислового комплексу. За даними директора Департаменту нацпроєктів Держінвестпроєкту Юрія Гусєва, національний проєкт «Зелені ринки» передбачає створення мережі регіональних оптових продовольчих ринків. Національний проєкт передбачає будівництво різних об'єктів агрологістики, що призначатимуться для зберігання сільськогосподарської продукції, її переробки та доставки до споживачів.

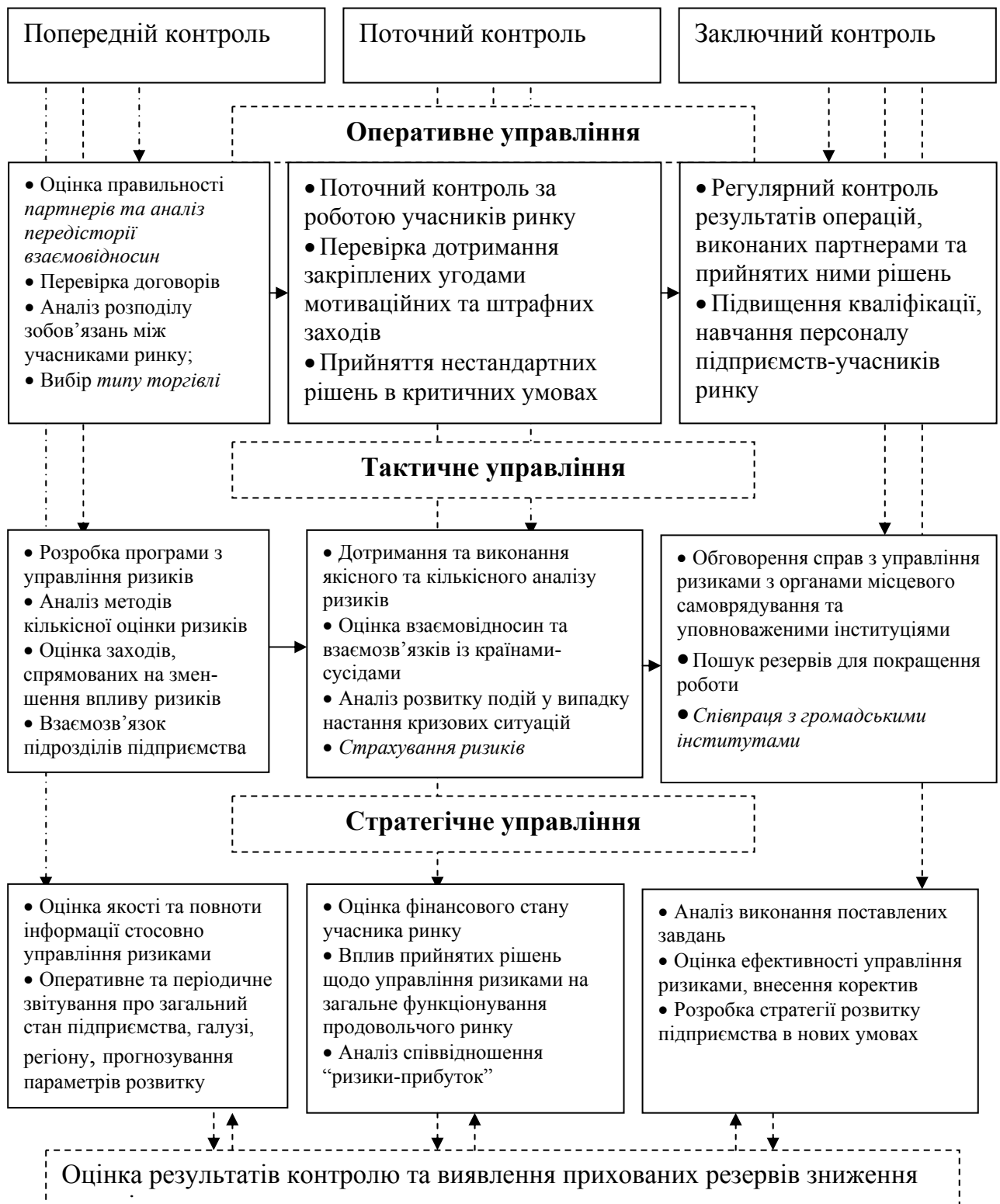

Рис. 3.11. Особливості контролю управління ризиками на регіональному ринку продовольства*

*Джерело: доповнено автором на основі [12]

Загалом, удосконалення механізму інституційного забезпечення розвитку регіонального продовольчого ринку повинно базуватися на зростанні ролі та відповідальності учасників гуртових продовольчих ринків в напрямку розвитку логістичних систем, спрямованих на покращення руху товарів від виробника до кінцевого споживача, зменшенням трансакційних витрат та ролі посередників продовольчих ринків з одночасним формуванням інноваційного підходу з боку органів місцевої влади до формування партнерських відносин учасників продовольчих ринків з партнерами країн-сусідів прикордонних регіонів.

Інституційне забезпечення роздрібної торгівлі на продовольчому ринку регіону, на нашу думку, повинно базуватися на виконанні засад та положень, закладених в Концепції розвитку внутрішньої торгівлі, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 1449 від 20.12.1997 року. Сучасний інтенсивний розвиток мережі роздрібної торгівлі повинен враховувати і нові підходи до здійснення обслуговування населення, зокрема шляхом більш інтенсивного впровадження системи безготівкових касових операцій через касові термінали, особливо в продуктових магазинах сільської місцевості та місцевих ринках, підвищення сервісного обслуговування покупців, впровадження системи контролю за якістю продовольчої продукції, розширення та надання покупцям додаткових торговельних послуг.

Загалом схема інституційного забезпечення регіонального продовольчого ринку повинна бути орієнтована на стимулювання зростання виробництва продовольчої продукції та регіонального розвитку продовольчих ринків, гарантування продовольчої безпеки країни, посилення позицій України на міжнародних ринках, зростання якості життя українського населення (рис. 3.12).

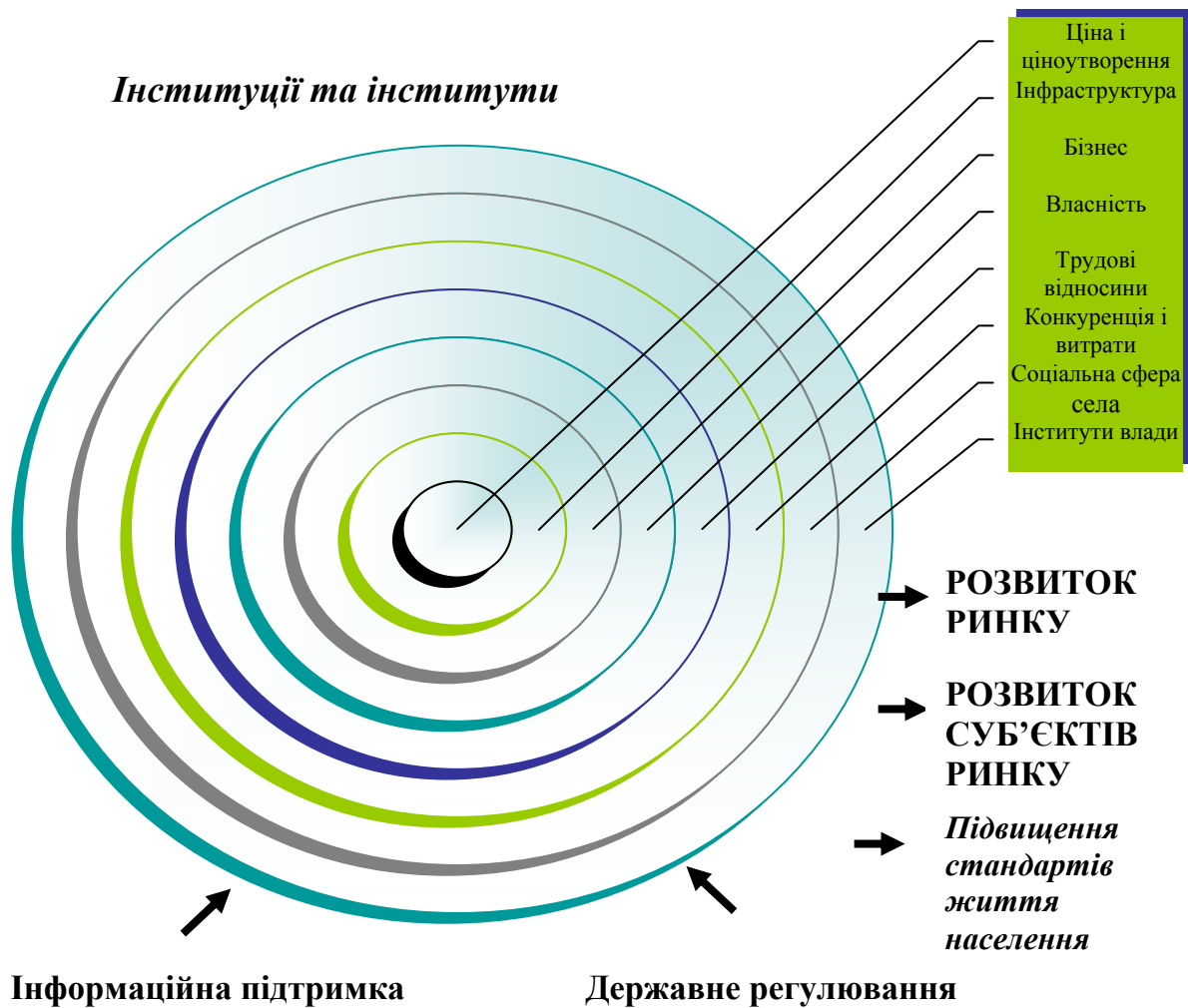

Рис.3.12. Схема інституційного забезпечення регіонального продовольчого ринку*

*Джерело: розроблено автором

Розвиток інститутів продовольчого ринку повинен базуватися на утворенні організованих ринкових відносин і прозорій регуляторній політиці держави, мінімізації інституціональних ризиків, формуванні прозорих умов здійснення операцій купівлі-продажу, встановленні цінової політики, формуванні законодавчої бази.

На нашу думку, перспективою розвитку інституційного забезпечення продовольчого ринку є взаємоузгоджена дія усіх його інститутів, спрямована на вдосконалення ринкової інфраструктури, розвитку підприємницької діяльності в виробничій сфері, зменшення частки посередників на ринку та їх впливу на

формування цінової політики, формування прозорих грошових потоків, розвиток мережі гуртових ринків, біржової діяльності, кількості заготівельно-збутових пунктів, реорганізацію існуючих маркетингових каналів збуту та підвищення інформаційної підтримки усіх учасників ринку.

Висновок до розділу III

1. Прогнозування майбутнього обсягу виробництва сільськогосподарських товарів тваринного та рослинного походження на одну особу вирішено за допомогою методики трендового аналізу, а саме поліміального та експоненційного тренду. Розроблено лінійні, поліміальні та експоненціальні моделі трендів і на основі найвищого коефіцієнта детермінації прогнозу обрано оптимальні трендові моделі. Розрахунок прогнозних показників обсягів виробництва продукції тваринного та рослинного походження на одну особу на основі трендових моделей дозволив стверджувати, що протягом періоду до 2016 року обсяги виробництва на м'ясо та м'ясопродукти, яйця, рибу та рибопродукти, овочі, плоди та картоплю зростатиме, натомість обсяги виробництва на молоко й молочні продукти, хлібні продукти скорочуватиметься.

2. Для прогнозування обсягів виробництва продовольчої продукції на одну особу на основі кореляційно-регресійного аналізу побудовано прогнозні моделі. При побудові моделей було розглянуто п'ять основних факторних ознак, що впливають на обсяги виробництва. Це чисельність постійного населення Львівської області; величина номінального доходу населення; середньомісячна номінальна зарплата працівників у сільському господарстві; споживання певного товару; посівні площі основних сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарства, а також чисельність поголів'я худоби та птиці в усіх категоріях господарства. У результаті розрахунку відповідних коефіцієнтів кореляції виявлено, що обрані фактори в середньому на 95% впливають і визначають результат обсягу виробництва продукції на одну особу, у той час як 5% змінюваності результату досліджуваного показника визначають інші фактори.

3. Розвиток та формування регіонального продовольчого ринку базується на комплексному дослідженні виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств. Здійснено аналіз складових виробничого

потенціалу підприємства, а саме: потенціал основних фондів, потенціал оборотних активів, потенціал землі та природно-кліматичних умов та трудовий потенціал підприємства. Після проведеного дослідження автором запропоновано конкретні напрями щодо основних шляхів нарощування виробничого потенціалу підприємства.

4. Нарощування виробничого потенціалу підприємств продовольчого ринку можливе за рахунок ефективності використання основних фондів, виробничих потужностей, підвищення потенціалу земель, ефективне використання трудових ресурсів, налагодження сучасної інфраструктури, збільшення експортного потенціалу під впливом інвестиційного забезпечення інноваційних процесів на підприємстві, контролю з боку держави, а також застосування системи бенчмаркінгу.

5. Удосконалення механізму інституційного забезпечення розвитку продовольчого ринку Львівської області базується на зростанні ролі та відповідальності учасників гуртових продовольчих ринків в напрямі розвитку логістичних систем, спрямованих на покращення руху товарів від виробника до кінцевого споживача, зменшенням трансакційних витрат та ролі посередників продовольчих ринків з одночасним формуванням інноваційного підходу з боку органів місцевої влади до формування партнерських відносин учасників продовольчих ринків з партнерами країн-сусідів прикордонних регіонів.

6. Результати даного розділу опубліковані у роботах автора [102, 105, 111, 112].

ВИСНОВКИ

У процесі виконання дисертаційного дослідження вирішено актуальне наукове завдання щодо обґрунтування теоретико-методичних засад і прикладних аспектів формування та розвитку регіонального продовольчого ринку. На основі отриманих результатів сформульовано низку висновків і пропозицій методологічного та практичного змісту:

1. Формування і розвиток регіонального продовольчого ринку відбувається на системній основі, об'єднуючи в єдине ціле виробників сільськогосподарської продукції, ринкові інститути, а також споживачів з метою задоволення їх потреб у продовольчих товарах та гарантованого доступу до продуктів тваринного і рослинного походження в кількості та якості, необхідній для забезпечення життєдіяльності населення.

Найбільш розвиненими складовими продовольчого ринку Львівської області є ринки зернових і зернобобових культур, м'яса та м'ясопродуктів, а також цукрових буряків. Позитивними тенденціями характеризується розвиток ринків плодового-ягідних культур, овочів і баштанних культур та картоплі. Водночас, для ринків молока та молокопродуктів, хліба та хлібопродуктів, риби та рибопродуктів притаманні ознаки стагнації та зниження обсягів виробництва. Це зумовлено зниженням попиту, недостатнім рівнем конкуренції у відповідних ринкових сегментах, а також зростанням трансакційних витрат і погіршенням якості продукції.

1. Виявлено, що основними бар'єрами на шляху розвитку продовольчого ринку регіону є: зниження рівня доступності продуктів харчування для населення, що передусім зумовлено постійним зростанням цін, а також значна імпортозалежність регіону за низкою продовольчих товарів.

До стимулюючих чинників розвитку регіонального продовольчого ринку відносяться: зростання рівня самозабезпечення і насиченості товарами внутрішнього виробництва, збільшення місткості ринку за більшістю досліджуваних товарних груп.

3. Упродовж 2007-2014 років цінова ситуація на регіональному продовольчому ринку змінювалася під впливом загальноекономічних тенденцій, зумовлених кризовими явищами 2008-2009 та 2013-2014 років. Це спричинило зростання амплітуди цінових коливань, зокрема ціни на продукти харчування зростали швидше, ніж в цілому для споживчих товарів і послуг. Так, ціни на продукти харчування загалом зросли в 1,5-2,5 рази. За окремими товарними групами таке зростання становило: для молочних продуктів – 284,0 %, хліба та хлібопродуктів – 273,8 %, м'яса та м'ясопродуктів – 231,0 %, риби та рибодуктів – 158,5 %, картоплі – 138%. Для більшості досліджуваних товарів цінові коливання посилювалися фактором сезонності.

4. На основі проведення багатофакторного та кореляційно-регресійного аналізу здійснено моделювання тенденцій розвитку продовольчого ринку регіону та прогнозування рівня споживання й обсягів виробництва товарів тваринного і рослинного походження, з урахуванням змін величини доходу населення, середньомісячної заробітної плати працівників у сільському господарстві, обсягів споживання відповідних продуктів, посівних площ окремих сільськогосподарських культур, а також чисельності поголів'я худоби та птиці в усіх категоріях господарства. На основі побудови моделей встановлено, що за умови збереження нинішніх тенденцій, у 2016 році обсяги виробництва м'яса та м'ясопродуктів можуть зрости на 10%, риби та рибодуктів на 6,2 %, картоплі на 6,8% у порівнянні з 2014 роком. Зниження обсягів виробництва продовольчої продукції на одну особу може відбутися за такими товарними групами, як хліб та хлібопродукти, а також молоко і молокопродукти (на 29,4% та 4,0% відповідно).

5. Аналіз інституційного забезпечення регіонального продовольчого ринку дозволив виділити основні бар'єри на шляху його розвитку: недостатня диверсифікованість інституційної інфраструктури; відсутність необхідної кількості сучасних центрів гуртової та роздрібної торгівлі сільськогосподарською продукцією; прогалини в інституційно-правовому

забезпеченні; збереження тенденцій до монополізації та поширення іллегальних форм економічної активності.

Удосконалення механізму інституційного забезпечення має ґрунтуватися на зростанні ролі та відповідальності учасників гуртових продовольчих ринків у напрямі розвитку логістичних систем, спрямованих на покращення руху товарів від виробника до кінцевого споживача, зменшенням трансакційних витрат та ролі посередників на ринку продовольчих товарів з одночасним поширенням інноваційних технологій та зростанням ролі органів місцевого самоврядування у процесі розвитку регіонального продовольчого ринку.

6. Нарощування виробничого потенціалу підприємств, які є учасниками регіонального продовольчого ринку, доцільно проводити на основі підвищення ефективності використання основних фондів, оптимізації виробничих потужностей, ефективного застосування трудових ресурсів у сільському господарстві, модернізації виробничої та маркетингової інфраструктури аграрного сектору регіональної економіки, збільшення експортного потенціалу суб'єктів регіонального продовольчого ринку.

7. З метою підвищення рівня продовольчої безпеки регіону у взаємозв'язку з розвитком його продовольчого ринку доцільно забезпечити розробку програмних заходів у таких пріоритетних напрямках: прискорення процесів реформування сільського господарства на ринкових засадах, включаючи розвиток сільськогосподарської кооперації та нарощування підприємницького потенціалу села; впровадження інноваційних технологій в аграрному секторі економіки, забезпечення його збалансованого розвитку; трансформація організаційно-економічних основ функціонування регіонального продовольчого ринку шляхом його демонополізації та детінізації; подолання інформаційних асиметрій та підвищення відкритості ринкової інформації для споживачів продовольчої продукції; розбудова виробничої та маркетингової інфраструктури регіонального продовольчого ринку; удосконалення соціальної інфраструктури сільських територій.

Список використаних джерел

1. Азарян Е. М. Потребительский рынок: становление и развитие: [монографія] / Е.М. Азарян // Донецк: ИЭП НАН Украины. – 2002. – С. 190
2. Алейнікова О. В. Оцінка й особливості державного регулювального впливу на розвиток агропродовольчої сфери регіону / О. В. Алейнікова, Ю. В. Слободчикова // Держава та регіони. Сер. Держ. упр. - 2011. - Вип. 1. - С. 189-194.
3. Андрійчук В. Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції: теоретико-методологічний аспект / В. Г. Андрійчук // Збірник наукових праць. – Луганськ, 2004. – № 38/50. – С. 8-16.
4. Аникин А. В. Юность науки. — М.: Политиздат, 1979. — 367 с.
5. Анікеєнко В. М. Інституційні засади державного регулювання аграрного ринку на регіональному рівні / В. М. Анікеєнко // Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». – Вип. 2 (29). - 2010. – С. 343–351.
6. Антимонопольний комітет Розпорядження Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку (Методика, п.1.3) N 49-р від 05.03.2002 м.Київ
7. Антимонопольний комітет України Розпорядження Про затвердження Положення про складання та ведення переліку суб'єктів природних монополій (Положення, п.2.1) 12.12.2006 N 537-р
8. Білик В. О., Саблук П. Т. Основи економічної теорії [Текст] : навчальний посібник / За ред. В. О.Білика, П. Т.Саблука. - К. : Інститут аграрної економіки, 1999. - 468 с.
9. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України, статистичний збірник, Державна служба статистики України, Київ, 2012 р. - С.13

10. Бартенев С. А. Экономика : учебник / [Бартенев С. А., Большакова И. И., Булатов А. С. и др.]; за ред. А. С. Булатова. - М. : БЕК, 1995. - 632 с.
11. Батир Ю. Г., Гримблат С. О. Моніторинг ринку сільськогосподарської продукції / Ю. Г. Батир, С. О. Гримблат // Економічний простір. - 2009. – № 22/2. – С. 131-136.
12. Батюк Б. Б., Черевко В. Д. Зовнішньоекономічна діяльність сільськогосподарських підприємств [текст]: монографія / Б. Б. Батюк, В. Д. Черевко // ЛНУВМБТ ім. С.З.Гжицького. – Львів: СПОЛОМ, 2012. – 208с
13. Башнянин Г. І. Політична економія : підручник / Г. І. Башнянин, П. Ю. Лазур, В. С. Медведєв. - К. : Ніка-ІДентр Ельга, 2000. - 527 с.
14. Белявцев М. І. Інфраструктура товарного ринку [Текст] / М. І. Белявцев, Л. В. Шестопалова. — К. : Центр навч. літ., 2005. —416 с.
15. Березін О. В. Проблеми формування регіонального продовольчого ринку України: (Монографія). К.: Вища школа. - 2002. - 211 с.
16. Березін О. В. Продовольчий ринок України: теоретико – методологічні засади формування і розвитку: Монографія / О. В. Березін. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 184 с.
17. Березін О. В., Карпенко Ю. В. Теорія і практика забезпечення ефективного використання потенціалу торговельних підприємств. Монографія. — Полтава: ІнтерГрафіка, 2012. — 288 с.
18. Белявцев М. І. Оптові продовольчі ринки в комплексі інфраструктури товарного ринку / М. І. Белявцев // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com.ua/marketing/optovi_prodivolchi_rinki_kompleksi_infrastrukturi_tovarnogo_rinku
19. Битов В. П. Індикатори та критерії продовольчої безпеки регіону / В. П. Битов, Л. О. Гасуха // Економічний форум. – 2013. – № 3. – С. 48 – 53.

20. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. — 3-е изд. стереотип. — М.: Институт новой экономики, 1998. — 864 с.
21. Бондаренко В. М. Територіальна організація продовольчого ринку регіону та напрями її удосконалення (на матеріалах Вінницької області) : дис. канд. екон. наук: 08.10.01 / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. — К., 2005. — 240арк. — Бібліогр.: арк. 211-225.
22. Борейко І. П. Оцінка інвестиційної діяльності підприємств аграрного сектору економіки / І. П. Борейко // Економіка АПК : міжнар. наук.-виробн. журнал. — 2009. — № 12. — С. 74.
23. Борщевський П. Продовольча безпека країни: стан і тенденції / П. Борщевський, Л. Дейнеко // Розбудова держави. — 2007. — № 1 — 6. — С. 66-73
24. Будзяк О. С. Наукові основи регіонального сільськогосподарського землекористування (на прикладі Львівської області) 2002 року: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.08.01 / О. С. Будзяк; НАН України. Рада по вивченню продукт. сил України. — К., 2002. — 19 с.
25. Бутенко Н. В. Маркетинг : підручник / Н. В. Бутенко. - К. : Атіка, 2008. - 300 с. - Бібліогр.: с. 293-296.
26. Бюлетень надходження продуктів тваринництва на переробні підприємства Львівської області у 2012 р.
27. Васильев Е. В. Системный подход к исследованию продовольственного рынка и его инфраструктурное обеспечение / Е. В. Васильев // Экономические науки. — 2009. — № 1. — С. 82–85.
28. Васильченко А. Н. Состояние и перспективы развития хлебопекарной промышленности в Украине / А. Н. Васильченко // Науко-виробничий журнал Харчова наука і технологія. — Одеса: Вид-во Одеської національної академії харчових технологій, 2009. — №1 (6). — С. 5 – 8

29. Ватаманюк З. І., Панчишин С. М. Вступ до економічної теорії Курс лекцій. - Новий Світ - 2000, 2005. - 408 с.
30. Величко О. В. Організаційно-економічні передумови ефективного використання виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств / О. В. Величко// Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 127. — Харків: ХНТУСГ. – 2012. — 326 с.
31. Визначення ринку. Матеріали семінарів. Антимонопольний комітет України – Відень, 1992., с. 22
32. Витрати і ресурси домогосподарств Львівської області (Щоквартальний бюлетень).
33. Вишнеvsька Н. М. Основні методичні підходи до аналізу та прогнозування попиту на продовольчі товари / Н. М. Вишнеvsька // Національне господарство України: теорія та практика управління. — 2009. — С. 177-184.
34. Внукова Н. М. Управление развитием рыночной инфраструктуры: Методологический и организационный аспекты / Н.М. Внукова. – Х. : Форт, 1998. – 132 с.
35. Воронов А. Конкуренция в XXI веке / А. Воронов // Маркетинг. – № 5. - 2001. – С. 16-24.
36. Гавриш В. П. Макроекономіка. Основні моделі та залежності: Навч. посіб. - Хмельниц.: ХДУ, 2003. - 237 с.
37. Герасименко С. С., Головач А. В., Єріна А. М. Статистика. За наук. ред. д-ра екон. наук С. С. Герасименка. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2000. — 467 с.
38. Герасимчук В. Г. Маркетинг: теорія і практика / В. Г. Герасимчук – К.: Вища школа, 1994. - 327с.
39. Герасимчук З. В., Галушак В. Л. Політика розвитку проблемних регіонів: методологічні засади формування та реалізації: Монографія. – Луцьк:

- Надстир'я, 2006. – 248 с., Папп В. В. Структурування економіки в регіональних суспільних системах: теорія, методологія, практика. – Львів: Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2007. –71 с.
40. Герасимчук З. В., Ковальська Л. Л. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми нарощення. Монографія. - Луцьк: ЛДТУ, 2003. - 242 с
 41. Герчаківський С. Д., Кондра О. Р. Теоретико-прикладні аспекти прогнозування розвитку споживчого ринку регіону. Монографія.: Дніпропетровськ, 2013. – С. 59-66
 42. Гілецький Й. Р. Географія України. Соціально-економічна з основами теорії. Підручник для 9 класу. — Львів: ВНТЛ, 2001. — 160 с.
 43. Глібов Р. В. Конкуренція на ринку продовольчої продукції: проблеми та перспективи розвитку для України / Р.В. Глібов // Економічні науки. - №1 (43). – 2008. – С.152-156
 44. Глівенко С. В. Економічне прогнозування : [навч. посібн.] / С. В. Глівенко, М. О. Соколов, О. М. Теліженко. - Суми : Університетська книга, 2004. – 207 с.
 45. Гойчук О. І. Продовольча безпека : монографія / О. І. Гойчук. – Жиомир : Полісся, 2004. – 347 с.
 46. Голікова К. П. Продовольча безпека держави: сутність, структура та особливості її забезпечення // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. – 2012. - вип. 22, ч.ІІ. – С.408-412
 47. Головне управління статистики у Львівській області. Режим доступу://<http://lv.ukrstat.gov.ua/>
 48. Головня Ю. І. Методика дослідження потенціалу регіонального продовольчого ринку в контексті національного суверенітету: Ефективна економіка. – Дніпропетровськ:, 2013

49. Голомша Н. Є. Конкуренентоспроможність сільського господарства України: можливості та фактори зростання / Н. Є. Голомша // Інноваційна економіка. – Тернопіль, 2010. – № 18. – С. 67-71
50. Гончаров В. Д. Маркетинг продовольственных товаров в России / В. Д. Гончаров. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 173 с.
51. Грабовецький Б. Е. Економічне прогнозування і планування/ Б. Е. Грабовецький – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 188с.
52. Губені Ю. Е. Розвиток інституційного середовища аграрної трансформації / Ю. Е.Губені // Аграрна економіка, 2010. – Т.3, №1-2. – С.88-93.
53. Гуменюк О. О. Інфраструктурне забезпечення функціонування агропромислового ринку /О. О. Гуменюк //Інноваційна економіка. – 2013. - № 3. - С. 56-61. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_3_13.pdf
54. Дейнеко Л. В. Методичні підходи до обґрунтування техніко-економічного стану інфраструктури продовольчого комплексу [Електронний ресурс] / Л. В. Дейнеко, Шелудько Е. І. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/nacgosp/2009/Deineko_Sheludko.pdf
55. Державна служба статистики. - Режим доступу: / <http://www.ukrstat.gov.ua/>
56. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]: Офіційний сайт. Режим доступу: // www.ukrstat.gov.ua
57. Дзюбенко Н. О. Соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого ринку в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Дзюбенко Надія Олександрівна ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Львів, 2014. - 20 с.
58. Димань Т.М. Екотрофологія. Основи екологічно безпечного харчування: [Навчальний посібник] / Димань Т. М., Барановський М. М.,

- Білявський Г. О. та ін. / За наук.ред. Т. М. Димань. – К.: Лібра, 2006. – 304 с.
59. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский. - М. : Мысль, 1986. - 571 с.
60. Діхтяр В. Овочі: теоретичні основи та особливості ринку / В. Діхтяр // Агро Перспектива. – 2010. – № 11. – С. 52-55.
61. Довкілля Львівщини: статистичний збірник. – Львів : Головне управління статистики у Львові, 2014
62. Долішній М. І., Мошенець О. С. Ринкові механізми регіонального управління / М. І. Долішній, О. С. Мошенець // Регіональна економіка. – 2001. - №1.
63. Дрогомирецька М. І. Регіональні особливості функціонування продовольчих ринків / М. І. Дрогомирецька // Вісник ДДФА : науково-теоретичний журнал Дніпропетровської державної фінансової академії. Економічні науки. – 2008. – № 1(19). – С. 74-77.
64. Дудар Т. Г., Дудар В. Т. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи // Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 246 с.
65. Економіка підприємств: Підручник / [За заг. ред. С.Ф. Покропивного]. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 528 с.
66. Економіка підприємства. Економіка підприємств: підручник / Ф. В. Горбонос [и др.]. - К. : Знання, 2010. - 463 с.
67. Економічна енциклопедія. Том 3 / Ред. кол.: Мочерний С. В. та ін. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2002. – 952 с
68. Економічна теорія: Політекономія: підручник [для студ.вищ.навч.закл.]. [вид.7-ме];/за загал. ред. В. Д. Базилевича. - К: Знання – Прес. – 2008. – 189 с.

69. Економічний аналіз: Навч. посібник / М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток та ін.; За ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. — Вид. 2-ге, перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2003. — 556 с.
70. Економічний словник-довідник/ За ред. С. В. Мочерного. - Київ: Феміна, 1995. - 368 с.
71. Єлейко В. І. Економетрія. / В. І. Єлейко, І. М. Копич, Р. Д. Боднар, М. Я. Демчишин // Львів: В-во Львівської комерційної академії, 2007. - 349 с
72. Єщенко П. С. Сучасна економіка: Навч. посіб. — К.: Вища школа, 2005. — 325 с.
73. Жмайлова О. Г. Продовольчий ринок: сучасний стан та перспективи розвитку [Текст] / В. М. Жмайлов, О. Г. Жмайлова // Збірник «Наукові праці Полтавської державної аграрної академії». – Вип. 1(6). – Т.2. – Полтава: ПДДА. – 2013.– 165 – 168.
74. Задоя А. А. Основи экономической теории : [учеб. пособ.] / А. А. Задоя, Ю. З. Петруля. - М. : Рыбари, 2000. - 479 с.
75. Зайдель Х., Теммен Р. Основа учения об экономике. – М.: Дело ЛТД, 1994 - 286 с.
76. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV//ВВР України. – 2007. - № 9. – С.79-85
77. Запотоцький С. П. Сутність та особливості формування продовольчих ринків. // Економічна та соціальна географія: Міжвід. наук. зб. К., 1999. – Вип. 48. – С. 109-117
78. Зеленська О. О. Проблеми трактування сутності та функцій категорії „споживчий ринок” / О. О. Зеленська // Вісн. Черніг. держ. технол. ун-ту, 2009. – № 39. – С. 72-80

79. Экономическая теория : учебник / за ред. А. И. Добрынина, Л. С. Тарасевича. СПб. : Изд. СПб ГУЗФ, Изд. "Питер Паблшинг", 1997. – 480 с.
80. Зозульов О. Промисловий маркетинг / О. Зозульов. – К., 2008. – 489 с.
81. Іваницька Г. Б. Іноземні інвестиції в АПК : монографія. – Львів : Вид-во Львівського НАУ. – С. 71-72
82. Ільяшенко В. А. Структура продовольчого ринку України / В. А. Ільяшенко // Економіка та держава. – 2006. – №8. – С.19-22.
83. Іщук С. О. Концептуальні засади формування та розвитку виробничого потенціалу промислових підприємств / С.О. Іщук // Регіональна економіка. – 2005. - №3. – С. 48-56
84. Кабаш О. Р. Сегментування споживчого ринку: критерії та ознаки // Збірник тез доповідей XI Всеукраїнської науково-практичної конференції. Феодосія, 2009. – С. 21
85. Кабаш О. Р. Сегментування споживчого ринку: критерії та оцінка / О. Р. Кабаш // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: VI Міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 лютого 2009: Тези доповідей. – Тернопіль. – С. 214-215
86. Кабаш О. Р. Статистичне дослідження споживчого ринку та цін / О. Р. Кабаш // Теоретичні та прикладні аспекти аналізу фінансових систем: IX Всеукраїнської наук.-практ. конф., 26-29 березня 2009: Тези доповідей. – Львів. – С. 82-86
87. Кабаш О. Р. Становлення споживчого ринку промислових товарів в Україні / О. Р. Кабаш // Вісник Університету банківської справи. Збірник наукових праць. - № 3, грудень 2008. – С. 21-24
88. Кабаш О. Р. Суть, структура, роль споживчого ринку в забезпеченні розвитку національної економіки / О. Р.Кабаш // Тези IV Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Розвиток фінансово-кредитної системи України:

- здобутки, проблеми, перспективи». Львів, 23-24 жовтня 2008. – С. 126-127
89. Клименко Н. А. Аналіз складових формування споживчого ринку України / Н. А. Клименко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/Economics/29919.doc.htm
90. Климко Г. Н. Основи економічної теорії : політекономічний аспект: підручник / Г. Н. Климко, В. П. Нестеренко, Л. О. Каніщенко та ін. //; за ред. Г. Н. Климка, В. П. Нестеренка. - К. : Вища школа, 1994. - 559 с.
91. Клімова І. О. Ринок сільськогосподарської продукції: особливості розвитку та проблемні питання формування інфраструктури / І. О. Клімова // Прикладна статистика: проблеми теорія і практика. – 2011. - №8. – С. 138-147
92. Коварш І. С. Маркетингові дослідження поведінки споживачів на ринку продовольчих товарів : Дис. канд. наук: 08.00.04. - 2008.
93. Коварш Ірина Станіславівна. Маркетингові дослідження поведінки споживачів на ринку продовольчих товарів [Текст] : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / Коварш Ірина Станіславівна ; ПВНЗ Європейський ун-т. - К., 2008. - 20 с.
94. Кожушко Г. М. Розвиток класифікації непродовольчих товарів в умовах членства України в СОТ / Г. М. Кожушко, Л. М. Губа, Ю. О. Басова // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. Технічні науки. – 2010. – N1 (46). – С.9-15.
95. Козаченко Г. В. Управління інвестиціями на підприємстві / Г. В. Козаченко, О. М. Антіпов, О. М. Ляшенко, Г. І. Дібніс // К. : Лібра, 2004. – 368 с.
96. Кокодей Т. Математична модель поведінки споживача на ринку харчових продуктів / Т. Кокодей // Економіка і прогнозування. – 2011. – №. 3. – С. 127-150.

97. Колесов О. С. Теоретичні аспекти формування та розвитку продовольчих ринків / О. С. Колесов, О. В. Дармограй // Зб. наук. пр. ВНАУ Сер. «Економічні науки». – № 2 (53). – Т. 3. – 2011. – С. 138-146.
98. Колесов О. С., Дармограй О. В. Теоретичні аспекти формування та розвитку продовольчих ринків / О. С. Колесов, О. В. Дармограй // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2011. - №2 (53), том 3. – С. 138-146
99. Кондра О. Р. Анализ продовольственного рынка региона на примере Львовской области / О. Р. Кондра // Интегрированные основы инновационного и устойчивого развития экономики: [сб. науч. ст.] – Пенза, 2013. – С. 101-105
100. Кондра О. Р. Аналіз основних показників діяльності підприємств на споживчому ринку / О. Р. Кондра // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: VII Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 лютого 2010: Тези доповідей. – Тернопіль. – С. 192-193
101. Кондра О. Р. Моделювання тенденцій розвитку регіонального продовольчого ринку / О. Р. Кондра // Наук. вісник ЛНУВМБТ ім. С. З. Гжицького. – Львів, 2015. - Том 17, №2 (62) – С. 245-256
102. Кондра О. Р. Нарощування виробничого потенціалу сільських територій у контексті розвитку регіонального продовольчого ринку / О. Р. Кондра // Глобальні та національні проблеми економіки: [зб. наук. пр.] / МНУ ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2015. – Вип. 6. – С. 550-555
103. Кондра О. Р. Оцінювання стану продовольчої безпеки регіону / О. Р. Кондра // Регіональна економіка. – Львів, 2014. - №4. – С. 78-86.
104. Кондра О. Р. Проблеми інституційного забезпечення регіонального продовольчого ринку / О. Р. Кондра // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2015. – Вип. 3 (113). – С. 27-32

105. Кондра О. Р. Прогноз розвитку споживчого ринку Львівської області / О. Р. Кондра // Економіка в умовах сталого розвитку: контекст підприємств, регіонів, країн: Міжнар. наук. конф., 20 листопада 2013: Тези доповідей. – Дніпропетровськ. – С. 117-120
106. Кондра О. Р. Регіональні особливості розвитку споживчого ринку Львівщини / О. Р. Кондра // Теоретичні та прикладні аспекти аналізу фінансових систем: ІХ Всеукраїнської наук.-практ. конф., 25-26 березня 2010: Тези доповідей. – Львів. – С. 95-97
107. Кондра О. Р. Регіональні особливості формування і розвитку споживчого ринку України / О. Р. Кондра // Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України: [зб. наук. пр.] – Тернопіль, 2012. – Вип. 17. – С.21-27
108. Кондра О. Р. Регіональні особливості формування та розвитку споживчого ринку регіону / О. Р. Кондра // Економічні науки (Серія: Облік і фінанси): [зб. наук. пр.] – Луцьк, 2013. – С. 338-344.
109. Кондра О. Р. Регіональні особливості формування та розвитку споживчого ринку регіону / О. Р. Кондра // Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки: V Міжнар. наук.-практ. конф., 7 грудня 2013: Тези доповідей. – Луцьк. – С.121-123.
110. Кондра О. Р. Сегментування споживчого ринку: критерії та ознаки / О. Р. Кондра // Економіка: проблеми теорії та практики: [зб. наук. пр.] / Дніпропетровський національний університет . – Дніпропетровськ, 2009 Вип. 253(7) – С. 1703-1708.
111. Кондра О. Р. Удосконалення механізму інституційного забезпечення функціонування продовольчого ринку регіону// Збірник наукових праць. “Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України”. Львів, 2013.

112. Кондра О. Р. Удосконалення механізму інституційного забезпечення функціонування споживчого ринку регіону// Матеріали круглого столу «Сучасна політика держави щодо розвитку сільських територій України». Львів, 2013.
113. Кондра О. Р. Характеристика сучасного стану продовольчого ринку Львівської області / О. Р. Кондра // Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах: Міжнар. наук.-практ. конф., 24-25 квітня 2015: Тези доповідей. – Ужгород - Мукачево. – С. 237-239.
114. Кондра О. Р. Чинники формування і розвитку споживчого ринку регіону в контексті економічної модернізації / В. В. Борщевський, О. Р. Кондра // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2012. – Вип. 4 (96). – С. 217-225
115. Копитець Н. Г. Курчат восени рахують / Н. Г. Копитець // Мясной Бизнес. — 2010. — № 11. — С. 64—67
116. Корниенко И. Состояние и перспективы мясной отрасли в Украине / И. Корниенко // Мясное Дело. — 2010. — № 3. — С. 30—31
117. Корчун В. С. Продовольча безпека України і зовнішньоекономічна кон'юнктура / В. С. Корчун / Міжнародні відносини. – 2008. - №6. – С.108-114.
118. Косік А. Ф., Гронтковська Г. Е. Мікроекономіка: Навч. посіб.– К.: Центр навч. л-ри, 2004.– 416 с
119. Кочетов А. Н. Современный взгляд на роль инфраструктуры в социальном развитии общества [Електронний ресурс] / А. Кочетов, Д. Харитонов // Режим доступу до ресурсу: http://www.seun.ru/oldssea/Win/Journal/j_2000_2r/Socio/kochet.htm

120. Краснорудський О. Функціонування маркетингової інфраструктури внутрішніх ринків продовольства та сільськогосподарської сировини / О. Краснорудський // Наука молода, №9, 2008. – С.31-34.
121. Кривов'язюк І. В. Економічна діагностика [текст]: навч. посіб. / І. В. Кривов'язюк. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 450 с.
122. Крупанин А. А. Основы многоуровневого регулирования предпринимательства : монография / А. А. Крупанин. – СПб.: Астерион, 2008. – 399 с.
123. Кулешова Г. О. Прикордонний регіон як об'єкт суспільно-географічних досліджень / Г. О. Кулешова // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2008. – Вип. 5 (2). – с. 209 – 212. – 0,34 д.а.
124. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу. Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. - 639 с.
125. Кучеренко С. К., Штапаук Г. П. Дослідження впливу соціально-економічної структури споживчого попиту на діяльність комерційних підприємств / С. К. Кучеренко, Г.П. Штапаук // Д.- Випуск 6\4, 2012. – С.146-154
126. Кушнір В. С., Мазнун Г. Є., Рижков В. Г. Основи економічної теорії: Навч. посіб.– Х.: ХДТУСГ, 2001.–. 242 с.
127. Лазебна І. Теоретичні засади функціонування ринку споживчих товарів України / І. Лазебна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 5. – С. 155
128. Лаишева А. А. Пути совершенствования регионального рынка продовольственных товаров [Электронный ресурс] / А. А. Лаишева // Режим доступа : <http://finac.ucoz.ru/publ/5-1-0-65>

129. Латинін М. А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання:[монографія] / М. А. Латинін. – Х.: Вид-во ХарРІНАДУ «Магістр», 2006. – 320 с.
130. Лещинський О. Л. Економетрія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. Л. Лещинський, В. В. Рязанцева, О. О. Юнькова // К.: МАУП, 2003. — 208 с, С. 19.
131. Лингарт К., Янда К. Рыночные отношения и обеспечение продовольствием / К. Лингарт, К. Янда // АПК: Экономика, управление.- 2007. - № 2. - С. 70-73.
132. Липчук В. Бар'єри розвитку індивідуального підприємництва на селі / В. Липчук, Н. Липчук // Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер : Економіка АПК . - 2013. - № 20(1). - С. 19-24. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlnau_econ_2013_20\(1\)__5.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlnau_econ_2013_20(1)__5.pdf)
133. Лисак М. А. Аналіз стану забезпечення продовольчої безпеки України / М. А. Лисак // Облік і фінанси. – 2013. – № 3(61). – С. 136-142.
134. Лігоненко Л. О. Теоретико-методологічні засади управління споживчого ринку / Л. О. Лігоненко //Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6. – С. 103-112.
135. Липський Р. В. Проблеми ефективного використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств / Р. В. Липський // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки. – 2012. – Випуск 1 (4) том 2. – С. 163-168.
136. Лобачева І. Ф., Семененко С. В. Особливості аналізу виробництва продукції сільськогосподарського підприємства режим доступу: http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2012/Economics/7_122804.doc.htm
137. Лозинська Т. М. Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації: [монографія] / Т. М. Лозинська. - Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2007. - 272 с.

138. Лозинська Т. М. Теоретико-методологічні засади державного регулювання продовольчого ринку України / Т. М. Лозинська // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2006. – № 1. – С. 65 – 70
139. Лопотан Л. В. Теоретична сутність ринку продукції птахівництва / Л. В. Лопотан // Аграрний вісник Причорномор'я. Серія “Економічні науки”. – Одеса, 2010. – Вип. 53. – С. 169-173.
140. Лошенко І. Р. Концептуальні підходи до становлення і розвитку споживчого ринку України / І.Р. Лошенко //Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 11. – С. 103
141. Лужанська Т. Професійні громадські організації в аграрному секторі економіки: проблеми розвитку / Т. Лужанська // К.: АПЛР. – 2005. – 42 с.
142. Луцій О. П., Коварш І. С. Сучасні тенденції маркетингових досліджень на міжнародному ринку / О. П. Луцій, І. С. Коварш // Маркетинг в Україні. – 2005. – №1. – С.8–10
143. Львівська обласна державна адміністрація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://loda.gov.ua>
144. Мазаракі А. Ринок споживчих товарів в Україні: посткризові тенденції / А. Мазаракі, В. Лагутін // Економіка України. – 2011. – № 9. – С. 17-26., с. 16-19
145. Мазейна Е. А. Теоретические основы формирования продовольственных рынков / Е. А. Мазейна // Экономика, предпринимательство и право, 2011. – №2. – С.55-64.
146. Мазник Ліана Валеріївна. Регіональні особливості формування ринку товарів народного споживання України: Дис. канд. екон. наук: 08.10.01 / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. - К., 2002. – 204 арк. - Бібліогр.: арк. 174-188.
147. Майовець Євген Йосифович. Аграрне підприємництво в трансформаційній економіці України [Текст] : дис. д-ра екон. наук:

- 08.00.01 / Майовець Євген Йосифович ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. - Л., 2007. - 412 арк. - арк. 369-412.
148. Макарова В. В. Методологія дослідження кон'юнктури регіонального ринку продовольчих товарів // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні досягнення європейської науки» (17-25 червня 2009), м.Софія, Болгарія. - 2009
149. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика: В 2 т.: пер. с англ. Т.1. - М. Республика, 1992. – 399 с.
150. Макогон Ю. В. Нова регіональна економічна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку / Ю.В. Макогон // Схід. – 2005. –№ 3(69). – С. 14 – 27., с. 15
151. Максимів Б. М. Формування ефективної моделі молочнотоварного ринку України / Б. М. Максимів // Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні : збірник тез за матеріалами VIII Науково-технічної конференції науково-педагогічних працівників, 26-31 березня 2012 р. / Національний університет “Львівська політехніка”, Інститут підприємництва та перспективних технологій. - Львів, - 2012. - С. 73-76.
152. Мамалуй, О. О. Основи економічної теорії [Текст]: Навч. посібник / О. О.Мамалуй, О. А.Гриценко, Л. В.Гриценко. - К.: Юрінком Інтер, 2006. – 479 с.
153. Мамчур В. А. Інституції державного регулювання ринку зерна в Україні / В. А. Мамчур // Економіка АПК, 2010. - №2. – С.55-61.
154. Марцин В. С. Економіка торгівлі: Підручник. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: Знання, 2008. —603 с.
155. Марцин В. С. Економіка торгівлі /В. С. Марцин. – К.: Знання, 2006. – С. 44
156. Маршалл А. Принципы экономической науки. М.: Прогресс, 1993. Т. 2. – 312 с.

157. Матвеев С. О., Лясота Л. І. Економічна соціологія. Підручник. - Суми: Університетська книга, 2006. - 184 с.
158. Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції цукровиків України «Бурякоцукрова галузь в умовах національного та світового ринків» - К.: «Цукор України», 2011. – 272 с.
159. Махмудов Х. З. Взаємозалежність попиту і пропозиції на аграрно-продовольчому ринку / Х. З. Махмудов // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. - 2011. – С.213-219
160. Мацибора В. І. Економіка сільського господарства : підручник / В. І. Мацибора // К. : Вища школа, 1994. -415 с.
161. Мезенцева Н. І. Оцінка продовольчої доступності в регіонах України. Вісник Київського ун-ту. Географія. – К., 2008.- С. 30-33
162. Мельник Л. В. Функціональна структура регіонального продовольчого ринку / Л. В. Мельник // Економічна та соціальна географія. — 2008.— Вип. 58.— С. 140 — 146.
163. Мельник Л. Ю. Економічна система суспільства : [навч. посіб.] / Л. Ю. Мельник, В. Я. Плаксієнко, Ю. І. Скірко. - Дніпропетровськ : Січ, 2001. - 546 с.
164. Методичні засади критеріальної оцінки та діагностики продовольчих ринків / О. В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. — 2010. — № 2. — С. 35-41. — Бібліогр.: 7 назв. — укр.
165. Микитюк В. М., Скидан О. В. Продовольча безпека: формування понятійного апарату / В. М. Микитюк, О. В. Скидан // Стратегічна панорама. – 2005. – №2. – С.40.
166. Мокляк М. В. Особливості формування та функціонування регіонального продовольчого ринку / М. В. Мокляк // Збірник наукових праць ВДАУ. – 2008. – Випуск 36. – С. 231-237.

167. Мокляк, М. В. Особливості формування та функціонування регіонального продовольчого ринку / М. В. Мокляк // Зб. наук. праць Вінн. держ. аграр. ун-ту. – 2008. – № 36. – С. 231–236.
168. Мочерний С. В. Економічна теорія : підручник / С. В. Мочерний, М. В. Довбенко // К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 856 с.
169. Мочерний С. В., Устенко О. А. Основи економічної теорії [Текст] : навчальний посібник / С. В. Мочерний, О. А. Устенко // . - 2-ге вид., доп. - К.: Видавничий центр "Академія", 2006. - 504 с.
170. Муралі К. Мантрала. Роздрібна торгівля у ХХІ столітті. Теперішні і майбутні тренди / Муралі К. Мантрала, Манфред Краффт. Пер. з англ. під ред. Л.Савицької. – К.: Стандарт. – 2008. – 462 с.
171. Надходження продуктів тваринництва на переробні підприємства за 2013 рік: Стат. бюлетень. – Львів, 2014. – 17 с.
172. Назаренко В. И. Структура и системы продовольственного рынка и их регулирование в странах с развитой рыночной экономикой / В. И. Назаренко, А. Г. Папцов. – М. : ВНИИТЭИагропром, 2001. – 157 с.
173. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і Західного регіону України / за ред. М.В. Зубець, В.П. Ситника. – К.: Урожай, 2004. – 558 с.
174. Национальная экономика / Под общ. ред. Шульги В. А. – М.: Изд-во Рос. экон. акад., 2002. – 592 с., с. 342
175. Некрасов Н. Н. Региональная экономика. Теория, проблемы, методы / Николай Николаевич Некрасов. – М.: Издательство «Экономика», 1978. – 344 с.
176. Николаев М., Махотаева М. Научные основы региональной экономической политики / М. Николаев, М. Махотаева // Федерализм. – 2007. – №2. – С. 141-156.

177. Новоселов А. С. Рыночная инфраструктура региона: Проблемы формирования и развития / РАН. Сиб. отд-ние. ИЭиОПП. – Новосибирск: ЭКОР, 1996. – 288 с.
178. Оганян Г. А. Політична економія : Навч. посіб. / Г.А. Оганян, В. О. Паламарчук // К. : МАУП, 2003. - 520 с. – С. 103-106
179. Основи економічної теорії: [навч. посіб.] / за ред. В. О. Білика, П. Т. Саблука. - К. : Інститут аграрної економіки, 1999. - 467 с.
180. Основи економічної теорії: Навчальний посібник[для студ. вищих навч. закл.][В. Б. Алексеєв, О. І. Андрусь, М. В. Вербицька та ін.]; за заг.ред. П. В. Круша, В. І. Депутата, С. О. Тульчинської. – К.; Каравела. – 2008. – 448 с.
181. Офіленко Н. О. Навчальний посібник / Офіленко Н. О., Кайнаш А. П., Калашник О. В., Мороз С. Е. - К.: Центр учбової літератури, 2011. - 184 с.
182. Офіленко Н. О. Ринок і ресурси споживчих товарів. Підручник – К: 2010. – С.298-300.
183. Павленчик Н. Нормативно-правове забезпечення діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції / Н. Ф. Павленчик // Аграрна економіка, 2013 р. Т.6, 31-2. – С. 52-58.
184. Панибратов А. Факторы успеха маркетинговых стратегий VYR в России / А. Панибратов // Маркетинг, № 1, 2006. с. 66-76
185. Папп В. В. Структурування економіки в регіональних суспільних системах: теорія, методологія, практика. – Львів: Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2007. –71 с.
186. Пасхавер Б. Продовольственный аспект преодоления бедности / Б. Пасхавер // Экономика Украины. -2004. - № 10.
187. Пашута М. Т. Прогнозування та макроекономічне планування: навч. посіб. / М. Т. Пашута, А. В. Калина. - К. : МАУП, 1998. - 192 с.
188. Петрушенко Ю. М. Інституційні основи інноваційного управління розвитком ринку туризму в Україні / Ю. М. Петрушенко, І. О. Кугук //

- Туристическая библиотека [Електронний ресурс]. Режим доступу:
http://tourlib.net/statti_ukr/petrushenko.htm
189. Политика мобилизации интегрального ресурса региона: в 2-х кн. Гл.VIII. / Рук. авт. кол-ва: член-корр. НАН Украины, д.э.н., проф. Б.В. Буркинский, д.э.н., проф. С. К. Харичков – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2002. – Кн. 2. – С. 96-152
190. Поліщук О. А. Стратегія розвитку споживчого ринку регіону / О. А. Поліщук // Матеріали «круглого столу»: Стратегія розвитку Полтавської області: інформаційні засади реалізації, 14 травня 2009 р. – Полтава: ПНТУ ім. Ю. Кондратюка, 2009. – С. 59-60.
191. Порогові значення індикаторів стану продовольчої безпеки держави визначено Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженою Наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60
192. Портер М. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Портер ; пер. з англ. А.Олійника та Р. Скіпальського. – К. : Основи, 2000. – 410 с.
193. Постанова Кабінету Міністрів від 26 грудня 2005 року № 1285 «Про створення аграрної біржі» із змінами та доповненнями
194. Постанова КМ України «Деякі питання продовольчої безпеки» від 5 грудня 2005р. №1379 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
195. Потенціал підприємств: формування та оцінка: Навчальний посібник / О. С. Федоніна, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 314 с.
196. Потравка Л. О. Розвиток інфраструктури аграрного ринку Південного регіону. авт. на здоб канд.ек. наук – 08.00.04 – економіка і управління діяльністю підприємствами (за видами економічної діяльності) державний агроекологічний університет, Житомир 2008

197. Прогнозування і макроекономічне планування / [Домарадзька Г. С., Гладун Т. М., Фещур Р. В., Самотій Н. С.]. - Львів : Магнолія-2006, 2013. – 304 с.
198. Продовольчий ринок: маркетинговий аспект / Н. М. Даценко // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. - 2012. - Вип. 9(1). - С. 318-323. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2012_9\(1\)_47.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2012_9(1)_47.pdf)
199. Проект Закону України «Про продовольчу безпеку України» від 28.04.2011 № 8370-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua
200. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2003. — 148 с.
201. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь [Електронний ресурс] / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева // М. : ИНФРА-М, 2006. – Режим доступу : <http://slovari.yandex.ru/dict/economic>
202. Распопова В. А. Споживчий ринок – відправний момент у дослідженні розвитку торгівлі /В. А. Распопова // Торгівля і ринок України. Темат. зб. наук. пр. Вип. 16. – Донецьк: Дон дует, 2004. – Т. II. – С. 283.
203. Региональная экономика и управление / [Е. Г. Коваленко, Г. М. Зинчук, С. А. Кочетова и др.]. – СПб.: Питер, 2008. – 288 с., с.60 – 67
204. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України. За ред. С. Максименка. – К.: Ло-гос, 2000. – 171 с, с.139
205. Ресурсний потенціал АПК: концептуальні засади і механізм збалансованого відтворення та ефективного використання: Збірник наукових праць / НАН України. – Інститут Економіки / [Редкол.: В.М. Трегобчук (відп. ред.) та ін.]. – Київ, 2002, – 160 с
206. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Антология экономической классики: В 2 т. М.: МП «Эконов», 1993. –
207. Ричард К. Маркетинг сельскохозяйственной продукции / К. Ричард, Ул. Джозеф ; пер. с англ. — 8-е изд. – М. : Колос, 2000. – 512 с., С. 125

208. Рішення №193 від 13 березня 2007 року Про затвердження Стратегії розвитку Львівщини до 2015 року
209. Рум'янцев, А. П. Зовнішньоекономічна діяльність : Навч. посібник / А. П. Рум'янцев, Н. С. Рум'янцева. – К : Центр навчальної літератури, 2004. – 377с.
210. Савицкая Г. В. Методика анализа хозяйственной деятельности : Учеб. пособие / Г. В. Савицкая. – 4-е изд. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 384 с.
211. Савощенко А. С. Інфраструктура товарного ринку : [навч. посіб.] /А. С. Савощенко. - К. : КНЕУ, 2005 - 336 с.
212. Савощенко А. С. Інфраструктура товарного ринку. Навч. посібник – К.: КНЕУ, 2004 – 336 с.
213. Сало І. А. Особливості ціноутворення на ринку плодів та ягід / І. А. Сало // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 82-87.
214. Сегеда С. А. Оцінка споживання основних продовольчих продуктів в Україні / С.А.Сегеда // [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/740.pdf>.
215. Семюелсон П. А. Мікроекономіка / Пол А. Семюелсон, Вільям Д. Нордгауз. – К. : Основи, 1998. – 676 с.
216. Сенишин О. С. Методологія соціально-економічного прогнозування як організаційно-управлінської системи / О. С. Сенишин // Вісник Одеського національного університету. Економіка. Том 18. Випуск 1. - Одеса: Одеський національний університет, 2013. - Т 18. — №1. - С. 198 - 206.
217. Сенишин О. С. Роль соціально-економічного прогнозування у структурі механізму розвитку вітчизняного продовольчого комплексу / О. С. Сенишин// Глобальні та національні проблеми економіки Підприємництво. - 2014. - №2. - С. 347-351. - Режим доступу: <http://global-national.in.ua/vipusk-1-2014/107-senishin-o-s-rol-sotsialno-ekonomichnogo-prognozuvannya-u-strukturi-mekhanizmu-rozvitku-vitchiznyanogo-prodovolchogo-kompleksu>

218. Сидор І. Державне регулювання цін на продовольчі товари: вітчизняна практика та необхідність її удосконалення / І.Сидор // Галицький економічний вісник. — 2012. — №1(34). — с. 25-30 - (економіка та управління національним господарством)
219. Сільське господарство Львівщини у 2012 році. Статистичний збірник. – ГУСЛО, Львів, 2013. – 172 с.
220. Склярець Д. В. Напрями удосконалення інституційного середовища формування та функціонування регіональних ринків продовольства / Д. В. Склярець // Економіка. Менеджмент. Підприємництво . - 2013. - № 25(1). - С. 42-53. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/estepi_2013_25\(1\)_7.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/estepi_2013_25(1)_7.pdf)
221. Склярець Д. В. Напрями удосконалення інституційного середовища формування та функціонування регіональних ринків продовольства / Д. В. Склярець // Економіка, менеджмент, підприємництво - №25 (1), 2013. – С.45-53.
222. Словарь иностранных слов. – М.: Русский язык, 1986. – 608 с., с. 422
223. Словник української мови. Т8. К: Наукова думка, 1977. – 927 с.
224. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. — М.: Эксмо, 2007. — (Серия: Антология экономической мысли) — 960 с.,
225. Смоленюк Р. П. Формування інфраструктури аграрного ринку / Р. П. Смоленюк // Інноваційна економіка. - 2013. - № 11. - С. 5-14. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_11_2.pdf
226. Смолин Г. В. Господарське право України. Загальна частина: Навч. посібник. – 3-тє вид., переробл. і допов. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – 551с.
227. Споживчий ринок України: методологія дослідження та регулювання: [монографія] / За заг. ред. Л. О. Лігоненко. – К.: 2007. – С. 9
228. Стан і перспективи розвитку продовольчого ринку України: методологічний аспект. Видавництво: Гум. ун-т "ЗІДМУ". Рік: 2010. Сторінок: С. 92-96.

229. Старостенко Г. Г. Національна економіка: навч. посібник / Г.Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова // К.: Ліра-К, 2011. – 432 с.
230. Статистичний збірник «Кількість населення Львівської області» / ред. Івасів Л. О., Годісь Н. Р., Шпот Г. М. – Л, 2011 р. – 75 с.
231. Статистичний збірник: Промисловість України в 2007-2010 роках / Держкомстат. – Київ, 2011. – 307 с
232. Статистичний щорічник України за 2008 рік / За ред. О. Г. Осауленка; Відповідальний за випуск Н.П. Павленко. — К.: Державний комітет статистики України, 2009. — 566 с
233. Статистичний щорічник України за 2011 рік / За ред. О. Г. Осауленка; Відповідальний за випуск О. Е. Остапчук. — К.: Державний комітет статистики України, 2012. — 558 с
234. Страшинська Л. В. Стратегія розвитку продовольчого ринку в Україні / за ред. Б. М. Данилишина. - К. : Профі, 2008. - 532 с.
235. Тахумова О. В. Особенности формирования и развития регионального потребительского рынка /О. В. Тахумова //Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета. – 2006. – № 4 (8).
236. Тваринництво Львівщини, статистичний збірник. – Львів, 2012 р. - С.24
237. Тваринництво України : стат. зб. – К. : Державний комітет статистики України, 2010. – 239 с.
238. Тенденції розвитку споживчого ринку України / Г. Филюк, О. Шевчук // Товари і ринки. - 2011. - № 1. - С. 24-36. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tovary_2011_1_5.pdf
239. Тринько Р. І. Методика економічних досліджень.– Л.: Б. в., 1999.– 356 с
240. Україна сьогодні. Каталог провідних підприємств України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.com.ua/ukr/RegionsPotential/Lviv/>

241. Україна у цифрах у 2011 році: статистичний збірник / ред. Осауленко О. Г., Забродський П. П. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2012. – 259 с.
242. Федоренко В. Г., Діденко О. М., Руженський М. М., Іткін О. Ф. Політична економія: Підручник / За науковою ред. доктора економ. наук проф. В. Г. Федоренка. – К.: Алерта, 2008. – 487 с.
243. Фімяр С. В. Механізм регулювання регіонального ринку споживчих товарів / С. В. Фімяр // Науковий журнал. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – Хмельницький: ХНУ, 2010. – № 1. – Т. 2. – С. 184-188
244. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / за ред. П. Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с., с. 6-7
245. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції: Практ. посібн. / За ред. П. Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с.
246. Хвесик М. А. Продовольча безпека України / М. А. Хвесик, А. С. Лисецький. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – 159 с., с. 4-5
247. Хейнман С. А. Научно-техническая революция и структурные изменения в экономике СССР [Текст] : / С. А. Хейнман // Коммунист. – 1969. № 14. – С. 74.
248. Ходжосон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории: [пер. с англ.] / Дж. Ходжосон – М.: Дело, 2003. – 464 с.
249. Хортюк О. В. Торговельні марки як засоби індивідуалізація товарів. [Текст] / О. В. Хортюк // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. - 2010. - №2. -С. 213-219.
250. Хорунжий М. Й. Проблеми ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / М. Й. Хорунжий // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 57-61.

251. Цапалова И. Э. Экспертиза продуктов переработки плодов и овощей / И. Э. Цапалова, Л. А. Маюрникова, В. М. Поздняковский. – Новосибирск : Сибирское университет. изд-во, 2003. – 269с.
252. Царенко О. М. Управління якістю агропромислової продукції: навч. посібн. [для студ. вищ. аграр. закл.] / О. М. Царенко, В. П. Руденко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 431 с.
253. Цимбалюк Л. Г., Скригун Н. П. Чинники, резерви та шляхи зниження витрат виробництва, як основа зменшення ціни товару/ Л. Г. Цимбалюк, Н. П. Скригун // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 3(15). – С. 88-95
254. Чагаровский В. Общее состояние молочной отрасли и перспективы ее развития // В. Чагаровский / Молочный мир 2005. – С.13-25.
255. Чепінога В. Г. Економічна теорія : підручник / В. Г. Чепінога // К. : Юрінком Інтер, 2011. - 653 с.
256. Чухно А. А. Ринок / А. А. Чухно. – К.: Україна, 1995.- 448 с.
257. Шадура-Никипорець Н. Т. Методологічні аспекти оцінки продовольчої безпеки на мезорівні / Н. Т. Шадура-Никипорець // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія “Економічні науки” : наук. зб. – Чернігів: ЧДТУ, 2011. – № 1 (48). – С. 335-344.
258. Шкаберін В. М. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки в Україні : Автореф. дис... канд. наук з держ. упр. / В. М. Шкаберін; Гуманіт. ун-т "Запоріж. ін-т держ. та муніцип. упр.". - Запоріжжя, 2006. - 20 с. - укр.
259. Школа І. М. Розвиток підприємництва в контексті євроінтеграційних процесів / І. М. Школа, О. В. Бабінська. – Чернівці, книги ХХІ століття, 2007. – 272 с.
260. Шмига Олена Олексіївна. Інфраструктурне забезпечення ефективного розвитку ринку продукції АПК : дис. канд. екон. наук: 08.07.02 / Тернопільський держ. економічний ун-т. - Т., 2005.

261. Шостак В. Сторони одной медали: Масложировая отрасль Украины: продукты, национальная безопасность / В. Шостак // Мир продуктов. – 2007. – № 8. – С.34-36.
262. Шпикуляк О. Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: монографія / Шпикуляк О.Г. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 396 с.
263. Шпичак О. М. Теоретичні умови еквівалентності обміну в агропромисловому комплексі / О. М. Шпичак // Економіка АПК. – 2000. – № 9. – С 5 – 8.
264. Шумейко А. Ринок фруктів і ягід України / А. Шумейко, Є. Погорілець // Економіка України. – 2003. – № 10. – С. 55-61
265. Экономико-математическое моделирование параметров механизма функционирования аграрных образований АПК: Сборник научных трудов / Коллектив авторов. Отв. ред. И. И. Ленков. - Горки: Белорусская государственная сельскохозяйственная академия. - 2002. - 112 с
266. Энциклопедический словарь. — СПб.: Брокгауз и Эфрон. — Общ. издат. дело, 1899. — Т. XXVII. — С. 445.
267. Юрчишин В. В. Розбудова системного державного управління сільським господарством / В. В. Юрчишин// Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 3 – 17
268. Ярова Валентина Василівна Формування і використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств (на матеріалах Харківської області) [Текст] : дис. канд. екон. наук: 08.07.02 / Ярова Валентина Василівна; Харківський держ. аграрний ун-т ім. В. В.Докучаєва. - Х., 2001. - 247 арк.: табл. - арк. 181-197
269. Яців І. Б. Регіональний ринок м'яса ефективного функціонування і перспективи розвитку : монографія / І. Б. Яців, С. Ф. Яців // Львів, 2008. – 185 с., с. 17

270. Яців С. Особливості динаміки параметрів ринку м'ясопродуктів / С. Яців // Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК. – 2005. - № 12. – С. 320-325.
271. Яцура В. В. Соціально-економічне прогнозування : [навч. посіб.] / В. В. Яцура, Сенишин О. С., Горинь М. О // Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. - 412 с.
272. http://ipress.ua/news/hlib_perestav_butu_odnym_z_klyuchovyh_produktyv_ratsionu_ukraintsiv_5011.html
273. Lista produktow tradycyjnych wedlug wojewydzstw [Електронний ресурс] // Ministerstwo rolnictwa i rozwoju wsi - Режим доступу: <http://www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Lista-produktow-tradycyjnych/>
274. Piotr Chechelski. Wplyw procesow globalizacji na polski przemysl spozywczy. Studia i monografie. – Warszawa, 2008. – 250s.
275. The Pocket Oxford Dictionary of Current English / Revised Eighth Edition. – New York: Oxford University Press, 1996. – P. 543., c.24

ДОДАТКИ

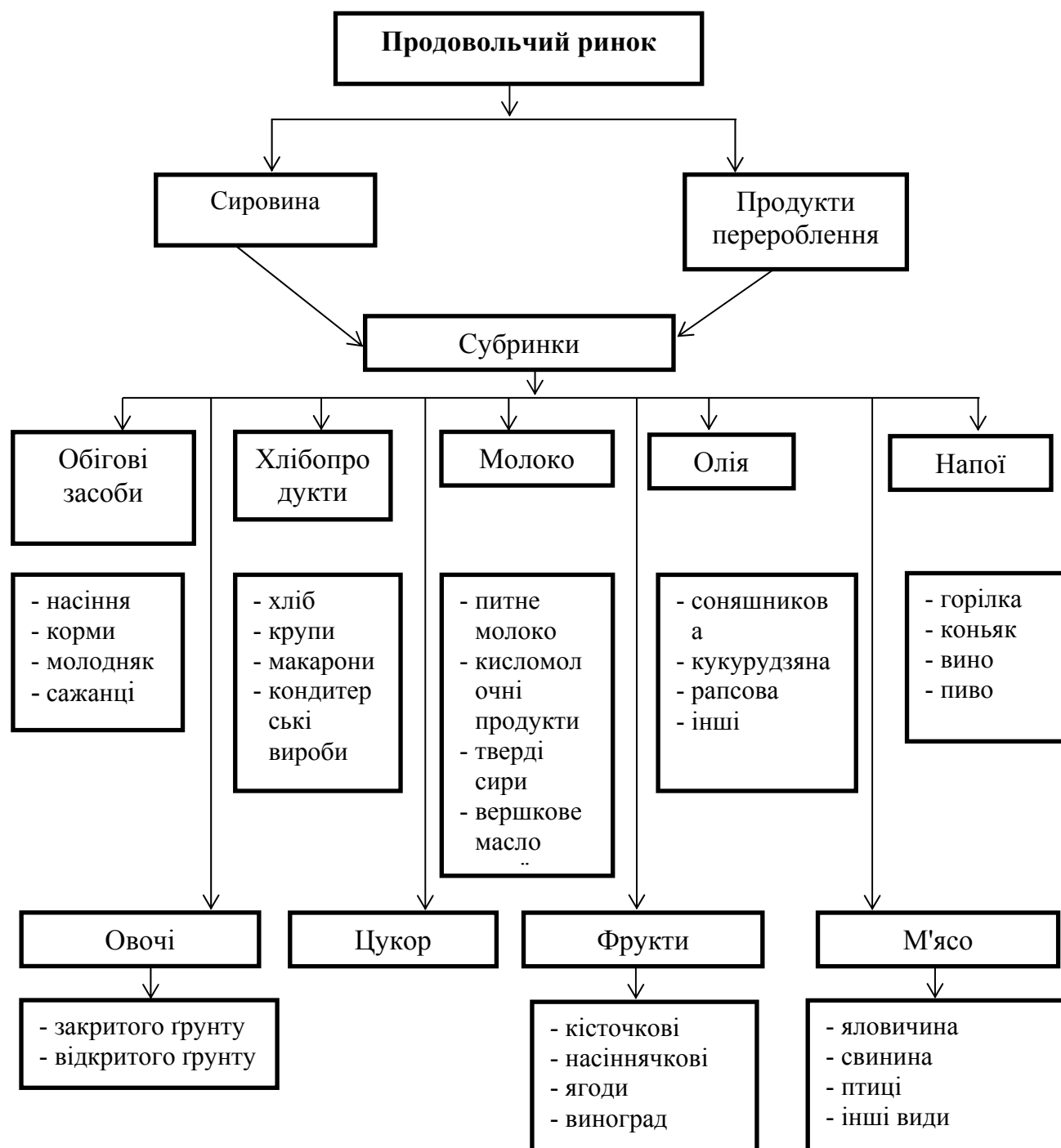

Рис.1. Продуктова структура продовольчого ринку*

*Джерело: доповнено автором на основі [137, с. 172]

Перелік

соціально значущих товарів, за яким проводиться постійний моніторинг цін і тарифів на продовольчому ринку регіону в розрізі районів (міст)

№ п/п	Продукти харчування згідно постанови КМУ №803	Конкретні види товарів, рекомендовані для проведення моніторингу цін
1.	Борошно пшеничне вищого гатунку	Борошно пшеничне вищого гатунку фасоване в паперові пакети вагою 1-2 кг або вагове
2.	Хліб з борошна пшеничного вищого гатунку*	Хліб з переважною часткою вмісту борошна вищого гатунку в перерахунку на 1 кг
3.	Хліб з борошна пшеничного I гатунку*	Хліб з переважною часткою вмісту борошна I гатунку в перерахунку на 1 кг
4.	Хліб житньо-пшеничний*	Хліб з суміші борошна житнього та пшеничного I або II гатунку в перерахунку на 1 кг.
5.	Макаронні вироби (вермішель з борошна пшеничного вищого гатунку)	Вермішель з борошна вищого гатунку, фасована в пакети вагою 1 кг або вагова
6.	Крупи гречані	Крупа гречана ядриця I гатунку фасована в пакети вагою 1 кг (або у перерахунку на 1 кг) або вагова
7.	Рис	Рис шліфований фасований в пакети масою 1 кг (або у перерахунку на 1 кг) або ваговий
8.	Яловичина I категорії	Яловичина I категорії (тазобедрена частина без кістки, лопаточка частина без кістки, грудина.). Ціни фіксуються по кожному з трьох зазначених відрубів окремо, ціна реалізації м'яса яловичини розраховується як середньоарифметична цих цін.
9.	Свинина	Свинина з кісткою (лопаточка частина, окорок). Ціни фіксуються по кожному з двох зазначених відрубів окремо, ціна реалізації м'яса свинини розраховується як середньоарифметична цих цін.
10.	Сало**	Сало товщиною 4-6 см
11.	Птиця	М'ясо птиці (тушки курей патрані) I категорії (в перерахунку на 1 кг)
12.	Ковбаса варена I гатунку	Ковбаса варена I гатунку
13.	Молоко жирністю 2,5 відсотка	Молоко пастеризоване жирністю 2,5

	Молоко**	відс.(або наближеною до неї) в поліетиленових пакетах, місткістю 1 л. Молоко, виготовлене в домогосподарствах населення
14.	Сметана жирністю 20 відсотків Сметана**	Сметана жирністю 20 відс. (або наближеною до неї) в поліетиленових пакетах або стаканах місткістю 400-500 г, сметана домашня розливна, в перерахунку на 1 кг Сметана, виготовлена в домогосподарствах населення
15.	Сир м'який жирністю 9 відсотків Сир м'який**	Сир кисломолочний жирністю 9,0 відс. (або наближеною до неї) фасований у пачки в перерахунку на 1 кг або ваговий Сир, виготовлений в домогосподарствах населення
16.	Масло	Масло солодковершкове жирністю 72,5 відс. (або наближеною до неї) в пачках в перерахунку на 1 кг або вагове
17.	Яйця курячі	Яйця курячі сорт – 1
18.	Цукор-пісок	Цукор-пісок фасований, вагою 1 кг або ваговий
19.	Олія соняшникова	Олія соняшникова рафінована фасована у пляшки з полімерних матеріалів місткістю 1 л
20.	Картопля	Картопля
21.	Капуста білоголова	Капуста білоголова
22.	Морква	Морква
23.	Буряк	Буряк
24.	Цибуля ріпчаста	Цибуля ріпчаста
25.	Яблука	Яблука
26.	Сіль	Сіль йодована або не йодована, фасована вагою 1 кг

*Джерело: опрацьовано автором на основі [47]

Інформація про найбільші підприємства по виробництву продовольчої продукції у Львівській області*

Назва підприємства	Асортимент продукції	Назва реалізованого продукту, торгова марка	Потужність виробів за добу (тонн)	Канали збуту
Ринок хліба і хлібопродуктів				
ВАТ Львівський хлібо завод №1	Хліб, хлібобулочні вироби, макаронні вироби, кондитерські вироби, торти, кекси, тістечка, борошно, цукор, жири, квас хлібний сухий, сухарі панірувальні	Хліб «Карпатський», «Гетьманський»	130	Внутрішні і зовнішні ринки. Ринки країн Австрії, Вірменії, Німеччини, Греції, Туреччини тощо. Сусідні області, райони, Хлібна хата, «Наминайко», Львівщини.
Львівський хлібо завод №5	Хліб, хлібобулочні вироби, вироби з листового тіста, завиванці з начинкою, заморожені напівфабрикати з тіста тощо	Хліб «Вулька», «Зернятко», «Ніжний», батон «Сихівський», булочки та слойки з начинками – м'ясом, овочами, сиром тощо	97	Хлібна хата, «Наминайко», міста і села Львівської області, інші області України.
Самбірський хлібокомбінат	Хліб, хлібобулочні і здобні вироби, кондитерські вироби	Житній хліб, тістечка, печення	65	Трускавець, Моршин
ПрАТ «Яворівський хлібо завод»	Випікання хліба	Хліб пшеничний вищого і першого гатунку, пшенично-житній хліб	4	М. Яворів, Львів, Яворівський район
Ринок м'яса та м'ясопродуктів				
ТЗОВ «Барком»	Варені ковбаси, вироби зі свинини копчено-варені, делікатесні вироби, курячі вироби, на пікнік, сосиски, сардельки, хліб власної випічки, молоко і сире м'ясо.	«Родинна ковбаска»	5	Вся Україна (46 точок тільки у Києві)
ПП «СМІО»	Ковбасні вироби з натуральної сировини	«Стрийські делікатеси»	5	Міста Борислав, Дрогобич, Львів, Миколаїв, Стрий, Моршин, Східниці, області Івано-Франківська та Закарпатська
Компанія «Твін»	Ковбаси варені, сосиски, сардельки, ковбаси варено-копчені, напівкопчені, сирокпчені, м'ясні делікатеси копчено-варені, копчено-	«Дрогобицькі ковбаси»	5	Міста Львівської області

	запечені, курячі делікатеси, шинки, субпродуктові ковбаси, паштети			
Ринок молока та молокопродуктів				
ЗАТ «Галичина»	молоко, сметана, йогурт, маслянка, кефір, масло, сухе молоко, десерти, ряжанка, чотири види енергетичних напоїв "12 вітамінів"	“Молочар”, “Чабани”, “Галичина”	600	Міста і селища Львівської області, найбільші супермаркети «Метро», «Сільпо», «Рукавичка», «Арсен», «Фуршет»
ВАТ «Львівський міський молочний завод»» входить до складу холдингу ТОВ „Торговий дім „Західна молочна група	Масло, сирки плавлені, сирки глазуровані, молоко	тренд "Комо" та суббрендами "Гурманіка", "Молочна родина" і "Викрукас"	400	експорт сухого молока у країни СНД, Європи, Азії та Африки, Японію
ВАТ «Молокозавод Самбірський»	Тверді елітні сири ”Костромський”, ”Естонський”, ”Ярославський”, “Тауда”, “Маасдамер”, “Мармуровий”, “Мисливський”, “Радомер”, “Сметанковий”. масло, продукцію з незбираного молока, кефір	"РОСИ"	60	Львівській, Київській, Харківській, Донецькій областях, а також експортує у Москву і Санкт- Петербурґ
ВАТ «Жидачівський сир завод»	Молоко пастеризоване 2,5% жирності; сметану 20% жирності; кефір 2,5% жирності; сир «Домашній» 18% та 9% жирності; лікувально- профілактичний продукт «Наріне» 2,5% жирності; козяче молоко; сир твердий «Костромський»; сир твердий «Голландський»; масло «Селянське»; технічний казеїн	-	-	установи, лікувальні заклади, санаторії, торговельні заклади, приватні підприємці, гуртові бази ринку «Шувар»; магазини м. Стрия, Калуша, Івано-Франківська, Дрогобича
ЗАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока»	Масло та сухе молоко	-	-	Молоко повністю йде на експорт, масло продається в Україні.
ВАТ «Рава- Руський маслозавод»	Масло, продукцію з незбираного молока, кефір, казеїн, сири.	-	-	Реалізація продукції здійснюється через фірмову торгівлю, яка включає 2 магазини в м.Рава- Руська, та м.Жовква

Ринок риби та рибопродуктів				
ПАТ «Львівський облрибкомбінат»	Вирощує та відгодовує товарну рибу та рибопосадковий матеріал	-	-	Населення Львова та області
Ринок овочів та фруктів				
ТЗОВ «Яблуневий дар»	фруктові соки (яблучний, вишневий) та фруктові пюре (яблучне, полуничне, чорничне, малинове тощо), арома	«Галіція»	800	найбільші компанії, які розливають в Україні - Сандора, Оболонь; в Росії – Coca-Cola, Вімм- Білл-Данн; в Німеччині, в Австрії – Rauch Fruchtsafte , Hermann kasyna online Pfanner Getranke , Ybbstaler Fruit Austria, AGRANA Juice Holding , Eckes- Granini Group . Польща, Америка, Франція тощо
ТОВ «Карпати- Еко»	заморожені, сушені овочів та фруктів	-	-	Австрія, Чехія, Франція, Німеччина, Італія, Польща, Сербія, Швеція
ВАТ «Радехівський цукровий завод»	Переробка цукрових буряків, виробництво цукру	-	6000	комерційні структури, населення області, великими компаніями світу як Nestle та «Coca-cola»

*Джерело: розробка автора

Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами в Львівській області
за каналами збуту у 2007-2013 рр.

Назва продукції	Роки	Реалізовано, всього, тис.т.	Структура реалізації за каналами, %				
			Переробним підприємствам	На ринку	Населенню	В рахунок земельних майнових паїв	За іншими каналами
Зернові культури	2007	172,1	4,0	10,5	4,1	7,7	67,7
	2008	293,2	3,1	6,6	1,5	6,1	82,7
	2009	373,2	3,0	6,5	1,1	6,7	82,7
	2010	244,4	1,1	6,0	1,0	9,1	82,8
	2011	356,3	1,4	2,7	0,4	8,9	86,6
	2012	509,7	2,0	2,9	0,3	6,2	88,5
	2013	618,4	2,1	2,6	0,1	6	87,2
Олійні культури	2007	20,0	6,0	1,1	0,0	0,0	92,9
	2008	31,5	7,9	1,7	-	-	90,4
	2009	107,2	0,9	0,2	0,0	-	98,9
	2010	98,7	0,7	0,1	-	-	99,2
	2011	89,4	0,3	0,4	0,0	-	99,3
	2012	141,0	1,2	0,1	0,0	-	98,7
Картопля	2007	12,8	-	1,1	0,6	0,0	98,3
	2008	34,8	-	2,0	0,8	0,0	97,2
	2009	40,6	-	1,8	0,3	0,0	97,9
	2010	34,1	-	3,7	0,4	0,1	95,8
	2011	40,1	-	1,4	0,2	-	98,4
	2012	42,6	-	2,2	0,2	0,0	97,6
	2013	40,9	-	2,3	0,1	0,0	97,2
Овочі	2007	7,7	19,6	37,6	0,6	0,0	41,9
	2008	10,7	14,5	29,6	0,8	0,0	55,1
	2009	12,1	14,8	22,8	0,5	0,0	61,9
	2010	13,1	9,7	8,4	0,3	-	81,6
	2011	14,2	9,3	8	0,2	-	82
	2012	14,7	8,9	7,8	0,1	-	85,3
	2013	13,6	8,6	7,3	0,1	-	88

*Джерело: опрацьовано автором на основі [47]

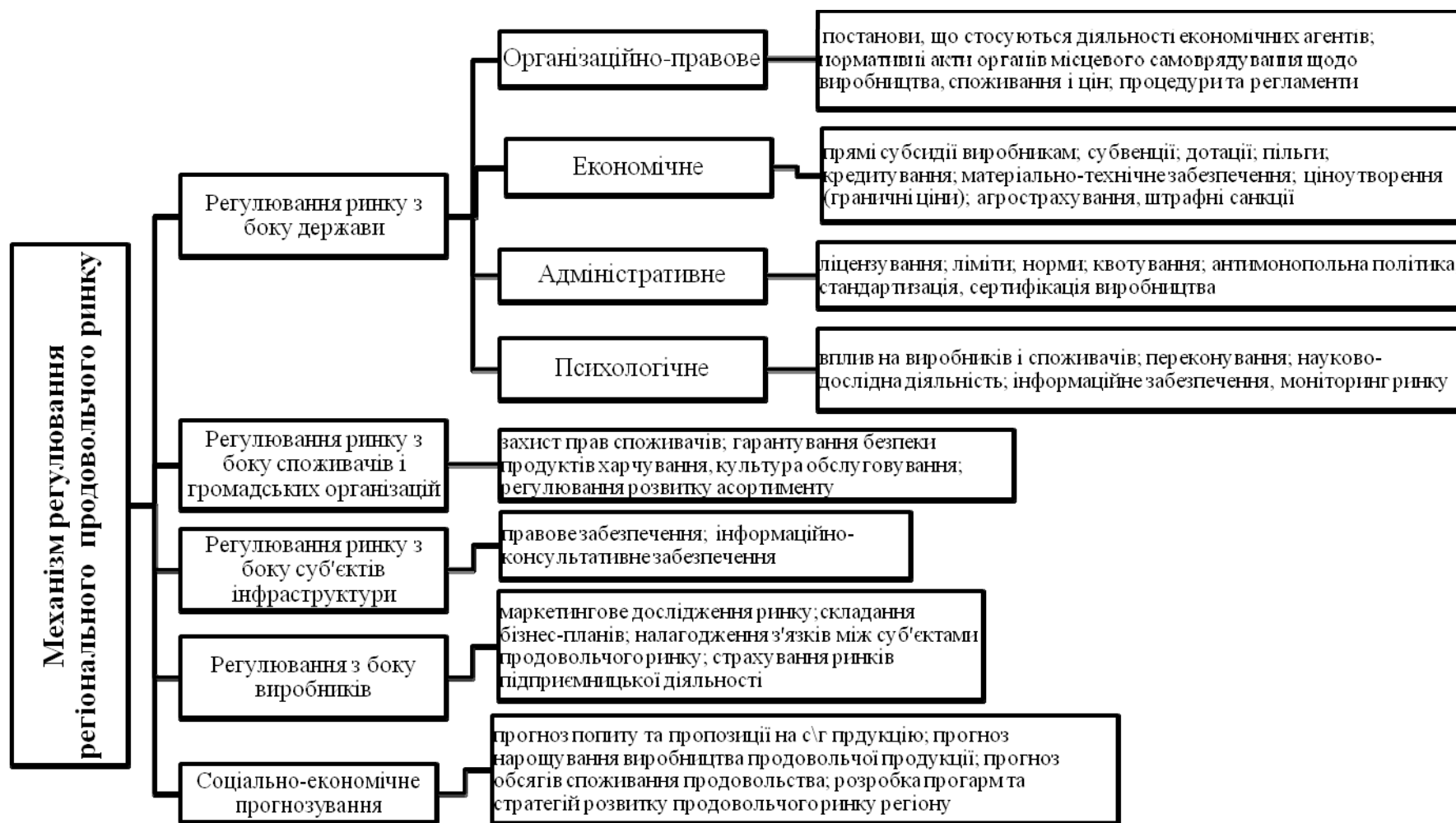

Рис.2 Механізм регулювання регіонального продовольчого ринку*

*Джерело: удосконалено автором на основі [217, с. 348]

Принципи удосконалення виробничого потенціалу
продовольчих підприємств

Принцип	Суть	Застосування принципу в сільському господарстві області
Принцип оптимізації	Передбачає таку кількісну та якісну співвідносність різних ресурсних складових, які, виконуючи властиву кожній з них функцію або виконуючи відведену для них роботу, проявляли б якомога краще і ефективніше їх «внутрішній резерв», сприяли кращому прояву потенціалу всіх інших складових і забезпечували на цій основі необхідний синергетичний результат	Для обробітку певної кількості сільськогосподарських угідь необхідна визначена кількість матеріально-технічних та трудових ресурсів. Від забезпеченості технікою та людьми залежить своєчасність і результативність проведення комплексу сільськогосподарських робіт. Тобто ресурси повинні бути збалансовані таким чином, щоб їх використання забезпечувало оптимальний рівень випуску продукції і прибутковості підприємства.
Принцип вдосконалення	Вдосконалення складових ресурсного потенціалу, тобто оновлення машинно-тракторного парку відповідно до вимог НТП, підвищення кваліфікації кадрів, перепідготовка, профорієнтація робочої сили зайнятої в сільському господарстві, відтворення та покращення якості ґрунтів тощо. Вдосконалення технології – способу використання ресурсів у виробничому процесі.	Застосування прогресивних технологій забезпечує ресурсозберігаючий ефект, отримання високих врожаїв та високопродуктивного поголів'я.
Принцип цілеспрямованості використання ресурсів	Цільове використання ресурсів	Сьогодні часто можна спостерігати ситуацію, коли через нестачу техніки машини й обладнання використовуються не за призначенням. Відповідно й робітники в такому випадку, обслуговуючи їх виконують не суто професійні функції. Дотримання принципу цілеспрямованості використання ресурсів забезпечить ріст продуктивності праці, фондівдачі та урожайності.
Принцип екологічної безпечності	Екологічно чиста продукція. Екологічно чисті ґрунти. Екологічно чисте виробництво.	Матеріали або продукти (харчового, технічного призначення), що не містять у собі

		шкідливих домішок у концентраціях, небезпечних для природного середовища, тварин і рослин, здоров'я людей. Надходження шкідливих речовин у навколишнє середовище теж цілком виключається. Рівень організації виробництва, при якому встановлюється відповідність екологічним вимогам. Мається на увазі не тільки виробничий процес, а всі стадії життєвого циклу продукції, включаючи транспортування, обмін, споживання і утилізацію відходів
Принцип економічності (ефективності)	Досягнення певного результату при найменших витратах (принцип мінімізації) і найбільшого результату при певному об'ємі витрат (принцип максимізації)	Здійснюється повна та всебічна оцінка ефективності розвитку підприємства. Досліджуються наступні показники: обсяг виробленої продукції, врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність тварин, продуктивність праці, фондівіддача, матеріалівіддача, собівартість продукції, виробництво валової продукції, величина валового та чистого доходу і прибутку, рівень рентабельності й норма прибутку підприємства
Принцип стратегічного управління	Процес планомірних дій розвитку виробництва, заснованого на свідомому використанні законів і правових норм, що здійснюється з метою ефективного господарювання.	Реалізується через об'єктивно-економічні, технічні, біологічні, екологічні, організаційні та соціально-психологічні закони.

*Джерело: удосконалено автором на основі: [267, с. 3-17; 135, с. 163-168; 252]

Результати кореляційно-регресійного аналізу факторів впливу
на обсяги виробництва хліба і хлібопродуктів на одну особу

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,997864303
R-квадрат	0,995733168
Нормований R-квадрат	0,987199504
Стандартна помилка	0,304496726
Спостереження	7

Дисперсійний аналіз

	<i>Df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	4	43,27456349	10,81864	116,6829634	0,00851546
Залишок	2	0,185436512	0,092718		
Усього	6	43,46			

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>	<i>Нижні 95,0%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
Y-пересічення	835,7236508	163,763772	5,103227	0,036319162	131,10501	1540,342291	131,105	1540,342
x1	0,002259877	0,000557026	4,057041	0,055725043	-0,0001368	0,004656567	-0,00014	0,004657
x2	-0,026956163	0,005224046	-5,16002	0,035566026	-0,0494334	0,00447891	-0,04943	-0,00448
x3	-0,319620602	0,065163438	-4,90491	0,039141806	-0,5999962	0,03924496	-0,6	-0,03924
x4	0,0429912	0,018120384	2,372532	0,141024241	-0,0349745	0,120956921	-0,03497	0,120957

Результати кореляційно-регресійного аналізу факторів впливу
на обсяги виробництва м'яса і м'ясопродуктів на одну особу

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,990955522
R-квадрат	0,981992847
Нормований R-квадрат	0,945978541
Стандартна помилка	1,091609129
Спостереження	7

Дисперсійний аналіз

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	4	129,9653504	32,49134	27,2667435	0,035690049
Залишок	2	2,383220982	1,19161		
Усього	6	132,3485714			

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>	<i>Нижні 95,0%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
Ү-пересічення	-17,19454244	34,12140549	-0,50392	0,664345291	-164,0071009	129,618016	-164,007	129,618
x1	0,362620003	0,457577059	0,792479	0,511152954	-1,60617518	2,331415186	-1,60618	2,331415
x2	0,000320294	0,001356305	0,236152	0,835295606	-0,005515413	0,00615602	-0,00552	0,006156
x3	0,009029563	0,011024042	0,819079	0,498815287	-0,038403062	0,056462188	-0,0384	0,056462
x4	0,091626354	0,056447788	1,623205	0,246022863	-0,151248876	0,334501583	-0,15125	0,334502

Результати кореляційно-регресійного аналізу факторів впливу
на обсяги виробництва молока і молочних продуктів на одну особу

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,998490267
R-квадрат	0,996982812
Нормований R-квадрат	0,990948437
Стандартна помилка	2,575056589
Спостереження	7

Дисперсійний
аналіз

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>			
Регресія	4	4382,166739	1095,542	165,2172358	0,006025272			
Залишок	2	13,26183288	6,630916					
Усього	6	4395,428571						
	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>	<i>Нижні 95,0%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
Y-пересічення	230,4828661	99,3694487	2,319454	0,146189481	-197,069364	658,0350958	-197,069	658,0351
x1	0,909708025	0,202504999	4,492274	0,046149474	0,03839934	1,78101671	0,038399	1,781017
x2	0,006841313	0,002698633	2,535103	0,126695673	-0,00476997	0,018452595	-0,00477	0,018453
x3	-0,109054645	0,030334329	-3,59509	0,069412171	-0,23957273	0,02146344	-0,23957	0,021463
x4	-0,394114669	0,366889242	-1,07421	0,395129549	-1,97271167	1,18448233	-1,97271	1,184482

Результати кореляційно-регресійного аналізу факторів впливу
на обсяги виробництва яєць і яєчних продуктів на одну особу

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,963288402
R-квадрат	0,927924546
Нормований R-квадрат	0,567547278
Стандартна помилка	5,014382999
Спостереження	7

Дисперсійний аналіз

	<i>Df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	5	323,713106	64,74262	2,5748698	0,439520991
Залишок	1	25,14403686	25,14404		
Усього	6	348,8571429			

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>	<i>Нижні 95,0%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
Y-пересічення	6079,185467	2466,013	2,465188	0,24533183	-25254,48059	37412,85152	-25254,5	37412,85
x1	0,084601289	0,465406663	-0,18178	0,88552568	-5,998153639	5,82895106	-5,99815	5,828951
x2	0,005568606	0,007545299	0,738023	0,59524233	-0,090303502	0,101440715	-0,0903	0,101441
x3	0,093069973	0,059444628	-1,56566	0,36185263	-0,848385592	0,662245647	-0,84839	0,662246
x4	2,316436999	0,94443169	-2,45273	0,24645726	-14,31657941	9,683705412	-14,3166	9,683705
x5	0,015189628	0,009795602	1,550658	0,36463849	-0,109275291	0,139654548	-0,10928	0,139655

Результати кореляційно-регресійного аналізу факторів впливу
на обсяги виробництва на душу населення риби і рибних продуктів на одну
особу

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,953799554
R-квадрат	0,909733589
Нормований R-квадрат	0,819467179
Стандартна помилка	42,32698112
Спостереження	7

Дисперсійний аналіз

	<i>Df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
3	3	54168,13715	18056,05	10,07831798	0,044772693
2	3	5374,719991	1791,573		
5	6	59542,85714			

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>	<i>Нижні 95,0%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
Y-пересічення	-12030,68311	18119,91623	-0,66395	0,554191915	-69696,34356	45634,98	-69696,3	45634,98
x1	-0,111202457	0,043458822	-2,5588	0,083301131	-0,249507825	0,027103	-0,24951	0,027103
x2	0,793184219	0,356717647	2,223563	0,112668912	-0,342050539	1,928419	-0,34205	1,928419
x3	5,148715026	7,043803701	0,730957	0,517721319	-17,26781204	27,56524	-17,2678	27,56524

Результати кореляційно-регресійного аналізу факторів впливу
на обсяги виробництва на душу населення плодів та ягід на одну особу

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,851455092
R-квадрат	0,724975774
Нормований R-квадрат	0,449951548
Стандартна помилка	0,792859888
Спостереження	7

Дисперсійний аналіз

	<i>Df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	3	4,971262	1,657087484	2,636043324	0,223535
Залишок	3	1,88588	0,628626802		
Усього	6	6,857143			

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>	<i>Нижні 95,0%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
Y-пересічення	58,57146335	21,06808	2,78010477	0,068984671	-8,47656	125,6195	-8,47656	125,6194894
x1	-0,536083807	0,569193	0,941831291	0,415760812	-2,34751	1,275342	-2,34751	1,27534251
x2	-0,001034045	0,000811	1,275772506	0,291853189	-0,00361	0,001545	-0,00361	0,001545406
x3	0,011845441	0,006902	1,716160649	0,184637303	-0,01012	0,033812	-0,01012	0,033811613

**Результати кореляційно-регресійного аналізу факторів впливу
на обсяги виробництва овочів та баштанних культур на одну особу**

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,924494883
R-квадрат	0,854690789
Нормований R-квадрат	0,564072366
Стандартна помилка	7,027401614
Спостереження	7

Дисперсійний аналіз

	<i>Df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	4	580,9455388	145,2364	2,940938086	0,269503656
Залишок	2	98,76874688	49,38437		
Усього	6	679,7142857			

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>	<i>Нижні 95,0%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
Y-пересічення	-7767,636898	4318,488933	-1,79869	0,21388438	-26348,59509	10813,32	-26348,6	10813,32
x1	0,00122437	0,008011999	0,152817	0,892567394	-0,033248478	0,035697	-0,03325	0,035697
x2	0,018159456	0,063809775	0,284587	0,802721104	-0,256391848	0,292711	-0,25639	0,292711
x3	2,969330482	1,632412942	1,818982	0,210531997	-4,054375517	9,993036	-4,05438	9,993036
x4	13,64077688	9,183497401	1,485358	0,275761597	-25,87262328	53,15418	-25,8726	53,15418

Результати кореляційно-регресійного аналізу факторів впливу
на обсяги виробництва картоплі на одну особу

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,902076595
R-квадрат	0,813742184
Нормований R-квадрат	0,720613276
Стандартна помилка	40,15098146
Спостереження	7

Дисперсійний аналіз

	<i>Df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	2	28172,45	14086,22595	8,737804404	0,034691974
Залишок	4	6448,405	1612,101312		
Усього	6	34620,86			

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>	<i>Нижні 95,0%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
Y-пересічення	-1373,576867	1369,982	1,00262388	0,372775946	5177,257229	2430,103	-5177,26	2430,103495
x1	5,560114772	3,036966	1,830812517	0,141094434	2,871853711	13,99208	-2,87185	13,99208325
x2	11,35719538	18,42774	0,616309566	0,571035324	39,80642636	62,52082	-39,8064	62,52081712